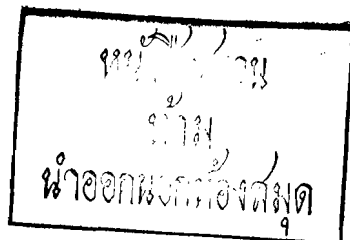

ประเพณีพิธีกรรมและนิทานปรัมปรา : สิ่งสะท้อนถึงระบบความเชื่อในปัจจุบัน
ของชาวน่าน ตำนานศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
นาย บุญชนะ ทองแสน

รายงานส่วนบุคคลฉบับนี้เป็นส่วนประกอบการศึกษาตามระเบียบ
ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (มนุษยวิทยา) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2527

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้ "รายงานส่วนบุคคล" ฉบับนี้
เป็นส่วนประกอบในการศึกษาตามระเบียบปริญญา ศิลปศาสตรบัณฑิต (มานุษยวิทยา)

.....
หัวหน้าภาควิชามานุษยวิทยา

.....
คณบดี คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
คณะกรรมการตรวจ

.....ประธาน

.....กรรมการ

.....กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาและควบคุม

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปราณ วงษ์เทศ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

คำนำ

ขณะที่ผู้เขียนยังอยู่ในวัยเด็ก คุณแม่ได้เคยสอนไว้ว่า หากจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งขึ้นมา ไม่ต้องกลัวว่าจะทำไม่สำเร็จ ในเมื่อคนอื่นเขาทำได้ เราก็ต้องทำได้เช่นกัน โดยต้องอาศัยความพยายามตั้งใจจริง มีความอดทน และความรัก ความสนใจงานนั้น ผู้เขียนจึงพยายามรวบรวมรายงานชิ้นนี้ขึ้นมาอย่างเต็มความสามารถ ตามความรู้ ระยะเวลา และปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้ แต่เนื่องจากผู้เขียนมีข้อจำกัดบางอย่างที่เป็นอุปสรรคต่อการเขียนรายงานชิ้นนี้อยู่บ้าง จึงขอยอมรับผิดอย่างเต็มที่ หากว่ามีข้อบกพร่องอยู่บ้าง ผู้เขียนถือว่างานชิ้นนี้มีใส่การพิสูจน์ว่าเป็นผลงานชิ้นสุดท้ายของผู้เขียน แต่หากมันเป็นการเริ่มต้นครั้งใหม่ที่มีสมบูรณ์ขึ้นมากกว่า เพราะการที่รายงานชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ก็เพราะคำแนะนำและช่วยเหลือจากหลายฝ่ายด้วยกัน ทำให้ผู้เขียนพบข้อบกพร่องของตัวเองเป็นอย่างมาก จึงกล่าวว่าเป็นการเริ่มต้นครั้งใหม่มากกว่า ในการเขียนรายงานนี้ใคร่ขอกราบขอบพระคุณ ผู้มีรายนามต่อไปนี้

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปราณิ วงษ์เทศ ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาคอยแนะนำช่วยเหลือแก้ไขรายงานชิ้นนี้จนสำเร็จ
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชนัญ วงษ์วิภาค ผู้ซึ่งเป็นผู้คอยอุปการะช่วยเหลือและแนะนำให้ผู้เขียนไปศึกษาที่ศรีเทพ ร่วมกับท่านและที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง
3. นายถึก เทียงใจตรง ชาวบ้านศรีเทพน้อย ผู้ให้ที่พักและช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลแก่ผู้เขียน
4. คุณพิมพ์ลิไล ตั้งเมธากุล ผู้ซึ่งให้กำลังใจในการเขียนรายงานนี้มาโดยตลอด และให้ความช่วยเหลือในการตีพิมพ์ เป็นผู้สำคัญที่สุดในการทำรายงานชิ้นนี้สำเร็จขึ้นมาได้

ถ้าปราศจากท่านเหล่านั้น ผู้เขียนคงไม่สามารถทำรายงานชิ้นนี้ให้ลุล่วงไปได้
ผู้เขียนจึงขอระลึกไว้ตลอดไป และจะพยายามเฝ้ามากขึ้นในงานชิ้นต่อไป ถ้ายังมีโอกาสเขียน
อีก.

สารบัญ

บทนำ	หน้า
บทที่ 1 สภาพทั่วไปของชุมชนศรีเทพ	8
- สภาพทางภูมิศาสตร์	8
- ความเป็นมาของหมู่บ้าน	9
- ความเป็นอยู่ อาชีพและประชากร	10
- การคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่น	17
- การชุกชุมทางโบราณคดีเมืองโบราณศรีเทพ	25
- โครงสร้างทางสังคม	31
- แบบแผนของระบบเครือญาติ	31
- การจัดระเบียบและการปกครองของสังคม	34
- สภาพทางเศรษฐกิจ, การศึกษา	37
- การรวมกลุ่ม และการอนามัย	33
บทที่ 2 ระบบความเชื่อของชาวบ้านศรีเทพ	37
- ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับชีวิต และประเพณี พิธีกรรมในรอบปี	68
- ความเชื่อในภูติผี เจ้าพ่อศรีเทพ	60
- นิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับเมืองโบราณศรีเทพและเจ้าพ่อ	86
บทที่ 3 ปัญหาของระบบความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบัน	98
บทที่ 4 สรุป	108
บรรณานุกรม	112
ภาคผนวก	114

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ผู้เขียนได้มีโอกาสออกไปฝึกงานวิจัยภาคสนามในท้องถิ่นชนบทหลายครั้งด้วยกัน ตลอดระยะเวลา 4 ปีที่ศึกษาอยู่ในภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี โดยได้รับการฝึกฝนจากอาจารย์ในภาควิชาให้ศึกษาดังสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ชนบทรรมนิยม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนถึงเรื่องของการปกครอง เศรษฐกิจ นิทานปรัมปรา และประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านที่เข้าไปทำการศึกษานั้น ในทางส่วนตัวผู้เขียนพบว่าตนเองมีความสนใจในเรื่องของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆเป็นพิเศษ

เมื่อราวเดือนกรกฎาคม 2527 ผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาและเก็บข้อมูลบ้านต่างๆทางมาษะยวิทยาที่บ้านศรีเทพน้อย บ้านบึงนาจาน บ้านนาตะกุด ต.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ โดยไปในฐานะเป็นผู้ช่วยวิจัยของ ผ.ศ. ชนัญ วงษ์วิภาค ที่ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการศึกษาหมู่บ้านในแถบนั้นทางมานุษยวิทยา ตามแผนการศึกษาในช่วงแรกของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ผู้เขียนซึ่งได้มีโอกาสไปร่วมเก็บข้อมูลที่หมู่บ้านต่างๆดังกล่าวด้วยพบว่า อิทธิพลของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ชนบทรรมนิยมต่างๆที่เกี่ยวกับภูตผี เจ้าพ่อต่างๆ ยังมีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านดังกล่าวอยู่

ดังนั้นผู้เขียนจึงได้ตัดสินใจที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อวิญญาณเจ้าพ่อศรีเทพ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้พบเห็นมารายงานเป็นรายงานส่วนตัวชิ้นนี้ขึ้นมา ด้วยเหตุผลที่ว่า ในทัศนะของคนไม่น้อยที่เห็นว่า การนับถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์นอกเหนือธรรมชาติ เช่น ผีเสื้อ เจ้าพ่อ เจ้าป่า เจ้าเขา อิทธิฤทธิ์ต่างๆว่าไม่ใช่เรื่องงมงายไร้สาระ อีกทั้งในปัจจุบันความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ยังคงมีอยู่ ยังพอพบเห็นได้ถึงปรากฏออกมาในรูปแบบต่างๆในท้องถิ่นชนบทของไทย ในกรณีของการเข้าทรงวิญญาณเจ้าพ่อศรีเทพที่ชาวบ้านศรีเทพน้อยได้กระทำต่อกันมาเป็นประเพณีในทุกๆปี ก็เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนอันหนึ่ง จุดหนึ่งที่ที่น่าสนใจคือ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในพุทธศาสนา หรือความเชื่อในไสยศาสตร์ ความเชื่อทั้งสองนี้ต่างก็มีได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด จะอยู่ควบคู่กันไปเสมอ และมีความ

สัมพันธ์กันและกันในฐานที่เป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมในส่วนรวม ในการศึกษาดังเรื่อง ความเชื่อเหล่านี้จะต้องมองความเปลี่ยนแปลงไปมาพัฒนาการทางสังคม กำนัเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของตัวมันด้วย เพราะความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสลับ นื่อง ในประวัติศาสตร์ มีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อยๆ เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ในโครงสร้างบ้านอื่นๆ ของสังคมอย่างยากที่จะแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน

ผู้เขียนเห็นว่า หากเราต้องการที่จะเข้าใจสังคมไทยอย่างรอบด้าน เราก็จำเป็นต้องศึกษาสังคมไทยในทุกๆ ด้านด้วย ในวงวิชาการไทยได้มีการศึกษาสังคมไทยในด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ฯลฯ มาเป็นเวลานานแล้ว แต่ทางด้านมานุษยวิทยาที่เน้นการศึกษา ทางระบบความคิด จิตสำนึกหรือโลกทัศน์ของผู้คนในสังคมไทย ผู้เขียนเข้าใจว่ายังมีไม่มากนักหากจะ เปรียบเทียบกับการศึกษาด้านอื่นๆ ทั้งนี้ผู้เขียนจึงพยายามที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อ โดยเฉพาะ ในเรื่องการเข้าทรงวิญญาณเจ้าพ่อศรีเทพ ที่เพชรบูรณ์ ในฐานที่เป็นประเพณีและความเชื่อ ส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเข้าเป็นระบบความเชื่อทางศาสนาโดยส่วนรวมของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมไทย ซึ่งรายงานนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงความเชื่อในทางพุทธศาสนา ความเชื่อในภูตผีวิญญาณ ไสยศาสตร์ และนิทานปรัมปราที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อต่างๆ ของหมู่บ้านที่ทำการศึกษานี้เป็นเนื้อหาส่วนใหญ่ จุดที่ ผู้เขียนมองคือ ความเชื่อต่างๆ ดังกล่าวมานั้นปัจจุบันยังดำรงอยู่ได้ และยังมีอิทธิพล มีบทบาทต่อ สังคมหมู่บ้านที่ผู้เขียนศึกษาอยู่ เช่นเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน แต่อย่างไรก็ตามก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเพราะวัฒนธรรมจากเมืองได้เข้าสู่หมู่บ้านต่างๆ อย่าง รวดเร็ว ชาวบ้านได้ยอมรับสิ่งใหม่ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังไม่ทิ้งสิ่งที่ยึดถือมาแต่เดิมไปเสียเลย ที่เดียว ยังคงปฏิบัติอย่างที่เคยทำมาโดยตลอดอยู่ โดยเฉพาะในเรื่องของการประกอบพิธีกรรม เข้าทรงวิญญาณเจ้าพ่อศรีเทพ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ผู้เขียนต้องการทราบว่า ในขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษานับถือศาสนาพุทธ เป็นหลัก แต่ทำไมยังมีการนับถือคืออยู่อย่างเหนียวแน่นในหมู่คนจำนวนไม่น้อย ทั้งๆ ที่อิทธิพลของ โลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ได้แผ่ขยายเข้าสู่วิถีชีวิตด้านต่างๆ ของชาวบ้านมา เป็นเวลานานพอสมควรแล้ว

แต่ว่าความเชื่อใน "เจ้าพ่อศรีเทพ" ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าไม่ได้มีบทบาทมากขึ้นแต่ก็ไม่ได้ลดลงมากเท่าไร ดังนั้นน่าจะศึกษาดูว่าอะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีเทพยังสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ของวิถีชีวิตค่านิยมต่างๆของชาวบ้านในปัจจุบัน โดยผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลทาง "ชาติพันธุ์วรรณา" ของหมู่บ้านที่ทำการศึกษาวัดควย เช่น ลักษณะต่างๆของหมู่บ้าน ประวัติหมู่บ้าน การตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างและการจัดระเบียบของสังคม แบบแผนของระบบเครือญาติ เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรมค่านิยมต่างๆของชาวบ้านศรีเทพ ตลอดจนข้อมูลที่เป็นนิทานปรัมปราที่ เกี่ยวพันกับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพและเมืองโบราณ ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจระบบความเชื่อ สังคม ค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบสังคมเมือง

พื้นที่ทำการศึกษา

ผู้เขียนได้ทำการศึกษามูลบ้านต่างๆ 4 หมู่บ้านด้วยกัน เพราะว่าทั้ง 4 หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กันมาก กล่าวได้ว่าชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติอยู่ทุกหมู่บ้าน ต่างก็แยกมาจากหมู่บ้านดั้งเดิมเดียวกัน หมู่บ้านทั้ง 4 คือ หมู่บ้านศรีเทพน้อย (หมู่ 5) ซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ดั้งเดิม หมู่บ้านนาตะกุด (หมู่ 1,2,3) หมู่บ้านบึงนาจาน (หมู่ 6,13) และหมู่บ้านสระปรือ (หมู่ 11) ซึ่ง 3 หมู่บ้านหลังนี้ต่างก็เป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นที่หลังหมู่บ้านศรีเทพน้อยทั้งสิ้น ผู้คนได้อพยพแยกออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ผู้เขียนพบว่า ชาวบ้านใน 3 หมู่บ้านหลังนี้ส่วนใหญ่จะอพยพมาจากหมู่บ้านศรีเทพน้อย มีปู่ย่าตายายอยู่ที่หมู่บ้านศรีเทพน้อยแทบทั้งสิ้น ชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีลักษณะแบบแผนการดำเนินชีวิตที่คล้ายกัน มีความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพเหมือนกัน และมีเรื่องเล่าเหมือนหรือคล้ายกันถ้วน จะมีแตกต่างออกไปบ้างก็หมู่บ้านบึงนาจานที่เกิดขึ้นเกือบหลังสุด จากการอพยพมาอยู่รวมกันของกลุ่มคนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มจากภาคอีสาน กลุ่มจากภาคกลางแถบลพบุรี ชัยนาท และกลุ่มที่แยกตั้งจากหมู่บ้านศรีเทพน้อย

หมู่บ้านทั้งหมดอยู่ใกล้กัน คืออยู่ในละแวกเมืองโบราณศรีเทพ ต.ศรีเทพ

อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

ความสำคัญของการศึกษา

1. ช่วยให้เราไปถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ของบ้านในหมู่บ้านต่างๆทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีต่างๆของชาวบ้าน

2. ช่วยให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และนิทานปรัมปราที่มีบทบาทต่อหมู่บ้านในปัจจุบัน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทในปัจจุบันของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และนิทานปรัมปราในหมู่บ้านต่างๆ

2. ทำให้ทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะการดำเนินชีวิต และสภาพทั่วไป ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างของชาวบ้านว่าเป็นอย่างไร

3. ทำให้เกิดความคิดที่จะทำการศึกษาค้นคว้าสำหรับผู้สนใจในทางนี้ โดยใช้วิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยาในโอกาสต่อไป

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

ผู้เขียนได้นำเอาแนวความคิดในทัศนะของนักมานุษยวิทยาในสำนักของหน้าที่นิยม (FUNCTIONALISM) มาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้านี้ เพื่ออธิบายถึงการดำรงอยู่ของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมบางอย่าง และการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบและเนื้อหาของความเชื่อนั้นๆ

ในแง่ของการวิเคราะห์นั้น เนื่องจากผู้เขียนมีเวลาจำกัดในการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล มิได้ใช้เวลาในการเผ่าสังเกตการเปลี่ยนไปของข้อมูล โดยใช้เวลาศึกษาเป็นปีๆยาวนาน ผู้เขียนเพียงแต่ได้ใช้เวลาช่วงสั้นๆเข้าไปทำการศึกษาเท่านั้น ดังนั้นผู้เขียนจึงไม่อาจวิเคราะห์ข้อมูลออกมาได้ชัดเจนว่าเป็นไปตามทฤษฎีหน้าที่นิยมที่มีผู้ศึกษาแล้วทั้งเป็นทฤษฎีเพื่อเป็นหลักในการศึกษาได้ เพราะข้อจำกัดของผู้เขียนในเรื่องของระยะเวลาในการศึกษาดังกล่าว

ดังนั้นในรายงานชิ้นนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอสิ่งที่ได้พบเห็นในช่วงระยะเวลาที่เข้าไปทำการ

ศึกษาเท่านั้น โดยได้เอาแนวคิดทางมานุษยวิทยาบางประการมามองเพื่อพยายามอธิบายปรากฏการณ์บางอย่างเท่านั้น เช่น ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ที่ชาวบ้านยังคงกระทำติดกันอยู่ เพราะผู้เขียนยังพบเห็นการกระทำพิธีกรรมความเชื่อในศาสนาและไสยศาสตร์อยู่ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษา โดยเฉพาะการเข้าทรงวิญญาณเจ้าพ่อต่างๆ การที่ความเชื่อกังกล่าวยังคงอยู่ แสดงว่าชาวบ้านยังเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเหลวไหลไร้สาระ ยังคงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของพวกเขาอยู่ ผู้เขียนเพียงบันทึกจากสิ่งที่ได้จากการศึกษาไว้ และได้พยายามเข้าใจถึงระบบความเชื่อทางศาสนาและอำนาจนอกเหนือธรรมชาติของชาวบ้าน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาโลกทัศน์ของคนไทย การศึกษาครั้งนี้ที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมในเจ้าพ่อวิญญาณต่างๆ และบทบาทที่มีต่อสังคมหมู่บ้านที่ทำการศึกษา เป็นการอธิบายเพื่อความเข้าใจเท่านั้น มิได้มีจุดประสงค์ที่จะถกเถียงหรือพิสูจน์ว่า ภูคหุวิญญาณมีจริงหรือไม่ การเข้าทรงเจ้าพ่อเป็นเรื่องจริงหรือโกหกหลอกลวง ประเด็นสำคัญอยู่ที่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสังคมนั้นๆ เท่านั้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิธีการเินการศึกษา

ผู้เขียนได้ศึกษาในเชิงพรรณนา (DESCRIPTIVE STUDY) ทางมานุษยวิทยา โดยเน้นในเรื่องของความเชื่อในศาสนาและไสยศาสตร์ บทบาทที่มีต่อชุมชน และการเปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน โดยผู้เขียนได้ออกไปเก็บข้อมูลเป็นช่วงๆ ช่วงหนึ่งใช้เวลาประมาณ 4-5 วัน เริ่มตั้งแต่ต้นเดือนกรกฎาคม ถึงปลายเดือนตุลาคม 2527 รวมแล้วประมาณ 10 ช่วงด้วยกัน ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ ผู้เขียนได้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมหลายอย่าง โดยเฉพาะประเพณีเกี่ยวกับขั้นตอนของชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเจ้าพ่อต่างๆ โดยเฉพาะเจ้าพ่อศรีเทพ โดยผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆหลายพิธี เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ พิธีสงฆ์และรับเจ้าพ่อศรีเทพออกไปรบทัพ ฯลฯ วิธีการเก็บข้อมูลของผู้เขียนมีดังนี้

- การสัมภาษณ์ (INTERVIEW) ผู้สูงอายุที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและประเพณีของหมู่บ้าน และยังสัมภาษณ์คนในวัยต่างๆทั้งหญิง-ชาย เพื่อจะได้ทราบถึงข้อเท็จจริงและความเบี่ยงเบนในการรับรู้ของชาวบ้านในบางเรื่อง ผู้เขียนได้ตรวจสอบ หอกล่าวได้อย่างหนึ่งว่า

คนสูงอายุมีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อในหมู่บ้าน มากกว่าคนรุ่นหนุ่มสาว

– การสังเกตการณ์ (OBSERVATION) โดยผู้เขียนได้สังเกตพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ พิธีส่งและพิธีรับเจ้าพ่อศรีเทพออกทัพ พิธีสารท ฯลฯ และสังเกตลักษณะความเป็นอยู่ นิสัยใจคอ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวบ้านด้วย

– การเข้าร่วมในเหตุการณ์ (PARTICIPANT) ใช้ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ คือผู้เขียนได้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมบางพิธี เช่น พิธีส่งและพิธีรับเจ้าพ่อศรีเทพออกทัพไปเอาวิญญาณขึ้นร้าย โดยผู้เขียนได้อาศัยพักอยู่ที่บ้านครูใหญ่โรงเรียนบ้านศรีเทพน้อยตลอดในช่วงที่ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมต่างๆ

นอกจากผู้เขียนจะเก็บข้อมูลต่างๆทางมานุษยวิทยาจากหมู่บ้านด้วยตนเองแล้ว ผู้เขียนยังได้ค้นคว้าเอกสารต่างๆที่เคยมีคนศึกษาเกี่ยวกับชุมชนศรีเทพนี้มาก่อนอีกด้วย เมื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้ทุกด้านมารวมกันแล้ว ผู้เขียนก็ได้แยกจัดแบ่งข้อมูลออกเป็นเรื่องๆ พยายามอธิบายข้อมูลบางส่วนเพื่อความเข้าใจเท่านั้น มิได้วิเคราะห์อะไรมากนัก แล้วบันทึกเสนอข้อมูลออกมาเป็นรายงานฉบับนี้

วิธีเสนอรายงานฉบับนี้

ผู้เขียนแบ่งออกเป็น 4 บทคือ

บทนำ กล่าวถึงความเป็นมา วัตถุประสงค์ในการศึกษา พื้นที่ที่ทำการศึกษา ความสำคัญของการศึกษา ผลที่คาดว่าจะได้รับ แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา และวิธีการดำเนินการศึกษา

บทที่ 1 กล่าวถึงสภาพทั่วไปในอดีตและปัจจุบันของหมู่บ้านที่ทำการศึกษา สภาพทางภูมิศาสตร์ ความเป็นมาของหมู่บ้าน ความเป็นอยู่ จำนวนประชากรในปัจจุบัน การคมนาคม การชุกคั่นทางโบราณคดี และความเป็นมาของเมืองโบราณศรีเทพ โครงสร้างของสังคม แบบแผนของความเป็นญาติ การจัดระเบียบและการปกครองของสังคม อาชีพสภาพทางเศรษฐกิจ การศึกษา การรวมกลุ่ม ตลอดจนการอนามัยสาธารณสุข

บทที่ 2 กล่าวถึงระบบความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ที่ปรากฏออกมาในรูปของประเพณีต่างๆ และความเชื่อในไสยศาสตร์ที่สะท้อนออกมาในรูปของพิธีกรรม นิทานปรัมปราต่างๆที่ชาวบ้านยัง

กระทำสืบต่อกันอยู่ในปัจจุบัน

บทที่ 3 กล่าวถึงบทบาทของระบบความเชื่อ และพิธีกรรมที่ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตในสถาบันต่างๆ ของชาวบ้านในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหน

บทที่ 4 บทสรุป และภาคผนวก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 1
สภาพทั่วไป

โครงสร้างทางกายภาพ

การศึกษาครั้งนี้ ได้ศึกษาเฉพาะ 6 หมู่บ้าน คือ บ้านนาตะกุด หมู่ 1,2,3 บ้านศรีเทพน้อย หมู่ 5 บ้านบึงนางาน หมู่ 6 และบ้านสระปรือ หมู่ที่ 11 เพราะเหตุว่า หมู่บ้านทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันเป็น อย่างมากตั้งอยู่ไม่ห่างจากกันมากนัก กระจายล้อมบริเวณเมืองโบราณศรีเทพอยู่ทั้ง 6 หมู่บ้านนี้มีรายละเอียดดังนี้

ที่ตั้ง หมู่บ้านนาตะกุด (หมู่ที่ 1) มีอาณาเขตติดต่อกับดังนี้ ทิศเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านศรีเทพน้อย , ทิศใต้ติดต่อกับบ้านนาตะกุด หมู่ที่ 2 , ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านเกาะลำโพง , ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านท่าเรือ

ลักษณะภูมิประเทศ ของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นที่ราบแต่แห้งแล้งมาก พื้นดินเป็นดินปนทรายอาศัยแหล่งน้ำ คือสระน้ำ และตะกุดต่างๆ ภายในหมู่บ้านเป็นที่กักขังน้ำไว้ใช้ หมู่บ้านมีจำนวนบ้าน 158 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 834 คน อาชีพของประชากรส่วนใหญ่คือทำน่าน้ำฝน ทำไร่ข้าวโพด ไร่อ้อยต่างๆ มีการเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย ไม่มีโรงเรียนและวัดในหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายคำ กระจุกสงฆ์ อายุ 41 ปี

ที่ตั้ง หมู่บ้านนาตะกุด (หมู่ที่ 2) มีอาณาเขตติดต่อกับนี้ ทิศเหนือติดต่อกับบ้านนาตะกุดหมู่ที่ 1 , ทิศใต้ติดต่อกับ ตำบล คลิงกระจัง , ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านนาตะกุดหมู่ที่ 3 ทิศตะวันออกติดต่อกับ บ้านท่าเรือและบ้านนาตะกุดหมู่ที่ 1

ลักษณะภูมิประเทศ ของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นที่ราบแต่แห้งแล้งมากเช่นเดียวกับอาศัยแหล่งน้ำ คือสระน้ำและตะกุดต่างๆ ภายในหมู่บ้าน บ้านหมู่ที่ 2 นี้มีจำนวน 210 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 1,702 คน อาชีพคือการทำน่าน้ำฝน ทำไร่ข้าวโพดไร่อ้อยต่างๆ เลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย มีโรงเรียนในหมู่บ้านชื่อโรงเรียนมัธยมศรีเทพมีวัดในหมู่บ้านชื่อวัด อุ่มพรวนาวาสตั้งมา 25 ปี มีพระ 6 รูป เณร 2 องค์ มีนาย เขื่อน กลั่นโกสุม อายุ 55 ปีเป็นกำนัน

ที่ตั้ง หมู่บ้านนาตะกุด(หมู่ที่ 3) มีอาณาเขตติดต่อกับนี้ ทิศเหนือติดต่อกับบ้านเกาะลำโพง , ทิศใต้ติดต่อกับ ตำบลคลองกระจัง , ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านโคกสะแกกลาง , ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านนาตะกุด หมู่ที่ 2

ลักษณะภูมิประเทศ เหมือนกันกับหมู่ที่ 1 และ 2 มีจำนวนบ้าน 142 หลังคาเรือนประชากรประมาณ 1,112 คน, อาชีพเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ มีโรงเรียนในหมู่บ้านชื่อโรงเรียนบ้านนาตะกุด มีวัดในหมู่บ้านชื่อวัดโพธิ์ทอง นาย เอื่อน งามเลิศ อายุ 55 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้าน วัดตั้งมาประมาณ 60 ปี แล้วมีพระอยู่ 6 รูป

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านนาตะกุด หมู่ที่ 1, 2 และ 3

แต่เดิมนั้น มีวัดอยู่วัดหนึ่ง ตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านนาตะกุดนี้ไปทางตะวันออกประมาณ 12 กิโลเมตร ชื่อว่าวัดเขาตายัง มีหลวงตายังเป็นเจ้าอาวาส หลังจากผู้คนอพยพหนีภัยพิตจากเมืองศรีเทพแล้ว หลวงตายังก็ได้ทำการรวบรวมผู้คนตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นในหุบเขาใกล้กับบริเวณที่ตั้งวัดนั้น ครั้นต่อมาวันหนึ่งหลวงตายังเจ้าอาวาส ท่านรู้ตัวว่าท่านใกล้จะมรณภาพ จึงพูดสั่งกับชาวบ้านญาติโยมทั้งหลายว่า "ถ้าอาตมาตายไปแล้วพวกญาติโยมทั้งหลายอย่าอาศัยอยู่ ณ ที่นี้อีกเลย" และหลังจากที่หลวงตายังได้มรณภาพแล้ว วันรุ่งขึ้นก็ปรากฏเหตุการณ์สำคัญคือ มีเสือโคร่ง เข้ามารื้อซากในหมู่บ้าน ผู้คนตกใจแตกตื่นวิ่งหนี แล้วจึงพากันอพยพมาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านนาตะกุดนี้" (สัมภาษณ์ นายยัง เพชรอุ้ม อายุ 45 ปี อยู่หมู่ 1 บ้านนาตะกุด)

"ประวัติของหมู่บ้านแรกเริ่มเดิมทีคนที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณหมู่บ้านนี้มีไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีพื้นเพเดิมอยู่บ้านศรีเทพน้อย ก่อนนั้นบริเวณของหมู่บ้านก็เป็นป่ารกมีต้นไม้ต้นไม้โตเต็มไปหมด มีสัตว์ป่ามากมายเช่น เสือ ควายป่า หมูป่า ไก่ เก้ง กวาง ฯลฯ เขอะเขอะเต็มไปหมด ถนนหนทางยังไม่มี จะไปมาหาสู่กันหรือจะเดินทางไปไหนมาไหนก็ต้องบุกป่าฝ่าดงไป พวกข้าราชการเช่นครู ขาแกล่น ไม่ค่อยมาอยู่กัน ทั้งนี้เพราะสภาพหมู่บ้านเป็นป่า แหะจะชักขาดจากโลกภายนอก ชาวบ้านนาตะกุดอพยพมาจากบ้านศรีเทพน้อยเมื่อราวๆร้อยปีมาแล้ว" (สัมภาษณ์ นายเลาะ กลิ่นเทศ อายุ 51 ปี เป็นแพทย์ประจำตำบลศรีเทพ อยู่ หมู่ 2 บ้านนาตะกุด)

บ้านนาตะกุดนั้นแต่เดิมขึ้นอยู่กับตำบลนาตะกุด ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นตำบลศรีเทพโดยเอาชื่อเมืองเก่าศรีเทพมาตั้งเป็นชื่อแทนตำบลนาตะกุด สำหรับชื่อตำบลนาตะกุดได้หายไปเหลือแต่เพียงชื่อบ้านนาตะกุดเท่านั้น สำหรับประวัติชื่อของบ้าน "นาตะกุด" นั้นมีผู้ให้ความเห็นเป็น 2 ประการคือ

ประการแรก สาเหตุที่เรียกว่าบ้านนาตะกุดเพราะ หมู่บ้านนี้มีลักษณะพื้นที่เป็นแอ่งน้ำซึ่งไม่ลึกนัก เมื่อถึงฤดูฝนน้ำจะเต็มแอ่ง แอ่งน้ำนี้ ชาวบ้านเรียกว่า "ตะกุด" แอ่งน้ำนี้จะมียู่มากมายในหมู่บ้านนี้ เมื่อถึงฤดูแล้งน้ำก็จะแห้ง

จะมีความยาวของปลีละแ่งน้ำหรือตะกุกเพียง 10 วา เท่านั้น และจะต่อเนื่องกันไป ดังนั้นคำว่าตะกุกจึงมีลักษณะ คล้ายคล่องแต่ความยาวสั้นๆ ตะกุกเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ตะกุกคะเซ่ ตะกุกข้าง เป็นต้น ดังนั้นหมู่บ้านนี้ จึงตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศที่มีแ่งน้ำมากเรียกว่า "นาตะกุก"

ประการสอง สาเหตุที่เรียกชื่อบ้านนาตะกุกเพราะมีคนมาหา "ตะกรุด" กันมากหลังเมืองศรีเทพล่มก็มีการหาตะกรุด กันอย่างมากมาย ทั้งบ้านเรือนขึ้นมากจนกลายเป็นหมู่บ้านเรียกว่า "บ้านนาตะกรุด"

จากการออกไปศึกษา ผู้เขียนมีความเห็นว่า ชื่อของหมู่บ้านน่าจะเป็นประการแรกคือ "บ้านนาตะกุก" เพราะภายในหมู่บ้านมีตะกุกต่างๆมากมาย เป็นการตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะภูมิประเทศ

ที่ตั้ง หมู่บ้าน ศรีเทพน้อย (หมู่ที่ 5 ของตำบลศรีเทพ) มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่สหนิคมบ้านนาสนุน ตำบล นาสุน , ทิศใต้ติดกับบ้านนาตะกุกหมู่ 2 ทิศตะวันออกติดกับบ้านหนองช้างหอหอย ทิศตะวันตกติดกับ เมืองโบราณ ศรีเทพและบ้านบึงนาจานที่อยู่ห่างกันประมาณ 5 กิโลเมตร.

หมู่บ้านศรีเทพน้อยนี้เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ที่สุดจนชาวบ้านไม่สามารถทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านได้ นอกจากทราบเพียงว่า บ้านนี้เคยเป็นบ้านใหญ่ต่อมาได้อพยพแยกย้ายกันออกไป ส่วนใหญ่จะไปอยู่ที่บ้านนาตะกุก ในปัจจุบัน (มีย้ายเข้ามา 4 ครอบครัวในปีน้จากโคกสำโรงและหนองช้างหอ)

ประชากรของหมู่บ้านศรีเทพน้อยมีทั้งหมด 574 คนมีจำนวนหลังคาเรือน 95 หลังคาเรือน ภาษาที่ใช้พูด เป็นภาษาไทยภาคกลาง (ออกสำเนียงคล้ายไทยเ็็ง) ชาวบ้านมีอาชีพหลักในการทำนา ประชากรแยกเป็นชาย 260 คน หญิง 314 คน เกิด 6 คนตาย 3 คน สถิติคิด - กย 27

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง บริเวณที่นาอยู่รอบบริเวณที่นาอยู่รอบบริเวณใกล้หมู่บ้าน

นอกจากนี้ ก็ยังทำอาชีพทำไร่ข้าวโพด , ถั่ว , งาม ในแถบบริเวณใกล้ที่อยู่อาศัย และในแถบทางทิศตะวันออก ลึกเข้าไปจนจรดแถบเชิงเทือกเขาเพชรบูรณ์ ในด้านเทคนิคในการทำนานั้น ยังมีชาวบ้านบางส่วนได้นำอยู่แต่

ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะใช้รถแฮนด์แทรคเตอร์ และจ้งรโด

ชาวบ้านศรีเทพน้อย มีความเชื่อที่ผูกพันหนาแน่นกับเมืองโบราณศรีเทพมาแต่บรรพบุรุษ ยังมีคนอายุมากที่ทราบตำนานที่เกี่ยวกับเมืองเก่าอยู่บ้างไม่กี่คน การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีเทพของชาวบ้านศรีเทพน้อย จะมีวันขึ้น 2 ค่ำ ในเดือน 3 ของทุกปี และทำติดต่อกันมานานแล้ว พูดได้ว่า หมู่บ้านนี้เป็นสถานที่ค้นกำเนิดของพิธีกรรมนี้ที่เค็ชว ศาลเจ้าพ่อศรีเทพจะตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ใกล้กับวัดเมืองเก่าศรีเทพประจักษ์ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่สุดในบริเวณหมู่บ้านแถบนั้นเช่นเดียวกับมีพระ 2 รูป เหนือ 1 องค์ ชาวบ้านเชื่อถือนในความศักดิ์สิทธิ์ ของเจ้าพ่อกันมาก มีการขนานหลายประการ(จะกล่าวโดยละเอียดในบทเฉพาะความเชื่อ)

ที่ตั้ง บ้านบึงนางาน (หมู่ที่ 6 ของตำบลศรีเทพ) มีอาณาเขตติดต่อกับนี้

ทิศเหนือติดกับเขตนานสระปรือ

ทิศใต้ติดกับบ้านนาตะกุด หมู่ 1

ทิศตะวันออกติดกับคูเมืองโบราณศรีเทพ ทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำป่าสัก หมู่ 9

อยู่ห่างจากตัวอำเภอศรีเทพ มาทางทิศตะวันออกประมาณประมาณ 9 กิโลเมตร มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านกึ่งกลาง ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 8 กิโลเมตร

บ้านบึงนางานเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีจำนวนประชากรมาก ทางอำเภอได้ดำเนินการแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านแล้วในปัจจุบัน โดยใช้แนวถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้านที่ตัดผ่านหมู่บ้านเป็นเส้นแบ่งเขต โดยให้ฝั่งซ้ายคือบ้านทิศตะวันตกเป็นหมู่ที่ 6 ตามเดิม ส่วนฝั่งขวา บ้านทิศตะวันออก ติดคูเมือง แยกเป็นหมู่ที่ 13 ชื่อหมู่บ้าน"หลักเมือง"

สภาพภูมิอากาศ ของบ้านบึงนางานก็คล้ายกับสภาพดินฟ้าอากาศส่วนใหญ่ของจังหวัดเพชรบูรณ์คือมี 3 ฤดู ร้อน, หนาว และฝน อากาศจะเย็นมากในฤดูหนาว และร้อนมากในฤดูร้อน เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ของเพชรบูรณ์ตั้งอยู่ท่ามกลางระหว่างภูเขา และมีพื้นที่เป็นภูเขา

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านบึงนางานทั้งสองหมู่ (6 และ 13)

สาเหตุที่เรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านบึงนางาน" ชาวบ้านบอกว่า เป็นเพราะบ้านนี้ตั้งอยู่ติดกับคูเมืองที่มีน้ำขังอยู่เกือบทั้งปีมีลักษณะคล้ายกับบึง ชาวบ้านจึงมักเรียกว่า "บึง" และมีทุ่งนาล้อมรอบหมู่บ้าน และใน

ทุ่งนาที่มีต้นจาม ที่มีลักษณะดอกสีแสดผสมสีส้ม ออกดอกประมาณเดือนมีนาคม ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก

“เดิมทีเคียว ก่อนที่จะมีการตั้งบ้านเรือน บริเวณนี้เป็นป่าโปร่ง ประกอบด้วยไม้หนานาพันธุ์ไม้สัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือโคร่ง เสือปลา หมู แก้ง กวาง เนื้อทราย หมูป่า ลิง ค่าง ชมด อีเห็น กระต่าย จระเข้ ฯลฯ อาศัยอยู่ในป่านี้

ราวปี พ.ศ. 2426 หรือประมาณ 60 ปีมาแล้ว คนรุ่นแรกเพียง 4-5 ครอบครัวได้อพยพมาจากหมู่บ้านดูลงเหล็ก อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดสุรินทร์ หนีความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้น หนีความแห้งแล้งและการทำมาหากินที่ลำบาก มาตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตรงบริเวณทางใต้ของหมู่บ้านปัจจุบัน เพราะเห็นว่า บริเวณนี้สะดวกต่อการจับจองเป็นที่ทำกินอุดมไปด้วยน้ำและสัตว์ป่านานาชนิดที่จะจับมาเป็นอาหาร และนำไปขายเลี้ยงอาชีพ หลังจากนั้นก็มีผู้คนอพยพตามมาอาศัยอยู่เพิ่มขึ้น บ้านนี้เคยเกือบร้างไปครั้งหนึ่งหลังจากเกิดความแห้งแล้งติดต่อกันถึง 3 ปี ชาวบ้านได้อพยพกลับไปอยู่บ้านเดิม และบ้างก็ไปอยู่ที่อื่น แต่ต่อมาก็อพยพกลับมาใหม่ ในระยะแรกๆนี้ส่วนใหญ่เป็นราษฎรจากเขตอำเภอดอกคำใต้ จนกระทั่งราว ปี พ.ศ. 2480 - 2490 เป็นต้นมา ประชากรจากพื้นที่จังหวัดต่างๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีจังหวัด บุรีรัมย์, นครราชสีมา, มหาสารคาม, อุบลราชธานี, ชัยภูมิ, ยโสธร และจากจังหวัดภาคกลาง มีจังหวัดนครสวรรค์, สุพรรณบุรี, และสิงห์บุรี หายยกันเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเพื่อหาที่ทำกิน ขณะเดียวกันก็มีผู้อพยพออกไปเพื่อหาที่ทำกินแห่งใหม่ด้วย แต่มีจำนวนน้อยกว่าผู้อพยพเข้า แม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงพบว่าการอพยพเข้าและออกอยู่เสมอ

สาเหตุการอพยพของชาวบ้านที่สำคัญ ๓ ประการ เนื่องมาจากการออกไปแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่ที่คิดว่าดีกว่า ลักษณะของการอพยพจึงเป็นแบบครอบครัว แต่มีบ้างที่อพยพไปเนื่องมาจากการแต่งงาน แต่ก็มีจำนวนน้อย ประชากรของบ้านบึงนาจานจึงประกอบไปด้วยคนจากท้องถิ่นต่างๆทั้งกล่าวข้างต้น มาอยู่รวมกัน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านจึงมีลักษณะเป็นกลุ่มย่อย คือชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์กันอยู่เป็นกลุ่มบ้านที่มาจากจังหวัดเดียวกัน และชาวบ้านก็รู้จักกันไม่หมดทั่วหมู่บ้าน ซึ่งผิดกับลักษณะทั่วไปของชุมชนในชนบทโดยทั่วไป โดยเฉพาะในเรื่องของพิธีกรรมทั้งภาคเกษตรกรรม และความเชื่อ เช่นพิธีเกี่ยวกับการตาย จะมีคนไปช่วยงานเฉพาะญาติ

และคนสนิทเท่านั้น และภาคเกษตรกรรมก็ต้องมีการจ้างแรงงานทั้งนี้อาจเป็นเพราะหมู่บ้านนี้มีคนมากคือประมาณถึง 360 หลังคาเรือนก็เป็นได้ (สัมภาษณ์ แม่ใหญ่สำริก บุญสมสู อายุ 92 ปี บ้านบึงนาจาน และ นายศรีไพร เหล็กดี)

สภาพความเป็นอยู่ในอดีต (ช่วงปีพ.ศ. 2466 - 2490)

"สภาพความเป็นอยู่ในอดีตในบริเวณบ้านบึงนาจานมีสภาพเป็นป่า เมื่อชาวบ้านเข้ามาอยู่ใหม่ๆ ต้องบุกถางทาง ทำเป็นห้องอยู่อาศัยและเป็นที่ทำกิน บ้านเรือนถูกสร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ คล้ายหังนาในปัจจุบัน ส่วนประกอบของบ้านทำด้วยไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคายกพื้นสูงขึ้นเหนือ อื่นเล็กน้อย

อาหารการกินสมัยนั้นอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านจะล่าสัตว์ป่า และจับสัตว์น้ำในบึงและลำน้ำเหียงเป็นอาหาร แต่ชาวบ้านจะขาดแคลนอาหารจำพวกเครื่องเทศ เช่น หอม กระเทียม เกลือ พริกไทย และน้ำปลา โดยจะต้องเดินทางไปซื้อหรือนำของไปแลกที่บ้านนาตะกูด การเดินทางสมัยนั้นก็ลำบากเพราะมีแต่ทางเท้า และใช้เกวียน ชาวบ้านจึงใช้ชีวิตของที่จำเป็นมาเก็บไว้แหล่งน้ำกินน้ำใช้ ชาวบ้านได้อาศัยน้ำในบึงบางปีถ้าแล้งมาก ชาวบ้านก็ไปใช้น้ำในลำน้ำเหียงและสระที่ปรากฏหลวงพ่อดาว พบว่าที่บ้านบึงนาจานนี้ไม่มีบ่อน้ำ คั้นใช้เลย ทางกรมเคยมาขุดสำรวจครั้งหนึ่ง โดยขุดลึกถึง 150 เมตรเพื่อหาระดับ รวพ.ศ. 2516 แต่ไม่ได้ผล

การประกอบอาชีพของชาวบ้านเป็นแบบเพื่อเลี้ยงชีพ เทคนิคการหาบยังใช้แรงงานคนและสัตว์ พื้นที่ห่านา หว่าไธยังอยู่ภายนอกรอบเมืองเก่า ยังไม่มีการรุกกล้าเข้าไปในเมืองเก่าเพราะในบริเวณเมืองเก่ายังเป็นป่าที่ค่อนข้างหนาแน่น มีสัตว์ป่าที่เป็นอันตรายอาศัยอยู่มาก ประกอบกับพื้นที่ทำกินภายนอกยังมีพอเพียงกับปริมาณของประชากร

การคมนาคมติดต่อกันกับภายนอกค่อนข้างลำบาก การเดินทางต้องใช้เกวียนเทียมวัวและเท้าเปล่าธรรมดา ชาวบ้านจึงไม่ค่อยได้เดินทางติดต่อกับภายนอก ยกเว้นนานๆครั้งจึงจะไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่บ้านเดิม และออกไปซื้อเครื่องใช้ที่จำเป็นที่บ้านนาตะกูด ความเป็นอยู่ของชาวบ้านค่อนข้างเป็นตัวของตัวเอง เพราะไม่ได้ติดต่อกับภายนอกมากนัก ดังนั้นความสัมพันธ์กับคนภายนอกจึงไม่ค่อยมี

ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในช่วงแรก คือนับแต่ปี พ.ศ. 2466 - 2490 จะดำรงชีพอยู่ในบริเวณที่จำกัด การครองชีพก็เป็นแบบง่าย ๆ อาหาร น้ำใช้มีใช้ตลอดทั้งปี การดำรงชีพจึงอยู่ได้ตามสมควร เหมาะกับสภาพ ในขณะนั้น ความสัมพันธ์ของชาวบ้านภายในหมู่บ้านจึงมีมาก มีการช่วยเหลือกันและกันในงานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต (Rites of Passage) และการประกอบอาชีพก็มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ ประชากรส่วนใหญ่ยังเป็นพวกกลุ่มเดียวกัน อพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียงเหมือนกัน ประกอบกับหมู่บ้านมีขนาดเล็กและที่สำคัญชาวบ้านก็เป็นญาติพี่น้องกันเสียส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์จึงค่อนข้างแน่นแฟ้น”

(สัมภาษณ์ นายบุญ ช่างหัก อายุ 98 ปี บ้านบึงนาจาน)

สภาพในปัจจุบัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 - 2527

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 เป็นต้นมา สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทีละน้อย จุกเริ่ม ตันมากขึ้น สภาพแวดล้อมก็เริ่มเปลี่ยนไป ป่าเริ่มถูกทำลายเพื่อใช้เป็นที่ทำไร่ ไม่ถูกตัดมาสร้างบ้าน พื้นที่ในบริเวณ ใกล้เมืองโบราณถูกจับจองเป็นที่ทำนาและทำไร่ เมื่อปริมาณของประชากรเพิ่มมากขึ้น ป่าก็ยิ่งลดจำนวนลง สัตว์ป่าที่รอดจากการถูกฆ่า เป็นอาหารก็หนีไปอาศัยอยู่ที่อื่น พื้นที่ทำกินเริ่มไม่สมดุลกับปริมาณของประชากร หลังจากปี พ.ศ. 2516 ราษฎรก็เริ่มรุกป่า เข้าไปจับจองพื้นที่ดินในเมืองเก่าเพื่อทำไร่อย่าง เป็นลำเป็นสัน

ลักษณะของบ้านเรือนมีลักษณะถาวรมากขึ้น โดยสร้างเป็นเรือนไม้ ยกพื้นสูงสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้ประดู่ ฯลฯ หลังคามุงด้วยสังกะสี ปัจจุบันมีการใช้ปูนซีเมนต์เป็นวัสดุก่อสร้างแล้ว แต่ก็ยังมีบ้านของผู้อพยพเข้ามาใหม่ที่ยังไม่ถาวร คือยังมีลักษณะเหมือนเดิมอยู่ แต่ก็มีลักษณะเป็นเรือนมากกว่า เพราะยกพื้นสูง

การประกอบอาชีพ เปลี่ยนจากการประกอบเพียงเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นการประกอบเพื่อค้าขายมากขึ้น เทคนิคก็เปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น โดยพบว่าในหมู่บ้านมีรถไถ ขนาดใหญ่อยู่ 2 คันรถไถเล็ก 4 คัน อาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำนา ทำไร่ ชาวบ้านมีได้เป็นผลผลิตที่ทำรายได้ หลักให้กับชาวบ้านอย่างแท้จริง เพราะชาวบ้านมักจะประสบ กับปัญหาจากธรรมชาติ คือไม่น้ำท่วมก็ฝนแล้งแทบทุกปี

๒๑
1/01
๒๕๒๗
๐๐๕

10

อาชีพที่ทำรายได้ให้กับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่สำคัญคือ การทำไร่ พืชไร่ที่ปลูกได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเขียว แตงพันธุ์เม็ด และงาขาว โดยเฉพาะข้าวโพด เป็นพืชที่ทำรายได้ให้มากกว่าพืชชนิดอื่น ชาวบ้านนอกจากจะใช้พื้นที่ในบริเวณ ใกล้เมืองโบราณแล้ว ยังไปจับจองที่ทำไร่ในทุ่งออกไปอีกห่างจากหมู่บ้านประมาณ 15 กิโลเมตรทางทิศตะวันออก ต้องไปค้างแรมทำงานจนเสร็จจึงกลับบ้าน บางครั้งนานถึง 5 - 7 วัน "

สำหรับการลงทุนเพื่อประกอบอาชีพนั้น มีชาวบ้านเป็นจำนวนมากที่ต้องกู้เงินพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านและ ในตลาด (ผู้ธนาคารเกษตรและสหกรณ์ บ้างแต่น้อย) ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 50 บาทต่อปี ชาวบ้านบางคน ก็ใช้วิธีให้นายทุนลงทุนให้โดยทุกอย่างตั้งแต่ไถจนถึงนำผลผลิตไปขายแล้วติดดอกเบี้ยเมื่อขายผลผลิตแล้ว

ประชากร สำหรับประชากรของหมู่บ้านบึงนางาจนทั้ง 2 หมู่มีจำนวน 2,030 คน เป็นชาย 1,009 คน หญิง 1,021 คน มีหลังคาเรือน 360 หลังคาเรือนหมู่ 6 มี 177 หลังคาเรือนประชากรชาย 488 คน หญิง 517 คน รวม 1,005 คนในรอบ 2 ปี ที่ผ่านมา เกิด 8 คนตาย 1 คน ไม่มีย้ายเข้าเลย ย้ายออก 22 ครอบครัว หมู่ 13 มี 183 หลังคาเรือน ประชากร ชาย 521 หญิง 504 คน รวม 1,025 คน ในรอบ 2 ปีที่ผ่านมา เกิด 9 คนตาย 2 คน มีย้ายเข้า 1 ราย ย้ายออก 18 ครอบครัวโดยเฉลี่ยมีประชากรอาศัยอยู่หลังคาเรือนละประมาณ 5 คน ประชากรเหล่านี้มีใช้ เป็นคนท้องถิ่นเดิมของบริเวณนี้ แต่ได้อพยพมาจากพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ อันประกอบด้วย จังหวัดลพบุรี บุรีรัมย์ มหาสารคาม นครราชสีมา อุบลราชธานี ยโสธร ชัยภูมิ นครสวรรค์ สุพรรณบุรี และสิงห์บุรี และแม้ว่าประชากร เหล่านี้จะมาจากต่างท้องถิ่น แต่ภาษาพูดที่ใช้สื่อกันภายในหมู่บ้านจะพูดภาษาลาวด้วยกัน คือภาษาที่ใช้พูดกันอยู่ทาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ชาวบ้านเรียกว่า "ภาษาลาว" หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ภาษาอีสาน เด็กส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาเพียงจบภาคบังคับของรัฐบาล คือชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนประจำ หมู่บ้าน แต่บุตรผู้มีฐานะดีหน่อยก็ไปศึกษาต่อที่อำเภอศรีเทพ ลพบุรี และที่เพชรบูรณ์

ความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวบ้านมิได้มีความรู้สึกผูกพันใน ที่อาศัย ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มิได้มีบรรพบุรุษร่วมกัน ต่างก็ตั้งหน้าตั้งตาประกอบอาชีพ อีกทั้งจำนวน ประชากรของหมู่บ้านก็มีมาก การติดต่อกันอย่างทั่วถึงจึงเป็นไปได้ยาก สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้ชาวบ้านมีความ สัมพันธ์กันแบบหลวมๆ ไม่แน่นแฟ้น เช่นเดียวกับท้องถิ่นอื่นในชนบทของไทยทั่วไป ชาวบ้านรู้จักกันไม่ทั่วถึงตลอด

หัวบ้านท้ายบ้าน เงินมีอำนาจในการทำงานไม่ค่อยมีการช่วยเหลืองานในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่นงานบวช งานศพ เป็นต้น จะมีก็เพียงญาติพี่น้องและคนใกล้ชิดช่วยกัน ขณะเดียวกันถ้ามีพิธีกรรมอันเป็นของส่วนรวมประจำหมู่บ้าน เช่น พิธีทำบุญพระเวท จะมีชาวบ้านร่วมมือกันมากกว่า อย่างไรก็ตาม แม้จะความล้มพันธ์ของชาวบ้าน จะมีไม่มากนัก แต่ด้านความเป็นอยู่ของชาวบ้านจะสงบพอสมควร ชาวบ้านจะไม่ค่อยมีเรื่องขัดแย้งหรือทะเลาะกันบ่อยถึงมีส่วนใหญ่ก็ตกลงกันได้ การลักขโมย หรือนักเลงหัวไม้ไม่ค่อยมีชาวบ้านจะตั้งตาทำมาหากินมากกว่า

ที่ตั้ง บ้านสระปรือ หมู่ที่ 11 มีอาณาเขตติดต่อกับนี้

ทิศเหนือติดต่อกับบ้านนาสนุน

ทิศใต้ติดต่อกับบ้านบึงนาจานหมู่ 6

ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านศรีเทพน้อย

ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านบึงนาจาน

หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านเล็กๆ หมู่ที่ 11 ตั้งอยู่ใกล้บริเวณคลังนอก ห่างจากบ้านบึงนาจานไปทางทิศตะวันออก หนึ่งกิโลเมตร มีอยู่ 40 หลังคาเรือน มีประชากร ทั้งหมด 237 คนเป็นชาย 110 คนหญิง 127 คน ไม่มีชายเฒ่า - ออกเลขในรอบ 2 ปีมีเกิด 10 คน ตาย 1 คน

"ราษฎรของบ้านสระปรือในปัจจุบันส่วนใหญ่ อพยพมาจากจังหวัดบุรีรัมย์ มหาสารคาม และนครราชสีมา คนรุ่นแรกที่มาจากจังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2502 มาหางานและตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้สระใหญ่ และมีคนปรือมาก (เป็นคนไม่ชอบขึ้นอยู่ในน้ำมาทำเครื่องใช้ไม้) จึงได้เรียกชื่อบ้านนี้ว่า "บ้านสระปรือ" ชาวบ้านได้อาศัยน้ำในสระเป็นน้ำดื่มมาใช้น้ำใช้เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2523 จึงแยกออกจากหมู่ 6 บ้านบึงนาจาน เป็นหมู่ที่ 11 จนถึงปัจจุบัน

อาชีพของชาวบ้านสระปรือก็คล้ายกับบ้านบึงนาจาน คือ ทำนา ทำไร่ ใกล้บริเวณด้านสภาพของหมู่บ้าน และลักษณะบ้านเรือนไม่ใหญ่เหมือนกับบ้านบึงนาจาน เทคนิคการทำนาจะใช้ควาไถอยู่ บางครอบครัว ความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็เป็นอยู่อย่างง่ายๆ เครื่องใช้อำนวยความสะดวก เช่นรถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์ ยังไม่มีเลย

อาชีพอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านสระปรือที่น่าสนใจ คือ อาชีพทอผ้าไหม ชาวบ้านจะเลี้ยงไหม ปลูกต้นหม่อนเอง ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะทอเพื่อใช้สอยเอง แต่ถ้าวเหลือใช้หรือมีผู้มาขอซื้อก็ขาย ชาวบ้านนิยมขายเส้นไหม และเอาเส้นไหมมาแลกเปลี่ยนเส้นไหม ผ้าที่ชาวบ้านนิยมทอกันมากได้แก่ ผ้าโสร่ง ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า โดยจะขายในราคาค้างนี้

ผ้าโสร่งไหม ราคาผืนละ 600 - 700 - 900 บาท

ผ้าซิ่นไหม ราคาผืนละ 400 - 600 - 900 บาท

ผ้าขาวม้าไหม ราคาผืนละ 200 - 300 - 400 บาท

เส้นไหม กิโลกรัมละ 550 - 650 บาท

จำนวนชาวบ้านที่ทอผ้าไหมมีทั้งหมด 15 หลังคาเรือน เทคนิคการทอผ้ายังใช้ก็เหยียบ อุปกรณ์เครื่องทอต่างๆ ชาวบ้านได้จัดทำขึ้นเองทั้งสิ้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไปหาบุญที่วัดป่าสระแก้ว ในหมู่บ้านมีหมอตำแย ห่วงล่อให้ชาวบ้านปัจจุบันยังทำอยู่ ชื่อ นางพัน มาตะวัน อายุ 72 ปี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การคมนาคม ของทั้ง 6 หมู่บ้าน

ทางราชการได้ตัดถนนจากอำเภอสรีเทพ (ชาวบ้านเรียกบ้านกลาง) ถนนสายสระบุรี เพชรบูรณ์ (ถนนมิตรภาพ) ผ่านเข้าไปยังหมู่บ้านบึงนางจาน ระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร แล้วผ่านไปยังบ้านศรีเทพน้อยอีกประมาณ 5 กิโลเมตร มีทางแยกไปบ้านสระปรือจากบ้านบึงนางจาน อีก 2 กิโลเมตร ถนนสายใหญ่จะตัดผ่านบ้านศรีเทพน้อย เลยไปยังบ้านนาตะกุดอีกต่อหนึ่ง ระยะทางจากบ้านศรีเทพน้อยไปยังบ้านนาตะกุด ประมาณ 5 กิโลเมตร เส้นทางสายนี้ยังสามารถเดินทางไปต่อจนถึงอำเภวิเชียรบุรีได้ เนื่องจากการคมนาคมสะดวกสามารถติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆ ตามเส้นทางได้โดยตลอดเช่นนี้ ทำให้ปัจจุบันสภาพของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เพราะชาวบ้านมีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้น และรวดเร็ว มีรถเมล์สายอำเภอสรีเทพ - วิเชียรบุรี วิ่งผ่านวันละหลายเที่ยว และในทุกหมู่บ้านจะมีรถสองแถวในหมู่บ้านวิ่งรับส่งทุกวัน เช้าๆ ออกไปตัวอำเภอส่งเด็กนักเรียนออกไปเรียน แม่ค้าพ่อค้าออกไปซื้อของเข้าไปขายในหมู่บ้าน ตอนเย็นก็รับเด็กกลับหมู่บ้านทุกวัน นอกจากนี้ยังมีรถรับจ้างจาก

หมู่บ้านอื่นๆ แล่นผ่านตามเส้นทางค้วย ความทันสมัยจากเมือง (Modernization) ก็ไหลเข้ามาสู่หมู่บ้าน วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนไป มีการแต่งกายแบบเมืองมากขึ้น เด็กมีโอกาสดูออกไปศึกษาภายนอก มีภาพยนตร์เข้ามาฉายบ่อยครั้ง มีเครื่องอำนวยความสะดวก เช่นรถจักรยานยนต์ มีทีวีดูแม้จะไม่มีไฟขึ้นหม้อ แบ็คเตอรีแทน มีร้านขายของชำ รวมทั้งร้านขายเครื่องดื่ม ขายยาหลายร้าน โดยเฉพาะในหมู่บ้านใหญ่ๆ เช่น บ้านปิงนาจัน และบ้านนาตะกุก ทำให้ชาวบ้านมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นตามตัว นอกจากนี้ โลกทัศน์ของชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนไปค้วย (เล่าโดยสารรถจากศรีเทพ- วิเชียรบุรี 7 บาท จากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอ3บาท)

เพื่อต้องการที่จะไถ่รู้จักเมืองศรีเทพจากคนท้องถิ่นซึ่งนับความเรื่อง"มองเมืองศรีเทพจากคนท้องถิ่น"¹ ซึ่งนายประจิด ตะกรุดเดิมเป็นผู้เรียบเรียงขึ้นมากล่าวไว้ดังนี้

"เมืองศรีเทพ คือชุมชนใหญ่ที่มีประชาชนอาศัยอยู่กระจายตามลำน้ำป่าสัก เมืองนี้มีความเจริญรุ่งเรือง เป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่ใหญ่โต สินค้าจากเหนือหล่งมาจากเมืองวิเชียรบุรี เมืองเพชรบูรณ์ หรือสินค้าจากใต้ ซึ่งนำมาจากเมืองสุพรรณบุรี เมืองชัยบาดาลก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน บริเวณเมืองนี้คือเมืองศรีเทพเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์จากพืชผลในไร่นาและสวน รวมทั้งของป่าอีกนานาชนิดที่มีการซื้อขายกันตามลำน้ำ ซึ่งในเวลานั้น มีเส้นทางคมนาคมติดต่อกันทางเดียวคือ ทางปมน้ำป่าสักเท่านั้น

คนเมืองศรีเทพวัย 50 - 60 ปียืนยันว่า ความเจริญยังห่างไกลเพชรบูรณ์ เมืองลำนารายณ์และเมืองชัยบาดาลมากในช่วง 60 ปีที่ผ่านมา และภูมิภาคนี้มีความอุดมสมบูรณ์จึงขึ้นอยู่กับลำน้ำป่าสักซึ่งเป็นลำน้ำใหญ่ที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์มาก คำว่า "โนนน้ปลา โนนน้ำข้าว" จึงเป็นเรื่องปกติของคนเมืองศรีเทพ

เมื่อปี พ.ศ. 2487 หรือประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมา บริเวณเมืองศรีเทพเป็นแหล่งการค้าทางน้ำที่ใหญ่โตริมลำน้ำป่าสักและลำน้ำอีกแห่งหนึ่งที่แยกมาจากลำน้ำป่าสักตรงบริเวณหุบเขาใต้เมืองเพชรบูรณ์ลงมาประมาณ 30 กิโลเมตร แล้ววกเข้ามาทางเมืองศรีเทพเก่า ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นแหล่งสำคัญทางการค้า บริเวณริมน้ำ

1. นคร พันธุ์รงค์ , วัฒนธรรมพื้นบ้าน , เอกสารของศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก , กุมภาพันธ์ , 2525.

ป่าสักที่เรียกว่าท่าฉางเต็มไปด้วยบ้านเรือนประมาณ 200 กว่าหลังคาเรือน มีทุ่งฉางเก็บพืชผลจากไร่ มีเรือแพจอกเรียงรายรับซื้อแลกเปลี่ยนข้าวของกันมากมาย

เมืองศรีเทพเป็นที่รู้จักกันเป็นครั้งที่ 2 เมื่อประมาณ 200 ปี ที่ผ่านมานี้ นอกจากจะเป็นศูนย์กลางการคมนาคมแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ก็มีอย่างมหาศาล พืชไร่ และผลไม้ส่วนต่างๆก็ได้ผล ฝนฟ้าก็ตกตามฤดูกาล ป่ารอบข้างเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่ชุ่มน้ำไปด้วยน้ำท่าตามเวลากาล ในลำนน้ำใหญ่ทั้งสองคือ ลำป่าสักและลำเหืองเต็มไปด้วยดินในน้ำ ผู้คนเก่าๆเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ ของปลาน้ำจืดที่นี่ว่ามีมากมายเพียงแต่ลงไปตกไปงมก็มีให้พบปลาขนาดใหญ่ของพันธุ์ปลาน้ำจืดทั่วไปมีให้ชาวบ้านจับขึ้นมากินมาขายกันได้เกือบตลอดปี ชาวศรีเทพมีความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มั่งคั่งเกษมสันต์

ต่อมาเมื่อประมาณ 40 - 30 ปีที่ผ่านมา ชาวเมืองศรีเทพก็พบกับความเปลี่ยนแปลงอันนำไปสู่ความทุกข์ยากซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป หลายอย่างเริ่มปรากฏเป็นระยะ ป่าคอนบนทหายไปตามลำดับ ลำน้ำป่าสักเริ่มพบวิกฤตการณ์ที่รุนแรง บางปีพื้นที่ลากลากเข้าท่วมไร่นาสาโทเสียหายยับเยิน บางปีแล้งจนน้ำเริ่มแห้งขอด

เมื่อ 20 ปีที่ผ่านมาสถานการณ์เรื่องของดินฟ้าอากาศที่เมืองศรีเทพยิ่งเลวร้ายลงอีกแม่น้ำป่าสักช่วงนี้แทบจะเป็นเพียงน้ำตื้นธารเล็กในฤดูแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลขณะที่เวลาลำน้ำป่าหลากมานั้นจะท่วมบ้านเรือนหรือเรือแพที่จะมาจ่อรอบนอกความเจริญเริ่มเห็นทางมาถึง ถนนหลายสายตัดผ่านจากแห่งหนึ่ง เมืองศรีเทพชุมชนเค็มที่ใหญ่โตก็เลยถูกทอดทิ้ง เมื่อการคมนาคมทางบกภายนอกสะดวกกว่า.

เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมาถนนหลายสายเริ่มเกิดขึ้นรอบนอก ถนนเส้นใหญ่ที่ตัดผ่านมาจากสระบุรีได้เปิดโลกภายนอกให้กับเพชรบูรณ์ ทำให้บริเวณที่ใกล้ชิดกับถนนใหญ่กลายเป็นชุมชนขึ้นมาถึงเมืองศรีเทพที่ประสบกับความแห้งแล้งและทุกข์ภัยไว้มากมายทั้งโล่งและป่าเขาที่ห่างเจริญในฤดูใหม่

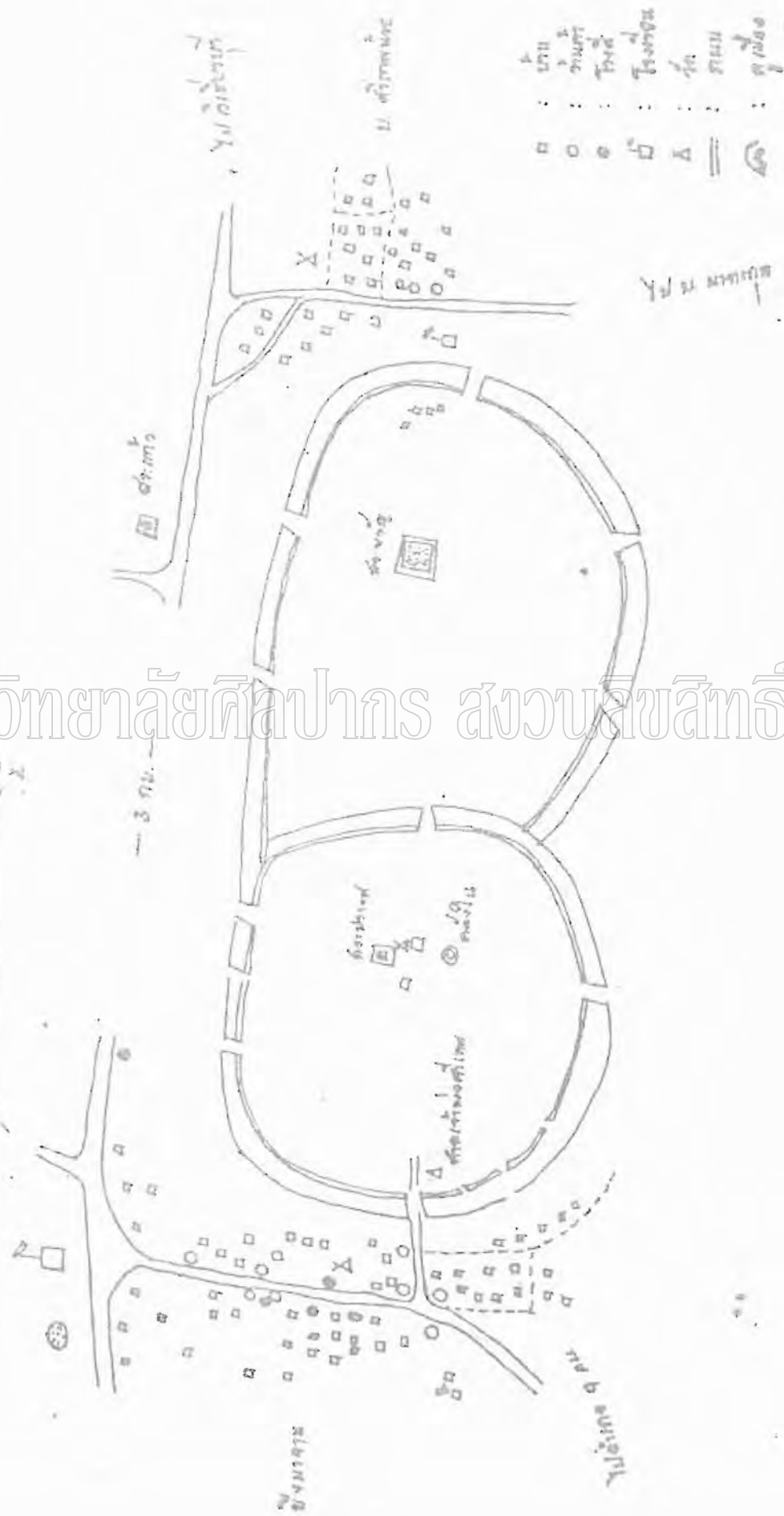

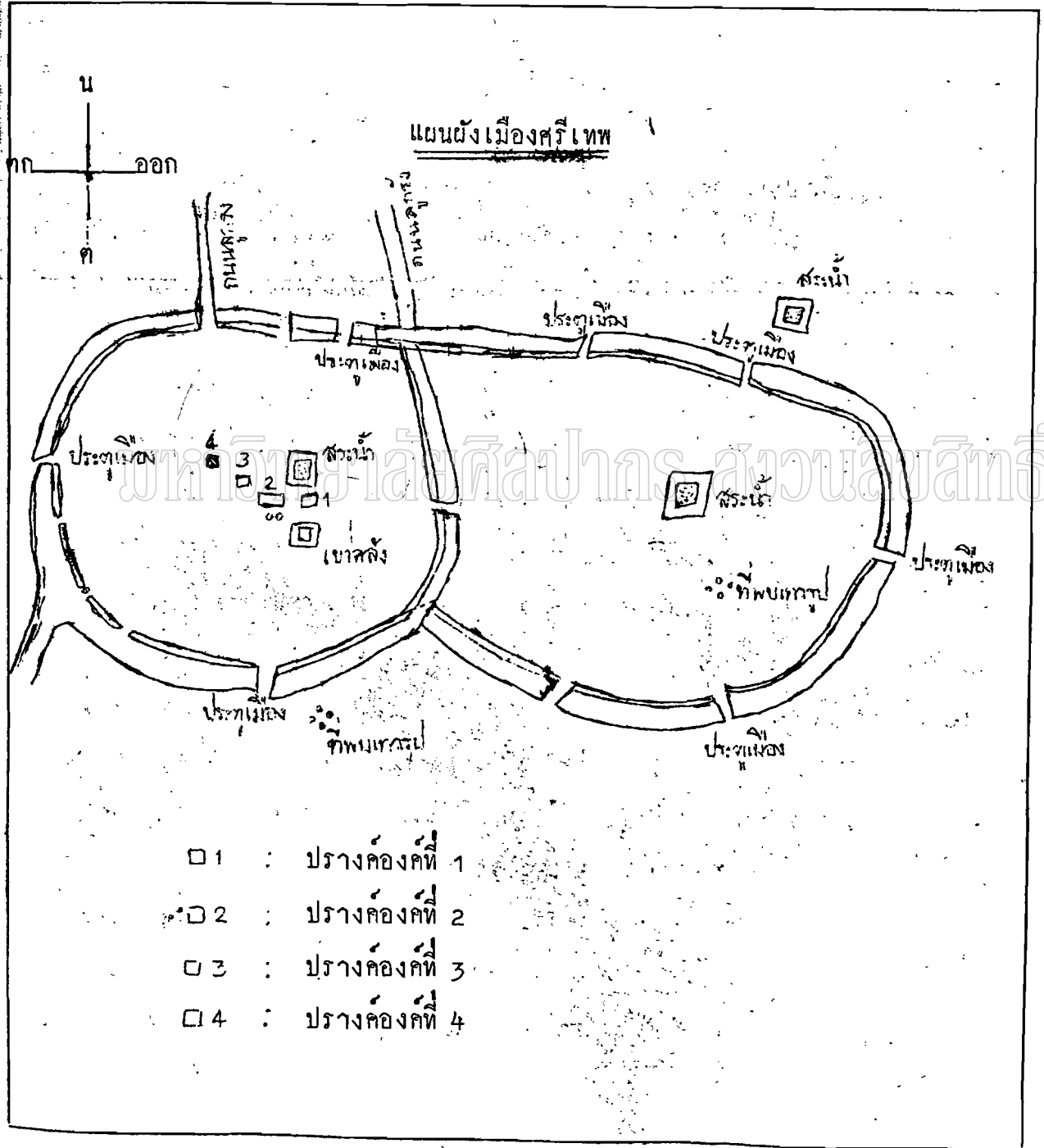
- สภ.อ.ศรีเทพ
- เมืองเก่า
- ที่ทำการตำรวจภูธร
- แนวแบ่งเขตตำบล

มหาวิทยาลัยศิลปากร สวนเฉลิมลัทธิ

- ๑. กำแพงนอก
- ๒. กำแพงใน
- ๓. ประตู
- ๔. ประตู
- ๕. ประตู
- ๖. ประตู
- ๗. ประตู
- ๘. ประตู
- ๙. ประตู
- ๑๐. ประตู

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เมื่อ 6 - 5 ปีที่ผ่านมา มีการตั้งชื่อกิ่งอำเภอศรีเทพ และในที่สุดก็กลายเป็นอำเภอศรีเทพในปัจจุบัน สถานที่ที่ตั้งของตัวอำเภอสร้างอยู่ใกล้ชิดถนนใหญ่ที่บ้านสระกรวด หังบ้านศรีเทพที่แท้จริงไว้เบื้องหลัง เมืองศรีเทพอยู่ห่างจากถนนใหญ่ ประมาณ 9 - 10 กิโลเมตร ถนนที่เข้าสู่เมืองศรีเทพเป็นถนนลูกรังเฒ่า, เป็นทางเกวียนเท่านั้น จึงทำให้การคมนาคมเป็นไปอย่างลำบากในฤดูฝนส่วนหน้าแล้งอันยาวนาน ถนนก็เป็นหลุมเป็นบ่อร้อนแห้งระอุมีแต่ฝุ่นเมืองศรีเทพได้ขาดแคลนน้ำกันมาตลอดระยะเวลาหลายปี ข้างลาอาหาร พืชไร่นาสวน เสียหายกันมาตลอด ความอดิच्छขาดแคลนเกิดขึ้นทั่วไป ทั้งนี้เพราะลำน้ำสายใหญ่ 2 สายนั้นแห้งขอดใช้เกือบไม่ไค้เลยโดยเฉพาะลำเชียงนั้นน้ำขาดแห้งไปเลย ส่วนแม่น้ำป่าสักก็มีน้ำไหลรินกลายเป็นลำน้ำที่เล็กและตื้นเขินโดยลำตม ในช่วง 3 - 4 ปีที่ผ่านมา ชาวซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของชีวิตของคนศรีเทพ เสียหายยับเยิน น้ำในลำน้ำไม่มีให้สูบขึ้นมาใช้ฝนตกเพียงไม่กี่วัน ก็ขาดหายไป ธรรมชาติที่กระหน่ำซ้ำเมืองศรีเทพอย่างหนักนี้ เพราะผลผลิตจากธรรมชาติที่ถูกทำลายอย่างมโหฬารคือการตัดไม้ทำลายป่า ถึงแม้ว่า ชาวศรีเทพส่วนใหญ่จะหากรไ้เป็นหนี้สิน มีชีวิตอย่างอศอยากอยู่ในวันหนึ่งๆ ก็ไม่มีใครหนีแผนดินของตนเอง และเกือบจะกล่าวได้ว่าชาวศรีเทพนั้นเป็นชาวไทยศรีเทพที่แท้จริง ไม่มีเชื้อชาติใดเข้ามาอาศัยอยู่ หรือแม้แต่เพื่ออยู่ทำกินเป็นครั้งเป็นคราว เราจึงไม่พบทองคำคนจีน ไม่พบคนชาติอื่นทั้งสิ้น

ปัจจุบันนี้ คำบลศรีเทพ ไม่ถึงกับเป็นชุมชนที่ล้าหลัง ความเจริญตามหมู่บ้านก็มีร้านค้าเล็กๆ มีโรงเรียน มีวัดวาอาราม รถที่ส่งสินค้าเข้าออก มีไฟฟ้าที่ปั่นเอง ชาวศรีเทพปกครองกันเองอย่างเป็นระบบ มีความเคารพในผู้ใหญ่และผู้มีความสามารถ การทะเลาะเบาะแว้งก็มีบ้างแต่น้อยนิด เหลือเกิน ถ้านำไปเปรียบเทียบกับที่อื่น โจรผู้ร้ายจากที่อื่นไม่เคยย่างกรายเข้ามาในเขตตำบลนี้ นานๆ ครั้งจึงจะมีเรื่องการลักขโมยเกิดขึ้น"
ที่ตั้งเมืองโบราณศรีเทพ²

เมืองโบราณศรีเทพตั้งอยู่ที่เส้นลองจิจูด (Longitude) ที่ 101 29.5 - 101 23.6 ตะวันออกและเส้นละติจูดที่ 15 11.0 2 - 15 11.5 เหนือ ตั้งอยู่ระหว่างบ้านปึงนาจานกับบ้านศรีเทพน้อย ห่างไปทางทิศตะวันออกของตัวอำเภอศรีเทพ ประมาณ 8 กิโลเมตร บริเวณที่ตั้งเมืองและสภาพรอบๆ เป็นป่าโปร่ง (Open Forest) และสวนไร (Orchard) แต่ปัจจุบันนี้ถูกชาวบ้านบุกรุกหักร้างทางพงทว่าไรกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น หักถั่ว, งา, แตง และข้าวโพด เป็นต้น

2. เอกสารฝ่ายวางแผนและประเมินผล กองโบราณคดี กรมศิลปากร , โครงการอุทยานประวัติ-

ศาสตร์ศรีเทพ 2525-2529.

ลักษณะผังเมืองโบราณศรีเทพและแหล่งโบราณสถานต่างๆ ^{3.}

เมืองโบราณศรีเทพตั้งอยู่ระหว่างบ้านบึงนาจาน บ้านศรีเทพน้อย เขตตำบลศรีเทพอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างและยังเป็นเขตติดต่อกันระหว่างอีสาน และภาคเหนืออีกด้วย จากการสำรวจศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศและแผนที่ทางทหารของอำเภอศรีเทพ ลำดับชุด (Series) 7071 ระวาง (Sheet) 5239 พบว่าเมืองโบราณมีลักษณะเป็นเมืองแฝดหรือเมืองซ้อนเมือง มีขนาดกว้างประมาณ 15 กิโลเมตร ยาว 5 กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกว่า เมืองในและเมืองนอก ตามลำดับ ทั้งสองเมืองนี้มีกำแพงดินล้อมรอบเพียงชั้นเดียว ถัดไปเป็นคูน้ำล้อมรอบเช่นกัน ปัจจุบันยังคงมีน้ำขังอยู่เฉพาะ คันทิศตะวันตกเฉียงเหนือเท่านั้น ส่วนคันอื่นๆ ดินเนินและคดแปลงเป็นที่ปลูกพืชไร่และทำนา เมืองโบราณที่ตั้งอยู่ระหว่างเทือกเขาเพชรบูรณ์ ทางทิศตะวันออก และแม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันตก

เมืองโบราณทั้งสองมีเนื้อที่รวมกันราว 2,887 ไร่ หรือประมาณ 4.7 ตารางกิโลเมตรแยกเป็นเมืองใน มีเนื้อที่ราว 1300 ไร่ ส่วนเมืองนอก 1,587 ไร่ ทั้งสองเมืองมีโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่สำคัญดังนี้

เมืองใน

1. ปราสาทศรีเทพ

ปราสาทศรีเทพหรือปราสาทใหญ่มีฐานเป็นศิลาแลงรูปแปดเหลี่ยมสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้ 20 ตัวปราสาทก่อด้วยอิฐไม่ถือปูน แต่ละก้อนเชื่อมสนิทแน่นบางตอนเห็นร่องรอย การกักหน้าอิฐให้เรียบและใช้ปูนขาวฉาบภายนอก ซึ่งการสร้างปราสาทลักษณะเช่นนี้มีปรากฏอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจำนวนมาก เช่น ปราสาทหินเมืองต่ำ ปราสาทหินเขาหมรุ้ง ปราสาทภูมิลีโพน เป็นต้นฐานศิลาแลงของปราสาทนี้มีมุขยื่นออกไปทั้งสี่ด้าน แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 2 ด้านเท่านั้น คือ ทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้ส่วนด้านที่เหลือเป็นกองดินผสมอิฐทับถมเป็นเนินสูง ประตูทางเข้าปราสาทมีอยู่ด้านเดียวคือทางทิศตะวันตก ส่วนที่เหลืออีก สามด้านเป็นประตูหลอกทั้งสิ้น ซึ่งด้านในประตูหลอกนี้ทำเป็นช่องหรือซุ้ม เข้าใจว่าน่าจะเป็นที่ประดิษฐานประติมากรรมรูปเคารพในสมัยนั้นภายในปราสาทองค์นี้ไ้ทราบจากชาวบ้านว่า เมื่อราว 10 ปีที่แล้ว มีรูปพระนารายณ์สลักด้วยไม้สูงราว 70 ซม. ตั้งอยู่ แต่ปัจจุบันได้ถูกทำลายลงไปแล้ว จากการสำรวจที่ผ่านมา ได้พบชิ้นส่วนสำคัญๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น ทับหลังขนาดใหญ่ 2 อัน สลักเป็นภาพลายเกียรติมุขหรือลายหน้าสิงห์และเทวคา

3. รายงานเบื้องต้นการขุดค้นทางคันโบราณคดี เมืองโบราณศรีเทพ , กองโบราณคดี , กรมศิลปากร , ฉบับประมาณปี 2521.

เสาประตู่สี่เหลี่ยม 2 เสา เสาหนึ่งสลักเป็นภาพฤษีทั้งสี่ด้าน ส่วนอีกหลักหนึ่งเกลี้ยงไม่มีรอยสลัก (ปัจจุบันเก็บรักษาในพิพิธภัณฑฯ รามคำแหง จ. สุโขทัย)

หลังคาหรือส่วนยอดของปราสาทเป็นการเรียงอิฐแบบสอปเข้าหากัน (Corbelled Arch) ทำเป็นสามระดับ แต่ละระดับนั้นใช้ไม้แก่นพันซาคี ที่แข็งแรงทนทานมาก ทำเป็นเครื่องบนหรือฝาเพดาน เพื่อช่วยรับน้ำหนักของอิฐแต่ละชั้น ปัจจุบันพังทลายไปเกือบหมดแล้ว เหลือให้เห็นเฉพาะส่วนล่างสุดเท่านั้น ส่วนกำแพงแก้วซึ่งทำด้วยศิลาแลงที่ล้อมรอบองค์ปราสาทนั้น เท่าที่เห็นร่องรอยปัจจุบันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการเรียงอิฐ และศิลาแลงปนกันล้วนแต่เป็นการสร้างเรียงขึ้นภายหลัง แนวคิมนั้นได้ถูกทับถมมีร่องรอยอยู่บ้างทางทิศตะวันตกห่างจากตัวปราสาทราว 10 เมตร ซึ่งแนวนี้เป็นแนวกำแพงแน่นอน

2. คลังใน

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทศรีเทพ ห่างไปราว 30 เมตร เมื่อพิจารณาจากการสำรวจแล้ว จะเห็นว่าคลังในตั้งอยู่เกือบใจกลางเมืองพหุติ คลังในมีขนาดสูง 9 เมตร กว้าง 44 เมตร ยาว 76 เมตร เป็นโบราณสถานแห่งอื่นๆ ภายในเมืองโบราณด้วย สร้างด้วยศิลาแลงโดยก่อเป็นมุขสูงขึ้นไปเป็นชั้นๆ ทางด้านทิศตะวันออกมีแนวลาดขึ้นคล้ายบันไดและด้านทิศตะวันตกก็มีลักษณะคล้ายกัน แต่ชั้นและมีความลาดน้อยกว่า ส่วนยอดของตัวคลังนั้นมีกองอิฐกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ชาวบ้านเล่าว่า แต่เดิมมีลักษณะเป็นบ่ออิฐลงไปประมาณ 4 เมตร แต่ถูกทับถมจนตันหมดแล้ว ซึ่งโครงสร้างเช่นนี้น่าจะเป็นการก่อสร้างโบราณที่มีรูปแบบคล้ายปราสาท และก่อด้วยอิฐบนส่วนยอดของตัวคลังอีกทีหนึ่ง คลังแห่งนี้ชาวบ้านเชื่อกันว่า น่าจะเป็นที่เก็บอาวุธในสมัยโบราณ

สำหรับลักษณะการก่อสร้างที่เป็นขั้นๆ และมีโบราณสถานอยู่บนยอดนี้พบว่าในบริเวณคาบสมุทร ยูคาตัน (Yucatan) ในเม็กซิโกที่เรียกว่า Ziggurat ขณะเดียวกันก็มีการก่อสร้างที่รูปแบบคล้ายกับปิรามิด (Step Pyramid) แต่สร้างด้วยอิฐเป็นขั้นๆ ขึ้นไปในอิฐปึก ที่มีลักษณะคล้ายกัน

3. ปราสาทสองพี่น้อง

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของปราสาทศรีเทพราว 60 เมตร มี 2 องค์ ถูกดินไม้ไผ่ล้มทับทั้งไป 1 องค์

องค์ใหญ่ที่เหลือมีขนาดกว้างยาวด้านละ 7 เมตร สูงประมาณ 10 เมตร ตัวปราสาทสร้างด้วยอิฐไม่ถือปูน ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงที่มีฐานศิลาแลงยื่นยาวออกไปทางทิศตะวันตก ประตูปราสาท ก็อยู่ทางทิศตะวันตกเช่นเดียวกัน
อีก 3 ก้อนเป็นประตูหลอกทั้งสี่ ปัจจุบันทั้งสององค์ ไปรับการขูดแต่งบูรณะแล้ว

4. สระน้ำและหนองน้ำ

ภายในบริเวณเมืองโนมีสระประมาณ 100 แห่ง ปัจจุบันแห้งขอดไปเสียส่วนใหญ่ สระส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้กับเนินดิน สระที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของเมืองโนคือ สระปราสาทตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทศรีเทพ มีขนาดกว้าง 120 เมตร ยาว 125 เมตร ลึก 3 เมตร สระนี้เคยพบประติมากรรมสำริดชิ้นล้นแนวรูปเศียรทองคำ

5. คูและกำแพงเมือง

เมืองโนมี 5 ประตูคือ ทางทิศเหนือคือประตูหน้าหรือประตูหนองบอน ทิศใต้คือประตูหนองกรกหรือประตูหนองกรก หรือประตูมะกัก ทิศตะวันออกคือประตูศรีเทพ ทิศตะวันตกคือประตูแสนงอน และทางทิศใต้เฉียงเหนือเป็นประตูน้ำ กำแพงเมืองเป็นการก่อด้วยดิน ไม่มีการก่อสร้างให้เป็นอิฐหรือศิลาแลงปน มีความสูงราว 3.50 เมตร และกว้างราว 20 เมตร เพียงชั้นเดียว

6. กลุ่มโบราณสถาน

มีอยู่ทางทิศตะวันตกของปราสาทศรีเทพราว 500 เมตร เป็นแนวขนานกับกำแพงเมืองไปตามแนวทิศใต้ และอีกกลุ่มอยู่ทางทิศใต้ของหลังโนไปราว 200 เมตร เป็นแนวไปจดประตูหนองกรกหรือประตูมะกักบริเวณนี้ชาวบ้านได้พบหลักฐานเป็นจำนวนมาก

7. เนินดิน

มีอยู่ทั่วไปแต่จะหนาแน่นอยู่ทางทิศใต้ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แต่ที่เป็นเนินดินขนาดใหญ่มีอยู่ทางทิศตะวันออกของสระปราสาทซึ่งจากการสำรวจโบราณวัตถุบนพื้นดิน (Surface Finds) พบเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก เนินดินส่วนใหญ่จะถูกไถเป็นที่ว่านปลูกพืชในฤดูแล้ง

เมืองนอก

1. สระขวัญ

เป็นสระน้ำที่มีขนาดใหญ่กว้าง ราว 150 เมตร ยาว 200 เมตร ลึกราว 4 เมตร สระแห่งนี้จะมีช่องน้ำ

ไหลเข้าสระอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณสระเป็นพื้นที่ราบกึ่งเนินสระแห่งนี้มาจะเป็นการเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกมากกว่าอย่างอื่น ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ของสระขั้วมีสระที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง คือสระหนองไผ่ และบริเวณใกล้กันมีเนินดิน และถัดไปเป็นกลุ่มโบราณสถาน ซึ่งเป็นแห่งนี้เป็นสถานที่ขุดค้นเพื่อศึกษาชั้นดินของเมืองนอก

2. กลุ่มโบราณสถาน

ส่วนใหญ่แล้วโบราณสถานของเมืองนอกถูกทำลายไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานที่อยู่ทางทิศตะวันตกของสระขั้ว ใกล้พระพุทธรูปสมัยทวารวดีขนาดสูง 2 เมตร ทำด้วยหินสีเขียว (Schist) เป็นพระพุทธรูปหินว่ามีความสวยงามมากที่สุดเท่าที่เคยพบในไทย แต่ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา

3. ประตูเมือง

กำแพงทิศเหนือ - ประตูไม้แดง   กำแพงทิศใต้ - ประตูแสงประทุม
ทิศตะวันออก - ประตูมะพลับ นอกจากนี้ยังเป็นประตูน้ำไหลอยู่ทางกำแพงทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ นอกกำแพงเมือง

1. คลังนอก (หรือกำแพง) ลักษณะฐานเป็นรูปวงรีมีเส้นผ่าศูนย์กลางราว 75 เมตร ส่วนฐานก่อสร้างด้วยศิลาแลงที่เรียงกันเป็นชั้นๆขึ้นไป เช่นเดียวกับคลังใน แต่แปลกกว่าตรงที่เป็นตะกักเป็นแนวสามารถจะเดินไปรอบๆได้ บนตะกักมีโบราณสถานขนาดเล็กที่ก่อสร้างด้วยอิฐอยู่ 4 หิศ ถัดไปส่วนยอดที่ก่อสร้างด้วยอิฐแต่หึ่งจึงเห็นเป็นเพียงกลุ่มอิฐเท่านั้น ส่วนยอดสุดมีการเรียงอิฐเป็นรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 4 เมตร ลึกไปราว 6.50 เมตร

2. สระแก้ว เป็นสระน้ำ 4 ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ตามทิศเหนือของกำแพงเมืองนอกยาว 300 เมตร สระมีขนาดกว้าง 110 เมตร ยาว 150 เมตร และลึก 4 เมตร

3. ปรางค์นอก อยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือราว 1,000 เมตร เป็นปรางค์ที่ก่อด้วยอิฐไม่ถือปูน เช่นเดียวกับปรางค์ภายในเมืองใน แต่หน้าเสี้ยคายที่ปรางค์แห่งนี้ได้ถูกพระสงฆ์ (หลวงพ่อดาว) ใช้เป็นที่จำวัดและได้ก่อสร้างเพิ่มเติมก่อเติมทำลายโบราณสถานลงไป

4. เขาดมอรัณ (เขาใหญ่) เป็นเขาที่มียอดสูงสุดในบรรดาเทือกเขาแถบนั้นตัวเขาเป็นหินปูนและกรวด (Conglomerate) ที่จับตัวกันจนแน่น ตอนบนสุดมีถ้ำหินปูนขนาดราว 15 เมตร กลางถ้ำเป็นถ้ำ

เซียวทซุมาน (*Quartzite*) มีการสลักเป็นรูปพระพุทธรูปสมัยทวารวดี ปางวิครก , เทวรูป
พระนารายณ์ , พระหริหระ , สลุปและพุทธรูปปางสมาธิ ยังพบเทวรูปพระอาทิตย์ด้วย

การศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองโบราณศรีเทพของนักวิชาการต่างๆและการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา
จากแนวความคิดและการศึกษาของนักวิชาการหลายท่าน เช่น ชอร์ค เซเกลส์ ม.จ. สุภัทรทิศ คีตกุล,
ควอริช เวลส์ , อนุวิทย์ เจริญศุภกุลล ศรีศักร วัลลิโกดม พงจะสรุปได้อย่างกว้างๆ เกี่ยวกับเรื่องราว
ของเมืองศรีเทพได้ว่า การเริ่มต้นของเมืองศรีเทพจะตั้งแต่เมื่อใดอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับเรื่องราวของเมือง
ศรีเทพได้ว่า การเริ่มต้นของเมืองศรีเทพจะตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่คงจะเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วง
พุทธศตวรรษที่ 10 - 11 ในระยะต้น ดังกล่าวอาจมีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรพูนาน ต่อมาในตอนปลาย
พุทธศตวรรษที่ 11 พระเจ้าผาวรมันที่ 1 แห่งเจนละ ทำสงครามชนะพูนาน ศรีเทพจึงตกอยู่ในอำนาจของ
เจนละในช่วงระยะเวลาหนึ่งด้วย เมื่ออาณาจักรทวารวดีเป็นอิสระและมีอำนาจมากขึ้นในดินแดนสุวรรณภูมิ
ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 เมืองศรีเทพก็รับอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับทวารวดี โดยที่สภาพทางภูมิศาสตร์ของ
เมืองศรีเทพ เป็นจุดผ่านจากบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไปสู่ดินแดนภาคอีสานและเขมร ศรีเทพจึงเป็นเมืองกันชน
เจนละและทวารวดีที่ผลักดันมีอำนาจก่อเหตุผลนี้ลักษณะทางศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมจึงมีลักษณะผสมผสาน
เป็นสกุลช่างอีกแบบหนึ่ง เมืองศรีเทพต่อมาอาจจะร้างหรือโรยราไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาเมื่อขอมมี
อำนาจขึ้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมืองศรีเทพก็ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง
จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรขอมพินาศลง เมืองศรีเทพก็คงถูกทอดทิ้งเรื่อยมา

จากการสำรวจและขุดหลุมทดสอบทางโบราณคดี ของกองโบราณคดี กรมศิลปากรบริเวณระหว่างกลุ่ม
โบราณสถานในเมืองใน คือระหว่างที่ตั้งปราสาทศรีเทพ สระปราสาทและเขาค้างใน เพราะว่าชั้นดินในระหว่าง
เขาค้างในและปราสาทศรีเทพ สามารถชี้ให้เห็นถึงจุดสำคัญของโบราณสถานกับชั้นดินที่อยู่อาศัยได้ เพราะเป็น
กลุ่มโบราณสถานที่ใหญ่ที่สุดในเมือง พบว่าอาจจะสรุปได้ถึง การเริ่มต้นของเมืองศรีเทพใกล้เคียงกับแนวสันนิษฐาน
ข้างต้นที่กล่าวมาแล้วไว้ว่า เมืองศรีเทพ เริ่มต้นในราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 11 โดยเฉพาะศาสนสถานเขาค้าง
ในที่เนื่องในพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่าเกี่ยวข้องกับอาณาจักรทวารวดีในตอนต้นมากกว่าเจนละ และจากการขุดค้น

หลักฐานการสร้างเขาลังในมาจนกระทั่งหลักฐานของสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นระยะสุดท้ายที่ปรากฏพบว่า ศรีเทพมีการกระทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมาโดยไม่มีร่องรอยการทิ้งร้างแต่อย่างใด

สิ่งที่น่าสนใจอีกแก่ หลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า เขาลังในเป็นศาสนสถานแรกเริ่มส่วนปราสาทศรีเทพนั้น เป็นสิ่งก่อสร้าง ในรุ่นหลังประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 ซึ่งหลักฐานดังกล่าวสนับสนุนผลงานการศึกษาของ อ. อนุวิทย์ เจริญสุขกุล เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในเมืองศรีเทพ และค่านิยมความคิดของ เวลส์ ที่กล่าวว่า เป็นแบบของสถาปัตยกรรมของพวกอินเดียนที่เก่าแก่ที่สุดในอินโดจีน

จากพงศาวดาร ไม่พบชื่อของ "ศรีเทพ" เลย พบแต่ชื่อเมือง "ศรีธมมรัตน์" กับเมือง เพชรบูรณ์ เมืองศรีธมมรัตน์คงจะเอาชื่อมาจากเขาดมรัตน์ แต่ไม่พบว่าตัวเมืองอยู่ตรงไหน จากการสำรวจ พบว่า ทางด้านทิศเหนือของเมืองโบราณศรีเทพมีเขาลังนอกมีเขาลังนอกและกลุ่มโบราณสถานกระจายอยู่อีก 20 แห่ง ส่วนทางใต้ทิศบนเนินเรียกว่า เขาลังเกาะแก้ว ห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร มีสภาพเป็นภูเขาหินทราย มีอิฐและแลง และพบร่องรอยลึกลอยชุด อาจจะเป็นเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งก็ได้ จากพงศาวดารในสมัยอยุธยาระบุว่า ใก้มีการเกณฑ์คนจากเมืองเพชรบูรณ์ และเมืองศรีธมมรัตน์ อีกเมืองก็คือเมืองวิเชียรบุรี ดังนั้นเมืองศรีธมมรัตน์ อยู่ตรงไหนอาจจะเป็นเมืองศรีเทพหรือเป็นเมืองอีกแห่งหนึ่งก็ได้และในบริเวณจากเขาดมรัตน์ไปยังนครสวรรค์ ยังมีเมืองอภัยสาส์ซึ่งมีลักษณะของขอมรุ่นอยุธยาตอนต้นอีกด้วย

จากลักษณะโบราณสถานที่ตั้งเป็นกลุ่มๆ กระจายอยู่นอกเมือง อาจเป็นเมืองมาก่อน หรือเป็นชุมชนน้อยๆ ก่อนที่จะรวมตัวสร้างเมืองศรีเทพก็เป็นได้ แต่พอประมวลไ้ว่า ศรีเทพอาจจะเป็นเมืองศาสนาที่สร้างขึ้น โดยกำหนดบริเวณจุดนี้เป็นเมืองศรีเทพโดยบริเวณรอบๆเป็นชุมชนกระจายอยู่ เพราะจากลักษณะของเมือง คือ เมืองในและเมืองนอก ขยายออกไปนั้นไม่ได้เป็นเพราะเกิดจากความเป็นอยู่หนาแน่นจึงทำจำเป็นต้องขยายเมืองผลจากการชุกชุม 3 หลุมบริเวณเมืองนอก พบเศษภาชนะดินเผาน้อยมากแทบจะไม่พบทีเดียว และพื้นที่ใ้ได้ถูกรบกวนจนหมด แต่ไม่ปรากฏหลักฐานขึ้นมาให้เห็นเลย เมืองที่มีลักษณะเช่นเดียวกันก็คือ เมืองแอม เมืองเสมา ซึ่งกำหนดให้จุดนั้นสร้างขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องมีคนเข้าไปอยู่อาศัยในเมือง แต่กำหนดให้เป็นศูนย์กลาง เป็นเมืองขนาดใหญ่ มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง คนอาจจะอาศัยโดยรอบนอกเป็นกลุ่มๆ เมืองศรีเทพนั้นมีเมืองในและกลุ่มโบราณสถานใหญ่ภายในเมืองในเป็นศูนย์กลาง สำหรับเมืองนอกนั้นมีเพียงโบราณสถานขนาดเล็กแทบทั้งสิ้น จากคำบอกเล่า

ของชาวบ้านบอกว่าเมืองนอกมีโบราณสถานขนาดใหญ่ พอกๆ กับคลังใน บริเวณหนองไผ่ แต่ได้ถูกรื้อไถทิ้งไปแล้ว

ศรีเทพตั้งอยู่ในจุดของทางผ่านระหว่างภาคอีสานและภาคกลาง ดังนั้นจึงมีวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามา ที่สำคัญก็คือ ทวารวดี และขอม ที่พบส่วนใหญ่ก็อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 ดังนั้น จะเห็นถึงความต่อเนื่องได้ดังนี้

พุทธศตวรรษที่ 11 - 12 ร่วมสมัยกับ เงินละ

พุทธศตวรรษที่ 13 - 14 ร่วมสมัยกับ ทวารวดี

พุทธศตวรรษที่ 14 - 15 ร่วมสมัยกับ ขอมหรือเขมร

ศรีเทพสร้างขึ้นเพื่อเป็นเมืองศาสนา ในการศึกษาเรื่องโบราณที่เป็นปรางค์ในเมืองศรีเทพ เราควรจะศึกษาถึงที่เกี่ยวข้องด้วย เช่นปรางค์แชกที่ลพบุรี ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 และปรางค์นางผมหอม ที่อ. ชัยบาดาล ลพบุรี ว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่และจากลักษณะตั้งของวัดโขลงสุวรรณคีรี เทียบกับเขาลังใน ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อาจจะเป็นแบบเดียวกัน วัดโขลงสุวรรณคีรีนั้นมีอายุราวพ.ศ.ที่ 13-14 ซึ่งก็ต้องศึกษากันให้แน่ชัดต่อไป ลักษณะฐานแปลกเหลี่ยมก็อาจเป็นลักษณะของทวารวดีก็ได้ อย่างไรก็ตามในการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองศรีเทพนี้ จะต้องศึกษาไม่ใช่เฉพาะเพียงแต่ภายในเมืองเท่านั้น แต่จะต้องศึกษาบริเวณแหล่งโบราณคดีโดยรอบด้วย ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ได้⁴

ผู้เขียนมีความเห็นว่าเรื่องราวของเมืองโบราณศรีเทพนั้น ยังไม่อาจวินิจฉัยลงไปได้อย่างแน่ชัดว่าเริ่มสร้างมาแต่สมัยใดใครเป็นผู้สร้าง การเริ่มและการสิ้นสุดของเมืองนี้เป็นอย่างไร ประชาชนเมืองนี้เป็นเผ่าใด อพยพมาจากไหน ล้วนที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการสรุปแนวคิดของอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญต่างๆหลายท่านในการศึกษาเมืองโบราณศรีเทพที่ผ่านมา แต่ผู้เขียนคิดว่ายังไม่น่ายุติการศึกษาลง ควรจะค้นคว้ากันต่อไป

อย่างไรก็ตามผู้เขียนจะบันทึกการค้นคว้าเกี่ยวกับอายุของเมืองโบราณศรีเทพของผู้เขียนไว้อย่างคร่าวๆไว้ ณ ที่นี้ด้วย โดยการอาศัยหลักฐานทางศาสนวัตถุกรรม ประติมากรรมไปเทียบกับศิลปขอม และอาศัยจากการสืบอายุจากจารึกที่พบที่เมืองศรีเทพ เมืองนี้อาจจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 -13 และ 17 - 18 ตามที่ ก.ร. ควอริช เวลล์ (Dr. Quaritch Wales) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ

4. สัมภาษณ์ คุณ บวรเวท รุ่งรุจี , นักโบราณคดี 5 , กองโบราณคดี กรมศิลปากร ผู้รับผิดชอบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์.

ได้กล่าวถึงเมืองศรีเทพในหนังสือ Toward Ankor ว่า

"ลักษณะทางคันสถาปัตยกรรม ของโบราณสถานที่พบภายใน "เมืองใน" ว่าเป็นแบบอินเดียแท้ที่เก่าแก่มากโดยตัวศาสนสถานตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ศิวอาศารก่อด้วยอิฐ มีประตูเป็นมุขยื่นออกมาทางทิศตะวันตก และอีก 3 ด้านเป็นมุขปลอม ต่อมาพวกขอมได้ดัดแปลงต่อเติมกรอบประตูศิลา เส้าเพกเหลี่ยมและทับหลังเข้าไปภายในศิวอาศารมีร่องรอยว่าเคยมีเพดาน ห้าด้วยไม้ นอกจากนี้ยังมีมุขอยู่ภายใน คงเรียนแบบมาจากหน้าต่างของอาศารที่ทำด้วยไม้ ฉะนั้นจึงมีความเก่าแก่มาก" ดร. ควอริช เวลล์¹ เห็นว่าเมืองนี้เป็นของชาวอินเดียมานแต่เดิม และเข้าใจว่าเป็นสมัยเดียวกับอาณาจักรฟูนาน และเมื่ออาณาจักรฟูนานแตกไปเมืองศรีเทพ ก็ร้างไปครึ่งหนึ่งราว 500 ปี ครั้นเมื่อขอมมีอำนาจขึ้นมาในราวพ.ศ.ศ.ที่ 17 สมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ขอมจึงได้บูรณะเมืองศรีเทพนี้ขึ้นมาอีกจนในราวพ.ศ.ศ.ที่ 18 อาณาจักรขอมพิชิตเมืองศรีเทพก็ร้างไปอีกและตกอยู่ภายใต้อำนาจของธรรมชาลี"

แต่ถึงอย่างไรในเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ บวส์เชอเลียร์² ชาวฝรั่งเศส ได้คัดค้านโดยกล่าวว่า ศาสนสถานดังกล่าวนี้ เป็นของขอมอย่างแน่นอน และมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 เท่านั้น เนื่องจากมีการขุดมุนนาถที่มุนนากายนอกหลังสี่ของศิวอาศาร

จากประติมากรรม ที่ค้นพบภายในเมืองศรีเทพ ส่วนใหญ่เป็นเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ เช่น เทวรูปพระนารายณ์พระกฤษณะและพระอาทิตย์ แม้จะมีลักษณะคล้ายศิลปขอมสมัยเก่ามากคือนุ่งผ้าโจงกระเบนสั้น แต่ก็ยังมีลักษณะแตกต่างออกไป เช่นไม่มีเศหิน อีกมีอบนเข้ากับหมวก และสวมหมวกแปดเหลี่ยมยอดสูง แทนที่หมวกรูปทรงกระบอก ประติมากรรมเหล่านี้คงมีอายุในราวพ.ศ.ศ.ที่ 12-13 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย

ทางด้านศิลาจารึก ได้มีการพบจารึกที่บ้านวังไผ่ ที่อยู่ห่างจากเมืองศรีเทพไปทางทิศเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นจารึกที่สลักด้วยอักษรอินเดียใต้ เป็นภาษาสันสกฤต อักษรนั้นเก่าเหมือนกับจารึกของพระเจ้าภวรวรมันที่ 1 ที่พบในประเพณีศัมพูชา จารึกนี้มีอายุประมาณตอนปลายพ.ศ.ศ.ที่ 11 หรือตอนต้น พ.ศ.ศ.ที่ 12 ศาสตราจารย์ฮอร์ช เชเคย์อ่านแปลได้ความว่า

1. Quaritch Wales, H.G., Dvaravati, Bernard Quaritch Ltd., London 1969, P.81

2. Jean Boisselier, The Heritage of Thai Sculpture, Weatherhill, New York - Tokyo, 1975, P.56

"ในปีกษัตริย์ศก.....ขึ้น 8 ค่ำ.....ทางทิศตะวันออกที่กินไม้ไผ่แยกเป็น 2 ส่วน...มีการฉลองทาง
ด้านตะวันออก.....(เหวรูป) พระอิสริยยศสร้างขึ้นโดยกษัตริย์องค์นี้ ผู้ทรงเป็นนัคคาสของ ศรี จก. ร. วรดิน.
โอรสของศรี ป.ร. ถิวัน. ภวาร์. มน. (ทรงพระนามว่า) ศรีภวาร์มณ มีอุทฺธลคล้ายพระอินทร์ในขณะที่ครองราช
สามปติ."

จารึกหลักนี้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าภวาร์มณที่ 1 นี้เป็นโอรสของพระเจ้าปถวิวันหรวรมันและเป็นนัคคาสของ
พระเจ้าศรีจักรวรรดิน ซึ่งเรื่องนี้ยังมีความสับสนอยู่ไม่น้อยและดูเหมือนว่าข้อคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับจารึกดังกล่าว
และจารึกที่พอจะนำมาเกี่ยวข้องกันนั้นศ.จ. เชเกษได้กล่าวเสนอความคิดเห็นดังนี้

"การกล่าวถึงราชวงศ์ในจารึกเมืองศรีเทพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระเจ้าภวาร์มณ จะมีใช้พระเจ้าภวาร์
มณที่ 1 เพราะพระเจ้าภวาร์มณทรงเป็นนัคคาสของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ พระราชาแห่งพูนาน"

สำหรับพระเจ้าภวาร์มณนี้ เช่อกันว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของอาณาจักร อีสานปุระ (เงินละ)
เป็นศูนย์กลางของชาติเขมรกลางของอาณาจักรพูนาน

ดังนั้นในประเด็นที่ว่า พระเจ้าภวาร์มณนี้อาจจะเป็นผู้ที่เริ่มมีการรวบรวมและขยายอาณาเขตอย่าง
กว้างขวางกว่าเดิมที่จะเป็นไปได้ จนในที่สุดสามารถเข้ายึดเมืองศรีเทพได้ในตอนนั้นทางอาณาจักร
หวารวดีก็ยังคงมีความยิ่งใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตก อย่างไรก็ตามก็เมืองศรีเทพอาจเป็นรัฐกันชน (Buffer State)
ของทั้งสองอาณาจักรก็ได้ ถ้าอาณาจักรใดที่สามารถยึดเมืองนี้ได้จะเป็นโอกาสที่จะคอยสอดส่องดูแลและ
ควบคุมบริเวณใกล้เคียงได้ บางคราวอาจเป็นไปได้ที่อาณาจักรอิสานปุระ และหวารวดีผลัดกันมีอำนาจเหนือ
เมืองศรีเทพ ทั้งนี้ก็พบหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุสถานมากมายที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรดังกล่าว เช่น ประติมากรรม
พวกเหวรูปต่างๆที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเหวรูปที่พบในกัมพูชาสมัยอิสานปุระ⁵

จากหลักฐานศิลาจารึกที่พบจากเมืองศรีเทพ พอจะเข้าใจได้ว่า ชื่อพระเจ้าภวาร์มณที่ปรากฏในจารึกนั้น
คงจะเป็นองค์เดียวกับพระเจ้าภวาร์มณที่ 1 ผู้ครองอาณาจักรเงินละ ในราวพ.ศ. 1141 ตัวอักษรที่ใช้จารึก
ก็มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ด้วย ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรเงินละหรืออาณาจักรขอมรุ่นแรก

5. สุรพล คำรินทร์กุล , รายงานการขุดแต่งแหล่งโบราณสถานเมืองศรีเทพ , กองโบราณคดี , กรมศิลปากร,
2521

6. บวรเวท รุ่งรุจี , เอกสารการประชุมคณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ,
20 ก.พ. 2527

ในขณะนั้นได้แผ่อำนาจเข้ามายังลุ่มแม่น้ำป่าสักแล้ว

ส่วนศิลาจารึกอีกหลักหนึ่งที่พบ เป็นภาษาขอมล้วนๆ ใช้ตัวอักษรซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ใกล้เคียงถึงชื่อบุคคลและชื่อทาส และพุทธรูปศิลปะหลักที่พบก็เป็นแบบ ทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) มีศิลาจารึกเป็น ศาตา เย ธมมา ฯ เป็นภาษาบาลีที่ฐานกว้าง และยังมีพบชิ้นส่วนของธรรมจักรมีลวดลายสลักแบบทวารวดี รวมทั้งใบเสมาหินทรายสีแสดที่คลังนอกค่าย

ที่เขา ฌมอรัตน์ ที่อยู่ห่างจากเมืองศรีเทพ ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 12 กิโลเมตร ภายในถ้ำมีภาพสลักพระพุทธรูป และรูปพระโพธิสัตว์ ลักษณะเป็นแบบทวารวดี ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาลัทธิมหายานมาจากทางภาคใต้ของประเทศไทย

จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมา ผู้เขียนขอสรุปประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองศรีเทพไว้ดังนี้ "ศรีเทพ" เป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ราว พุทธศตวรรษที่ 10-11 ในช่วงต้นร่วมสมัยกับอาณาจักรน่าน (พุทธศตวรรษที่ 6-10) มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ และเมื่ออาณาจักรเจนจะเริ่มมีอำนาจขึ้นมาแทนที่อาณาจักรน่าน ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 11 ศรีเทพก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรนี้

จนกระทั่งอาณาจักรทวารวดีเริ่มต้นขึ้นในดินแดนสุวรรณภูมิราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 เมืองศรีเทพก็เริ่มรับอารยธรรมใหม่ ในการนับถือพุทธศาสนาขึ้นมาแทนศาสนาพราหมณ์และต่อมาเมื่ออาณาจักรขอมเริ่มมีอำนาจขึ้นมาอีกครั้งในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ได้รุกรานอาณาจักรทวารวดี (ราว พ.ศ. 1540) เมืองศรีเทพก็ตกอยู่ในอำนาจของขอมตลอดมา จนกระทั่งหมดอำนาจลง เมืองศรีเทพจึงถูกทอดทิ้งไปในราวพุทธศตวรรษที่ 18

7. เรื่องเดียวกัน , หน้า 5.

โครงสร้างทางสังคม

แม้ว่าชาวบ้านในบางหมู่บ้านที่ทำการศึกษามีลักษณะการอยู่ร่วมกันอย่างผสมผสานหลายกลุ่ม อย่างเช่นหมู่บ้านบึงนาจานที่ผู้คนต่างอพยพมาจากที่ต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะมาจากภาคอีสาน จะมีความแตกต่างกันในด้านของภาษา ที่เห็นได้ชัดและ วิถีชีวิต รูปร่างหน้าตา ความเป็นอยู่ ที่อาจแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่หากมองรวม ๆ กันแล้วจะพบว่ามี ความพยายามที่จะปรับเข้าหากันอยู่ด้วย ชาวบ้านบึงนาจานจะพูดภาษาอีสานก็ต่อเมื่อติดต่อกันเองเท่านั้น แต่เมื่อไปติดต่อซื้อขาย ติดต่อกิจการกับที่อื่น พวกเขาจะพูดไทยกลาง จะเห็นได้จากเด็กและหนุ่มสาวรุ่นใหม่จะพูดอีสานไม่ค่อยชัดแล้ว เพราะต้องพูดไทยกลางกับเพื่อน และครูที่โรงเรียน สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ชาวบ้านบึงนาจานแม้ว่าจะอพยพมาอยู่ที่หลังคนกลุ่มอื่น แต่ก็มี "ความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพ" ร่วมกันกับชาวบ้านในพื้นที่แถบนั้น เช่นเดียวกัน ดังนั้นลักษณะของโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีลักษณะส่วนใหญ่ คล้ายคลึงกันมากกว่าที่จะแตกต่างกัน เพราะมีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เดียวกัน

ครอบครัวและเครือญาติ

หมู่บ้านศรีเทพน้อย และนาตะกุดเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน มักติดต่อยุ่ช่วยเหลือซึ่งพาทอาศัยกัน เมื่อยามที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องการความช่วยเหลือและมีใครช่วยเหลือกันภายในเฉพาะเครือญาติของคนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กันในลักษณะบ้านเก่า บ้านใหม่ด้วย คือ บ้านศรีเทพน้อยเป็นหมู่บ้านแต่แรกเริ่ม เป็นบ้านเก่า นาตะกุดเป็นบ้านที่แยกตัวออกไปจึงเป็นบ้านใหม่ จะเห็นได้จากเวลามีงานที่เป็นประเพณี และงานในภาคเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมาช่วยกันเสมอ แม้ว่าจะอยู่กันคนละหมู่บ้าน

ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคมของชีวิตในชนบท เป็นหน่วยที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นรากฐานของโครงสร้างทางสังคม และกลุ่มความร่วมมือของหมู่บ้านคือครอบครัว ซึ่งเป็นผลมาจากการแต่งงาน ในทางวิชาการถือว่า ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐาน ซึ่งมีลักษณะสากลคือ มีที่อยู่อาศัยรวมกัน มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการผลิต และมีหน้าที่ใหญ่ ๆ 4 ประการคือ หน้าที่ทางเพศ ทางเศรษฐกิจ ผลิตสมาชิกเพิ่ม และให้

การศึกษา คนทุกคนจะต้องเป็นสมาชิกในครอบครัวรูปใดรูปหนึ่ง¹

บ้านศรีเทพน้อยและบ้านนาตะกุดมีลักษณะครัวเรือนเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ที่ประกอบด้วยสมาชิก 1-2 ชั่วคน ในแต่ละครัวมีสมาชิกโดยเฉลี่ย 4-5 คน ซึ่งประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และลูกที่ยังไม่ได้แต่งงาน สมาชิกภายในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ครอบครัวของบ้านศรีเทพน้อยและบ้านนาตะกุด จะมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายก็ต่อเมื่อลูกสาวหรือลูกชายแต่งงานแล้วพาคูครองมาอยู่ในบ้านของพ่อแม่ชั่วคราว เป็นลักษณะครอบครัวขยายเพียงชั่วคราว เพราะเมื่อคู่สมรสอยู่ช่วยงานกับครอบครัวของพ่อแม่ระยะหนึ่งแล้ว ก็จะแยกตัวออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างหากกันเอง

ส่วนบ้านบึงนาจาน และสระปรือ นั้น ลักษณะครอบครัวก็คล้าย ๆ กันคือ เป็นครอบครัวเดี่ยว เหมือนกัน บ้านแต่ละหลังมักประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก มากกว่าจะมีคนรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย อาศัยรวมอยู่ด้วย ลูกสาวเมื่อแต่งงานแล้วมักจะแยกครัวเรือนออกมาตั้งใหม่ โดยฝ่ายชายจะเป็นผู้ปลูกบ้านในพื้นที่ของฝ่ายหญิง ดังนั้นจึงพบว่าในเนื้อที่บริเวณเดียวกันจะมีบ้านอยู่หลายหลังที่เป็นญาติกัน แต่ก็แต่ละแคว่ ๆ ไปเท่านั้น กลุ่มใครกลุ่มมัน โดยจะมีกลุ่มลพบุรี (โคกสำโรง) กลุ่มบุรีรัมย์ กลุ่มโคราช ฯลฯ และมีกรณีพิเศษคือ หากบ้านของฝ่ายหญิงยากจนไม่มีเนื้อที่ปลูกเรือนหอใหม่ ก็จะไปอยู่ร่วมกับบ้านฝ่ายชาย หรือหากฝ่ายชายเป็นลูกคนเดียวเมื่อแต่งงาน ญาติทางฝ่ายชายมักต้องการให้สะใภ้มาอยู่บ้านฝ่ายชาย

หมู่บ้านทั้งหมดที่กล่าวมา จากการสังเกตของผู้เขียนพบว่า จะมีบ้านที่มีคนแก่อยู่นานเพียงคนเดียว หรืออยู่เฉพาะ ตา ยาย กับหลานที่ยังเล็ก มีอยู่หลายหลัง ซึ่งจากการสอบถามก็พบว่า ลูกในวัยหนุ่มสาวมักจะไปทำงานในที่อื่น ๆ และพักอยู่ที่ดังกล่าวด้วย เช่น เดินทางไปทำงานแถบกรุงเทพฯ นครสวรรค์ ลำานารายณ์ เพชรบูรณ์ ฯลฯ เป็นต้น นาน ๆ จึงกลับมาเยี่ยมบ้านครั้งหนึ่ง จากการสัมภาษณ์ในบ้านศรีเทพน้อย 35 หลังคาเรือน

---

¹สุเทพ สุนทรภะสัช, สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, หน้า 65.

จากจำนวน 95 หลังคาเรือน พบว่าเป็นครอบครัวเดี่ยว ส่วนที่หมู่บ้านปิงนาจานเนื่องจากมีจำนวนประชากรมาก ผู้เขียนจึงพบลักษณะของครอบครัวเกือบทุกแบบคือ พบทั้งครอบครัวที่เป็น Nuclear Family ที่ป็นครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกเฉพาะพ่อแม่ ลูก ไม่มีญาติอื่น ๆ มาอยู่ด้วย² และพบแบบ Stem Family ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ประกอบด้วย Nuclear Family 1 ครอบครัว และมีญาติอีก 1 คน หรือมากกว่า 1 คน ซึ่งไม่ได้ก่อตัวเป็นครอบครัวที่ 2 (A Second Nuclear Family) อยู่ด้วย คือประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และมีปู่ หรือย่า หรือตา หรือยายเพียงคนเดียว³ และนอกเหนือไปจากนั้นยังพบลักษณะครัวเรือนแบบ Extended Family อยู่ด้วย ที่มี พ่อ แม่ ลูกที่ยังไม่แต่งงานและลูกที่แต่งงานแล้วพร้อมคู่สมรสและลูก ครอบครัวชายนี้จะมีคน 3 รุ่นหรือมากกว่า⁴ และเป็นที่น่าแปลกใจว่า ยังพบลักษณะครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่รวมกันโดยไม่มีลักษณะแบบครอบครัวอยู่ด้วย ที่เรียกกันว่า Residential Groups⁵ คือเป็นกลุ่มที่มาอยู่รวมกันโดยมีจุดประสงค์ในการรับจ้างทำไร่ หรือแพกหามข้าวโพดกระสอบขึ้นรถ หรือรับจ้างสีข้าว มีเพียง พ่อหรือแม่-ลูก, ยาย-หลาน, แม่-ลูกที่ยังโสด-หลาน ฯลฯ เท่านั้น

ทั้งที่ผู้เขียนได้ออกแล้วว่าหมู่บ้านปิงนาจานเป็นหมู่บ้านที่มีคนจากหลาย ๆ จังหวัด มาตั้งหลักฐานอยู่รวมกัน ดังนั้นจึงไม่มีลักษณะเฉพาะอันใดรวมกันเลย จึงไม่อาจจะจัดระเบียบลักษณะใดลักษณะหนึ่งให้กับหมู่บ้านนี้ได้ (รวมทั้งหมู่บ้านสระปรือด้วย) ฉะนั้นในเรื่องของครอบครัวและเครือญาตินี้ หมู่บ้านปิงนาจานจึงแตกต่างกับหมู่บ้านศรีเทพอย่างมาก มีความสัมพันธ์ติดต่อช่วยเหลือกันฉันท์ญาติอย่างหมู่บ้านศรีเทพน้อยมาก ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันอีกแล้ว

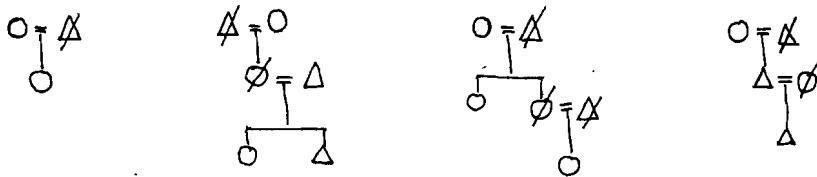
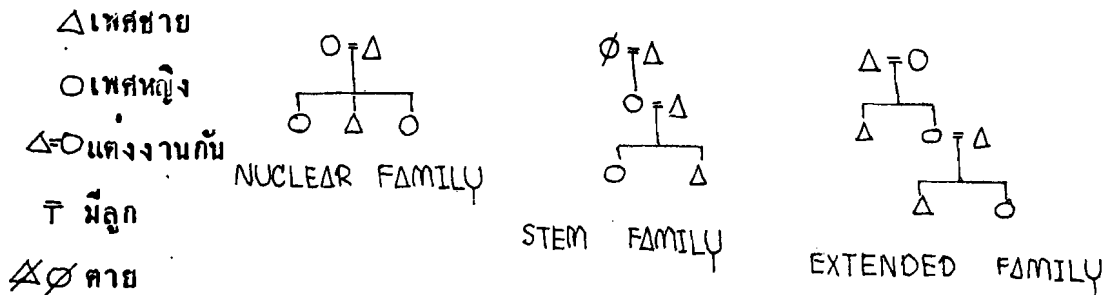
²คำรณ ฐานดี, มานุษยวิทยาสังคม-วัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ, 2520 หน้า 101

³Charles Winick, Dictionary of Anthropology, littlefield, Adams & Co. Totawa, New Jersey, 1970 p. 203

⁴อ้างแล้ว, หน้า 203

⁵ศรีจักร วัลลิโกม, คำบรรยายวิชามานุษยวิทยาสังคม, ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีการศึกษา 2525

ต่อไปนี้จะแสดงตัวอย่าง ผังลักษณะครัวเรือนของหมู่บ้านทั้งหมดที่ศึกษาครั้งนี้ ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

RESIDENTIAL GROUPS

สรุปว่า บ้านศรีเทพน้อยและนาตะกุดพบลักษณะครอบครัวแบบครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) มากที่สุด พบลักษณะอื่น ๆ น้อยมาก ส่วนที่ตำบลบึงนาจานและสระปรือ พบลักษณะครอบครัวทุกลักษณะ มีหมดทุกรูปแบบ โดยเฉพาะลักษณะการรวมกลุ่มที่ไม่ใช่ครอบครัว (Residential Groups)

แบบแผนของครอบครัว

จากการสำรวจของผู้เขียนพบว่า ทุกหมู่บ้านที่ทำการศึกษามีลักษณะแบบแผนครอบครัวเป็นแบบตัวเดียวเมียเดียว (Monogamy)

การแต่งงาน

ถือเป็นการเริ่มต้นของครอบครัว เป็นสัญญาที่ชายหญิงทั้งสองฝ่ายตกลงหรือแสดงตนให้สังคมได้ประจักษ์ว่า ชายหญิงจะอยู่ร่วมกัน และปฏิบัติต่อกันตามวิธีการของกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ใช้อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยผลแห่งการนี้ทั้งสองฝ่ายย่อมเกิดสิทธิและหน้าที่ต่อกันและกัน⁶ การแต่งงานเป็นวิวัฒนาการที่นำไปสู่วิวัฒนาการของครอบครัว

⁶ อานนท์ อาภาภิรมย์, สังคมวิทยา, กรุงเทพฯ, 2516, หน้า 91

และการสร้างที่อยู่อาศัย การแต่งงานเป็นการรวมเอาญาติทั้งสองฝ่ายคือ ฝ่ายหญิง และฝ่ายชายเข้ามามีความสัมพันธ์กัน

ในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านจึงกล่าวไม่มีการห้ามการแต่งงานนอกชุมชน (Exogamy) กล่าวคือ ชายหรือหญิงอาจมีคู่สมรสเป็นตนภายใน หรือภายนอกชุมชนก็ได้ โดยมากมักมีคู่สมรสเป็นตนภายในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียง และมักเป็นคนกลุ่มเดียวกันเช่นคนที่มาจากภาคอีสานก็จะแต่งงานกับคนภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีการแต่งงานต่างกลุ่มกันมากนัก แต่ก็มีบ้าง อาจเป็นเพราะมีโอกาสได้พบปะกันมากขึ้น หนุ่มสาวในปัจจุบันสามารถเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเองแต่ก็ต้องให้พ่อแม่เห็นชอบด้วยก่อน เมื่อชอบพอกันก็ให้ผู้ใหญ่ไปสู่ขอ บางรายก็พาหนีกันไปแล้วกลับมาขอขมาในภายหลัง ในอดีตนั้นหากฝ่ายชายพาผู้หญิงหนีเมื่อกลับมาขอขมาจะต้องเอาเงินใส่พาน 5-12 บาท (มากที่สุด 80 บาท) ไปให้พ่อแม่ฝ่ายหญิง⁷ แต่ในปัจจุบันเงินสู่ขออย่างต่ำสุดเป็นเงินถึง 10,000 บาท ทองหนัก 1 บาท สูงสุดเป็นเงินประมาณ 40,000-50,000 บาท ทองหนัก 2-3 บาท ไม่รวมกับสินสอดส่วนหรือวัตถุอื่นที่พ่อแม่จะให้เป็นของขวัญในวันสมรส โดยทั่วไปแล้วคู่สมรสเกือบทุกคู่ก็ไม่นิยมจดทะเบียนสมรสกัน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่ก็ไม่ค่อยมีปัญหาการหย่าร้าง ส่วนมากจะอยู่ด้วยกันจนตายจากกันไป โดยเฉพาะชาวบ้านไม่นิยมการมีชู้มากว่าหลายเมีย ก็เป็นเหตุผลที่ไม่มีปัญหาหย่าร้างเกิดขึ้นเลย

การเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน

เมื่อแต่งงานกันแล้วส่วนใหญ่ผู้ชายจะไปอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิงประมาณ 1 ปีไปช่วยทางฝ่ายภรรยาทำงาน แรกแถมหากพ่อแม่ฝ่ายหญิงมีลูกหลายคน และพ่อแม่ฝ่ายชายมีลูกน้อยก็อาจจะให้ฝ่ายหญิงไปอยู่ด้วยกันกับฝ่ายชาย แต่มันน้อย ส่วนใหญ่แล้วในทุกหมู่บ้านชายจะไปสร้างฐานะของตนเองที่บ้านฝ่ายหญิงเพื่อเตรียมตัวออกไปตั้งครัวเรือนใหม่ เมื่อเวลาสมควรก็จะแยกเรือนออกมา แต่ก็ยังอยู่ในบริเวณใกล้กันกับบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงอยู่ แต่

⁷สัมภาษณ์ นายไพโร เหล็กดี, อายุ 74 ปี, บ้านบึงนางาม

ลูกสาวคนสุดท้ายจะไม่แยกเรือน เพราะต้องเลี้ยงดูพ่อแม่คนยามแก่ชรา ถ้าสมรสบางคู่ก็
ได้แยกตัวออกไปอยู่ที่อื่นเลย

การสืบมรดก

ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะแบ่งมรดกที่เป็นที่นาที่สวน หรือวัวควายให้กับลูกสาวทุกคน
หลังจากแต่งงานแล้วเพื่อให้เป็นที่ทำกินต่อไปกับสามี ส่วนมรดกที่เป็นบ้านนั้นจะมอบให้กับ
ลูกสาวคนเล็กที่จะไม่แยกเรือนออกไป ส่วนเงินทองนั้นพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายจะช่วยเหลืออยู่เสมอ
แต่หากว่าผู้ชายมีฐานะดีกว่าฝ่ายหญิงอาจจะไม่เอามรดกจากฝ่ายหญิงก็ได้ อย่างไรก็ตาม
ฝ่ายชายจะต้องไปอยู่กับฝ่ายหญิงภายหลังการแต่งงานแน่นอน

ระบบเครือญาติ

ในแต่ละหมู่บ้านที่ศึกษานั้น ผู้เขียนพบว่า ความเป็นเครือญาติเกิดขึ้นได้ 2 แบบ
คือเป็นญาติโดยทางสายโลหิต ได้แก่พี่น้องที่เกิดจากท้องพ่อแม่เดียวกัน และนับขึ้นไปทาง
สายพ่อ หรือสายแม่ รวมทั้ง ลูก หลานที่เกิดตามมาอีก สำหรับการนับญาติโดยทางสาย
โลหิต ทุกหมู่บ้านที่ศึกษานพบว่ามี การนับญาติกันทั้ง 2 ฝ่ายเท่า ๆ กัน (ทั้งฝ่ายพ่อและ
ฝ่ายแม่) (Bilateral Descent) และอีกแบบหนึ่งคือ เป็นญาติโดยการแต่งงาน ซึ่ง
ซึ่งเครือญาติจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีการช่วยเหลือร่วมมือซึ่งกันและกันในวงศ์
ญาติมากกว่าคนอื่น ๆ เช่น ในกิจกรรมในพิธีกรรมการแต่งงาน งานบวช งานศพ กลุ่ม
เครือญาติทั้งในและนอกบ้านจะมารวมกันเพื่อช่วยงาน และนอกเหนือจากญาติที่เกิดจาก
การแต่งงานและญาติทางสายเลือดแล้ว ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่เป็นกลุ่มเดียวกันจะมีความ
รู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน อย่างในหมู่บ้านสระปรือ คนส่วนใหญ่จะมาจาก
จังหวัดบุรีรัมย์ ต่างก็มีความสัมพันธ์กันฉันพี่น้อง มีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันและกัน
ตลอดจนร่วมมือกันในงานกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมด้วยความเต็มใจ
แม้ว่าจะไม่ใช่ญาติพี่น้องกันจริง ๆ

ความเป็นญาติกันนั้นเท่าที่สำรวจพบว่า คนบ้านบึงนาจามักจะแต่งงานกันในหมู่บ้าน
ของตนเอง และคนจากบ้านนาสนุน สระปรือ บ้านน้ำโครม ส่วนคนบ้านศรีเทพน้อย
จะแต่งงานกับคนบ้านนาตะกุดเป็นส่วนใหญ่ บางคู่สมรสมีบ้านอยู่ทั้งสองหมู่บ้าน ไป ๆ มา ๆ

นอกจากนั้นแล้ว ก็มีคนภายนอกสังคมมาแต่งงานด้วย ในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาพบว่ามีมากขึ้นเรื่อย ๆ คงเป็นเพราะว่าความสะดวกสบายในการเดินทางไปสู่เมืองต่าง ๆ โค้พบปะกันบ่อยครั้งขึ้น นับตั้งแต่ถนนสายมิตรภาพ กรุงเทพฯ-หล่มสัก โค้สร้างเสร็จ เช่น คนจากวังชมพู วิเชียรบุรี หุเคย หุซาม ลำน้ำราญณ์ ฯลฯ ไปสู่ขอผู้หญิงจากหมู่บ้านบึงนาจาน ศรีเทพนอย และนาตะกุด

การศึกษา

ในปัจจุบันชาวบ้านบึงนาจานส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้นหรือการศึกษาคะดกบังคับ ในบ้านบึงนาจานมีโรงเรียนอยู่ 1 แห่งคือ โรงเรียนบ้านบึงนาจาน เป็นโรงเรียนประถมศึกษาตอนต้น โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ทางออกหมู่บ้านด้านทิศเหนือทางไปบ้านสระปรือ และบ้านศรีเทพนอย

ชาวบ้านสระปรือและบึงนาจานจะส่งลูกหลานเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านบึงนาจานส่วนใหญ่แล้วจะส่งให้เรียนจนจบการศึกษาคะดกบังคับ (ป.6)

ประวัติโรงเรียนบ้านบึงนาจาน

โรงเรียนบ้านบึงนาจานตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านบึงนาจาน ตำบลศรีเทพ ได้เปิดสอน ป.1-ป.4 เมื่อพ.ศ. 2481 แต่เมื่อปี พ.ศ. 2488 โรงเรียนนี้ได้ยุบลงเพราะไม่มีนักเรียนเนื่องจากความแห้งแล้ง ฝนไม่ตก ชาวบ้านต่างได้รับความอดอยากจึงพากันอพยพหนีไปอยู่ท่อน ต่อมาในปี 2497 ผู้ใหญ่บ้าน นายไทร เหล็กดี ได้ขอให้เปิดโรงเรียนขึ้นใหม่เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2497 โดยอาศัยศาลาวัดบึงนาจานเรียน โดยมีพระสุวรรณ เขมิโก เป็นเจ้าอาวาส ชาวบ้านที่อพยพหนีไปจึงพากันทยอยกลับมาเรื่อย ๆ ใน พ.ศ. 2497 มีนักเรียน 70 คน สอน ป.1-ป.4 มีครู 2 คนคือ นายถ้วน บุญแจ้ง และนายเน็ค คำอ้อม ชื่อโรงเรียนประชากร วัดบ้านบึงนาจาน

ในปี พ.ศ. 2504 ได้ย้ายโรงเรียนจากศาลาวัด ไปปลูกสร้างใหม่บริเวณประตูทางเข้าเมืองโบราณด้านทิศตะวันตก (หน้าศาลเจ้าพ่อศรีเทพในปัจจุบัน) เป็นอาคารเรียนชั่วคราว 3 ห้องเรียน

พ.ศ. 2505 ทางกรมศิลปากรได้มาสำรวจพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ ได้มีคำสั่งให้รื้อถอนโรงเรียนออกไปจากบริเวณเขตโบราณสถาน โดยได้อนุมัติเงินค่ารื้อถอนให้ทางโรงเรียน 21,000 บาท โรงเรียนจึงได้ย้ายออกไปสร้างใหม่ทางออกหมู่บ้านด้านทิศเหนือ ก็คือที่ตั้งในปัจจุบันนี้

พ.ศ. 2506-2509 ทางโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มีอาคารเรียนที่รื้อถอนมา 1 หลัง สร้างอาคารชั่วคราวอีก 1 หลัง มุงหญ้าคา ในเนื้อที่ 53 ไร่

พ.ศ. 2509 ทางโรงเรียนได้ถูกโอนไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด

พ.ศ. 2518 ได้อาคารเพิ่มเติมขึ้น 1 หลัง เพราะได้เปิดชั้นประถมศึกษา(ป.5) ขึ้น

พ.ศ. 2519 ได้อาคารถาวรเพิ่มขึ้นอีก 1 หลัง เพราะจำนวนเด็กนักเรียนมากขึ้น

พ.ศ. 2523 ได้โอนไปอยู่ ส.ป.ช. (สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ) เลยได้อาคารอีก 1 หลัง ถัดมาอีก 1 ปีก็ได้อาคารถาวรอีก 1 หลัง (2524)¹

ในปัจจุบันจึงมีอาคารเรียนทั้งหมด 5 หลัง มีนักเรียนทั้งหมด 481 คน ครู 23 คนภารโรง 1 คน เปิดสอน ป.1-ป.6 มีนายจันทร์ อินันตะ เป็นครูใหญ่ ส่วนครูน้อยส่วนใหญ่จะเป็นครูจากท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น มาจาก สิงห์บุรี ลพบุรี อ่างทอง พิจิตร เพชรบูรณ์ ร้อยเอ็ด ชัยนาท นครสวรรค์ สระบุรี และโคราช มีครูที่เป็นคนบึงนาจานเพียงคนเดียวเท่านั้น มีครูจบปริญญาตรี 6 คน อนุปริญญา 8 คน ค่ากว่าอนุปริญญา 8 คน ไม่มีวุฒิทางครู 1 คน รวม 23 คน มีอาคารเรียนถาวร 4 หลัง จำนวน 16 ห้อง อาคารชั่วคราว 1 หลัง จำนวน 3 ห้อง มีโรงฝึกงาน 1 หลัง บ้านพักครู 3 หลัง จำนวน 6 ห้อง ส้วม 2 หลัง จำนวน 8 ห้อง และศาลากลางอำนวยการ 1 ศาลา

¹สัมภาษณ์ อาจารย์จันทร์ อินันตะ, อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนบึงนาจาน.

จำนวนห้องเรียนและนักเรียนมีดังนี้ ป.1 มี 3 ห้อง จำนวนนักเรียน 99 คน
 ป.2 มี 2 ห้อง นักเรียน 71 คน ป.3 มี 2 ห้อง นักเรียน 6 คน ป.4 มี 3 ห้อง
 นักเรียน 83 คน ป.5 มี 3 ห้อง นักเรียน 81 คน ป.6 มี 3 ห้อง นักเรียน 82 คน
 รวม 16 ห้อง นักเรียน 481 คน แยกเป็นชาย 227 คน หญิง 254 คน

รายชื่อครูใหญ่ ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

1) นายกวน บุญแจ้ง	ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 - 2498
2) นายเน็ค คำอิม	" 2498 - 2499
3) นายรวง พรหมสุลี	" 2499 - 2502
4) นายฉลวย ภูศรี	" 2502 - 2502
5) นายจันทร์ อินันนุยะ	" 2502 ถึงปัจจุบัน

เด็กนักเรียนในบ้านบึงนาจานส่วนใหญ่จะเรียนตั้งแต่ ป.6 ภาคบังคับเท่านั้น
 เมื่อสำเร็จชั้นสูงสุดของโรงเรียนแล้วไม่ค่อยไปเรียนต่อ ม.1 ที่โรงเรียนอื่น ๆ มักจะช่วย
 ทางบ้านทำงาน โดยเฉพาะเด็กหญิงจะมีโอกาสหางานการเรียนน้อยมาก ปีหนึ่ง ๆ จะมี
 เด็กหญิงไปเรียนต่อเพียงคนเดียวหรือสองคนเท่านั้น คงสถิติจำนวนนักเรียนที่ออกไปศึกษาต่อ
 ของโรงเรียนบึงนาจานต่อไปนี้

	จำนวนเด็กที่รับเข้าใหม่		จำนวนเด็กเรียนจบ			ออกไปศึกษาต่อ	ช่วยครอบครัว
	ป. 1	ป.5	ป.4	ป.6	ป.7	ต่อ	ครัว
2516	82	-	48	-		4	44
2517	79	-	56	-		5	51
2518	59	-		-		-	-
2519	65	-		-		-	-
2520	78	-		20	29	22	27
2521	83	-		56		5	51
2522	88	-		16		7	9
2523	89	-		75		13	62
2524	65	-		68		11	57
2525	54	18		82		11	71

โรงเรียนที่เด็กจากบึงนาจานและสระปรือออกไปเรียนต่อคือ โรงเรียนศรีเทพ
ประชาสรรค์ ที่ตลาดบ้านกลาง มีลูกศิษย์ที่จบจากโรงเรียนบึงนาจานมาเรียนต่อจนจบออก
รับราชการหลายคน ดังสถิติที่ทางโรงเรียนบันทึกไว้ดังนี้

1) นายอดิสร	ปลุกใจ	รับราชการเป็น	ครู ที่โรงเรียนบ้านหนองย่างทอย
2) นายดาว	บรรดาศักดิ์	"	ครู ที่โรงเรียนนาสนุ่น
3) นายสุทัศน์	วิเศษคี	"	ครู ที่โรงเรียนบ้านโคกสะอาด
4) นางสาวศรีขวัญ	อินันญะ	"	ครู ที่โรงเรียนนาสนุ่น
5) นายบุญเลิศ	หาวงศ์	"	ตำรวจ ที่ ส.ภ.อ.ศรีเทพ ²

ส่วนทางบ้านศรีเทพน้อยนั้น มีโรงเรียนบ้านศรีเทพน้อย มีนายอดิสร ปลุกใจ
เป็นครูใหญ่ ประวัติของโรงเรียนทั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เพราะเกิมนั้นเด็กศรีเทพน้อย
จะไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบึงนาจาน รายชื่อครูใหญ่ของโรงเรียนบ้านศรีเทพน้อยมีดังนี้

1) นายพร	จันทร์คำ	รักษาการครูใหญ่ ตั้งแต่ปี	2503-2505
2) นายมนัส	มูลวิชา	"	" 2505-2521
3) นายอดิสร	ปลุกใจ	ครูใหญ่	" 2521 ถึงปัจจุบัน ³

สถิตินักเรียนและครู มีดังนี้

ชั้น	ชาย	หญิง	รวม	
ป. 1	12	17	29	
ป. 2	5	6	11	
ป. 3	7	7	14	
ป. 4	8	11	19	
ป. 5	13	5	18	
ป. 6	10	10	20	ที่มา: สถิตินักเรียนและครู
รวม	55	56	111	ปีการศึกษา 2527

²สถิติโรงเรียนบ้านบึงนาจาน ค.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

³สถิติโรงเรียนศรีเทพน้อย บ้านศรีเทพน้อย ค.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

เด็กส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนต่อ หลังจากจบการศึกษาภาคบังคับ (ป.6) แล้ว เด็กจะช่วยงานพ่อแม่ของตน โดยประกอบอาชีพในนาในไร่ มีเด็กบางคนที่ไม่เรียนต่อชั้น ม.1 ที่โรงเรียนศรีเทพ บ้านนาตะกุก แต่ก็มีส่วนน้อยในแต่ละปี และผู้ปกครองมีทัศนคติที่ไม่ต้องการให้บุตรหลานของตนเรียนต่อ เพราะต้องการแรงงานไว้ใช้ในครอบครัว กล้วยเสียเงินโดยเปล่าประโยชน์ เพราะจบมาก็ต้องมาช่วยงานในไร่นาอยู่ดี และเด็กๆ ก็ชอบเล่นสนุกกับเพื่อน ๆ ในไร่นามากกว่าที่จะเรียนในห้องเรียน

บ้านนาตะกุก มีโรงเรียนอยู่ 2 โรงเรียนคือ โรงเรียนบ้านนาตะกุก สังกัดสำนักงานประถมศึกษาศรีเทพ สร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464 นับเป็นโรงเรียนเก่าแก่แห่งหนึ่ง นับตั้งแต่หมู่บ้านสร้างขึ้นมา โดยมีรายชื่อครูใหญ่ดังนี้

1) นายช่วง	กลั่นโกสุม	รับราชการตั้งแต่ปี	2464-2469
2) นายขาว	ธูปมงคล	"	2469-2470
3) นายแถม	จันทร์ครุฑ	"	2470-2471
4) นายอูย	เพชรปราบ	"	2471-2472
5) นายพัน	จิตรเพชร	"	2472-2473
6) นายสองเมือง	เทียนไสว	"	2473-2475
7) นายพี	กัลยา	"	2475-2476
8) นายอูย	ปัญญา	"	2576-2497
9) นายเปื้อง	มีเดช	"	2497-2520
10) นายสุไกร	จันทร์โท	รักษาการปี	2520
11) นายเปื้อง	มีเดช	รับราชการปี	2520 ถึงปัจจุบัน

โรงเรียนบ้านนาตะกุกนี้สอนตั้งแต่ชั้น ป. 1-ป. 6 มีจำนวนนักเรียนดังนี้

ชั้น	ชาย	หญิง	รวม
ป. 1	30	34	64
ป. 2	42	36	78
ป. 3	42	39	81
ป. 4	38	24	62
ป. 5	42	31	73
ป. 6	42	21	63
รวม	236	185	401

ที่มา: สถิติ โรงเรียนบ้านนาตะกุด ค.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

ส่วนอีกโรงเรียนหนึ่งคือ โรงเรียนมัธยมศรีเทพ ที่สอนเฉพาะชั้นมัธยมศึกษา ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2519 สังกัดอยู่กองการมัธยม กรมสามัญศึกษา มีครู สมจิต ชุนติ เป็นครูใหญ่คนแรก จนถึงปัจจุบัน มีจำนวนนักเรียนรวมทั้งหมด 241 คน ดังต่อไปนี้

ชั้น	ชาย	หญิง	รวม
ม. 1	55	55	110
ม. 2	32	35	67
ม. 3	34	30	64

ที่มา: สถิติ โรงเรียนมัธยมศรีเทพ ค.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

จะเห็นได้ว่า เด็กทางบ้านนาตะกุดที่เป็นชุมชนใหญ่มองเห็นคุณค่าทางการศึกษา มากกว่าการทำงาน ไม่เหมือนกับเด็กทางบ้านบึงนาราง สระปรี หรือศรีเทพน้อย เด็กในหมู่บ้าน 1, 2 และ 3 บ้านนาตะกุด 50% จบการศึกษาภาคบังคับ ป.6 แล้วออกจากโรงเรียนบ้านนาตะกุดแล้วจะไปสมัครเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมศรีเทพที่อยู่ภายในหมู่บ้านของตนเอง นอกจากเด็กนาตะกุดแล้ว เด็กไกล ๆ จากแถบหนองยางหอย นาสนุน ก็ยังไปเรียนที่โรงเรียนมัธยมศรีเทพ บ้านนาตะกุด โดยทางรถจักรยาน หรือมอเตอร์ไซด์

และเด็กเหล่านี้เมื่อจบจากโรงเรียนมัธยมศึกษาไปแล้วมักจะไปเรียนต่อมัธยมปลายที่ลำนารายณ์ และในจังหวัดลพบุรีมากกว่าที่จะไปเรียนทางจังหวัดของตนคือ เพชรบูรณ์ เนื่องจาก การคมนาคมจากนาตะกุดไปลำนารายณ์สะดวกกว่านั่นเอง และโอกาสของเด็กชายในถิ่น การศึกษาค่อนข้างมากกว่าเด็กหญิง เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ

ดังนั้นจึงมีแนวโน้มว่า ผู้ชายจะมีการศึกษามากกว่าผู้หญิง ผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับ อุดมศึกษา (ปวช. ปวส. ปกศ. และปริญญาตรี) อยู่ในปัจจุบันต่างก็เป็นบุตรของผู้มีฐานะดี ในหมู่บ้าน เช่น เป็นลูกผู้ใหญ่บ้าน ลูกพ่อค้า ลูกครู เป็นต้น และเด็กเหล่านี้จะกลับมา ทำงานที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ มีบางส่วนไปทำงานที่อื่น เช่น กรุงเทพฯ และจันทบุรี

สภาพเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของ ชาวบ้านบึงนางาม ศรีเทพน้อย สระปรือ และนาตะกุด พอแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ คือ ทำนา ทำไร่ (ข้าวโพด ถั่ว งา) เลี้ยงสัตว์ และ ค้าขาย

1) การทำนา ชาวบ้านจะเริ่มไถดากดางพื้นที่ และเริ่มไถเมื่อฝนแรก ราว ๆ กลางเดือนพฤษภาคม และจะเริ่มเกี่ยวตั้งแต่เดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนมกราคม ชาวบ้าน ส่วนใหญ่นิยมทำนาหว่าน (หยอด) โดยอาศัยน้ำฝนและน้ำจากลำเหียง ส่วนมากแล้วจะ ขาดแคลนน้ำ หากปีไหนฝนไม่ตก จะเสียหายมากเลยทีเดียว ขณะนี้ทางบ้านศรีเทพน้อย ได้ขออ่างเก็บน้ำจากทางราชการ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะได้เมื่อไร ผลผลิตโดยเฉลี่ยของชาวบ้าน ที่มีอาชีพทำนาตกประมาณปีละ 30-40 ถังต่อไร่ เมื่อได้ข้าวแล้วจะขายไปเกือบทั้งหมด ชาวบ้านจะเก็บไว้กินเองส่วนหนึ่งเท่านั้น

ในปัจจุบันชาวบ้านได้ยอมรับเทคนิควิชาใหม่ ๆ มาใช้ในการทำนามากขึ้นโดย จะเห็นได้จากการใช้รถไถเล็ก (Hand-Tracter) กันอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ จะมีรถไถเล็กเป็นของตัวเองแทบทุกราย บางรายยังมีรถไถคันใหญ่ด้วย พบว่ามีการใช้ แรงงานจากสัวคือ วัว ควาย ไถนาและนวดข้าวกันอย่างมีอยู่เหมือนกันแถบบ้านสระปรือ และศรีเทพน้อย จากการสอบถามทราบว่าความนิยมในรถไถเล็กเป็นเพราะรถไถเล็กทำ งานไถดีกว่าวัว ควาย ใช้รถนวดข้าวก็ได้และรวดเร็ว มีประโยชน์มากกว่า ไม่ต้องคอย

เอาใจใส่เลี้ยงดู และคอยดูแลอย่างวิ้ว ควาย คัดปัญหาโจรลักวัว ควาย และ ปัญหาสถานที่เลี้ยงสัตว์ลงไป เพราะว่าคงเสียเงินค่าน้ำมัน หรือค่าซ่อมกันบ้างว่าคุ้มกว่าการ ใช้จ่ายแรงงานสัตว์ จึงหันมาใช้รถไถเล็กกันหมด เมื่อประมาณ 7-8 ปีมานี้ นอกจากนั้นยัง ยอมรับการใช้อยุทธศาสตร์มากขึ้นเพื่อช่วยในการเพิ่มผลผลิตให้ดีขึ้น

เดือนสิงหาคม - ตุลาคม เป็นระยะของการค่านา และเกี่ยวข้าว ชาวบ้านจะ ดูแลไร่นาให้มันน้ำเพียงพอกับความเจริญเติบโตของตนข้าว หลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวบ้านมัก นิยมจักสาน ทำเสื่อ ห่อผ้าโดยเฉพาะที่บ้านสระปรือห่อผ้าไหมโคส่วยงามพอสมควร ผู้ชาย จะมีอาชีพรับจ้างต่าง ๆ ในช่วงนั้น เช่น ชนกิน ชุดทอ คัดและเลื่อยไม้ บางคนจักสาน เครื่องมือหาปลา เช่น ลอบ ไซ กระจกร้า กระบุง ฯลฯ ไว้ใช้เอง แต่หากมีคันข่อซื้อก็จะ ขาย สำหรับหนุ่มสาวในปัจจุบันมีบ้างที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ โดยมากทำงานรับจ้าง ก่อสร้าง สมาชิกในครัวเรือนทุกคนจะช่วยกันทำนา ไม่ว่าจะเป็นเด็กเล็กก็จะช่วยด้วย

สำหรับปัญหาของชาวบ้านในปัจจุบัน (2527) คือ น้ำ เมื่อยามขาดแคลนก็แทบ ไม่มีน้ำเลย จะแห้งแล้งไปหมด แต่พอหน้าฝนฝนก็ตกหนัก น้ำเหนือจากविเซียร์บุรีหลากลง มา น้ำระบายไม่ทันก็ท่วมไร่นาเสียหายหมด เช่นปีนี้ในขณะที่ผู้เขียนกำลังเก็บข้อมูลนี้ (ปลาย เดือนกันยายน 2527) ปรากฏว่าฝนตกหนักมากทำให้เกิดน้ำท่วมเป็นบริเวณกว้าง เออสน ลำน้ำป่าสักและลำเพียงขึ้นมามาก ทางเข้าหมู่บ้านบึงนาจานและเมืองโบราณศรีเทพขาดรถ เดินทางผ่านไปมาไม่ได้ ปัญหาอื่น ๆ เช่นพวกศัตรูพืชไม่ค่อยมี มีแต่ปัญหาจากภัยธรรมชาติ และปัญหาการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าที่กดราคารับซื้อข้าวเปลือก เป็นที่รู้ ๆ กันว่าการ กำหนดราคาของรัฐบาลนั้นไม่ได้ช่วยอะไรชาวบ้านเลย ความต้องการเงินและไม่มีทางเลือก ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องขาย ห้าง ๆ ที่รู้ว่าคุณกดราคา ต่อไปนี้เป็นปฏิทินอาชีพทำนาของชาว บ้านที่ทำการศึกษา

เดือนพฤษภาคม	เป็นช่วงรอน้ำฝน ชาวบ้านจะซุก ทรายหญ้า เตรียมนาเพื่อจะหว่านกล้า ชาวบ้านจะทำนา 2 แบบคือ นาปัก (นาคำ) และนาหยอด (นาหว่าน)
เดือนมิถุนายน	หากฝนตกลงมามาก ก็จะหว่านอย่างเต็มที่ แต่หากฝนยังไม่มาก็จะหยอด หว่านทีละน้อยไปเรื่อย ๆ
เดือนกรกฎาคม	เดือนนี้ส่วนใหญ่จะหว่านเสร็จเรียบร้อย
เดือนสิงหาคม	ฝนจะเริ่มตกชุกขึ้น ชาวบ้านจะเริ่มทำนาปัก เพราะนาหว่านหว่านเสร็จแล้ว เป็นเดือนที่ชาวบ้านเรียกว่า เดือนหัวข้าว - หัวปลา
เดือนกันยายน	ฝนเริ่มตกหนัก ข้าวเริ่มโต ชาวบ้านเรียกว่าเดือนพอกหีบ - พอกว่า
เดือนตุลาคม	เริ่มเตรียมเกี่ยว ชาวบ้านจะคอยดูแลข้าว กำจัดหญ้า และปูนที่คอย ทำลายคนข้าว ข้าวที่จวนจะสุกแล้ว
เดือนพฤศจิกายน	ชาวบ้านบางรายก็เริ่มเกี่ยวข้าว หากข้าวสุกเต็มที่แล้ว หากยังไม่แก่เต็มที่ก็จะถอนหญ้ากำจัดวัชพืช ลงปุ๋ย กำจัดแมลงไปเรื่อย ๆ พลาวก่อน
เดือนธันวาคม	อยู่ในช่วงที่ข้าวสุกเต็มที่แล้ว ชาวบ้านจะเก็บเกี่ยวข้าว แล่นำไป รวมนกันเพื่อนวดที่ลานกลางนา หรือกลางบ้าน โดยมีการว่าจ้างแรงงาน ชาวบ้านแถบดินอื่น ๆ เช่น บริเวณน่าน้ำโครม นาสุ่น สิงห์บุรี สระบุรี สระกรวด จากภาคอีสาน โดยมีอัตราค่าจ้างวันละ 30-35 บาทต่อคน
เดือนมกราคม	เก็บเกี่ยวค่อนเสร็จ แล่นำไปนวด หากนวดเสร็จก็เข็นเข้ายุ้งฉาง แต่หากว่ามีพ่อค้ามารับซื้อที่ลานนวด ชาวบ้านก็จะขายไปเลยโดยไม่ เอาข้าวขึ้นยุ้ง สำหรับราคาซื้อนี้ (ปัจจุบันปี 2527) พ่อค้าคนกลางจะ ให้ราคา 27 บาท/ถัง แล่นำไปขายให้ผู้รับซื้อที่เป็นหมู่บ้านเดียวกัน จะไ้ราคาดีกว่าคือ 30 บาท/ถัง และหากนำไปขายเองแก่พ่อค้ารับ ซื้อข้าวชาวจีนที่ตลาดบ้านกลางจะไ้ในราคา 2.70 บาท/กิโลกรัม (10 กิโลกรัม เท่ากับ 1 ถัง)

2) การทำไร่

พื้นที่ทำไร่ส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะอยู่รอบหมู่บ้าน โดยมากจะกระจายไปทางทิศตะวันออกจนจรดเทือกเขาเพชรบูรณ์ ชาวบ้านปลูกพืชจำพวก ถั่ว งา และข้าวโพด มีผักบ้าง แต่ไม่มากนัก ชาวบ้านบางคนออกไปพักอาศัยอยู่ที่ไร่อื่นๆ ของตนตลอดฤดูทำไร่เลย หากว่ามีงานพิธีขึ้น ก็จะกลับเข้าหมู่บ้านไปช่วยงานญาติพี่น้อง เช่น งานแต่งงาน งานศพ การทำไร่ของชาวบ้านเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีพอสมควรในปัจจุบันเพราะเมื่อได้ผลผลิตแล้วสามารถขายได้ราคาดี โดยเฉพาะงา ในช่วงที่ผู้เขียนไปศึกษานี้เป็นช่วงที่ขายได้ราคามาก พืชไร่ที่ชาวบ้านนิยมปลูกกันมากได้แก่ แดง เมล็ด ถั่วเขียว งาแดง ข้าวโพด ดังตารางต่อไปนี้

เดือนมีนาคม	- เริ่มตากแดดพื้นที่ พันธุ์ ปราสสถานที่จะเพาะปลูกให้เตียน เพื่อเตรียมหวานเมล็ดพืชที่จะปลูก เมื่อตากเสร็จแล้วจะหวานงาไปพร้อมกับลงแดงเมล็ดไปด้วย โดยจะแยกเขตเพาะปลูกเป็นสัดส่วนกัน
เดือนเมษายน	- เดือนนี้หวานงาต่อ ชาวบ้านมีเคล็ดว่า หากหวานงานในวันข้างขึ้น งาจะได้ผลดี สำหรับแดงเมล็ดก็จะเริ่มโตในเดือนนี้ แดงเมล็ดจะปลูกบริเวณเนินสูงหน่อยแต่บ่าไผ่ทางด้านทิศเหนือ และทิศตะวันตก เนินที่ลาดลงสู่ลำเหียง ส่วนข้าวโพดนั้นจะเริ่มปลูกในเดือนนี้เช่นกัน
เดือนมิถุนายน	- เป็นเดือนที่งาแก่เต็มที่ ได้ผลแล้ว ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการทำไร่มากกว่าทำอย่างอื่นในช่วงนี้ โดยจะเกี่ยวงาที่แก่จัดได้ผลแล้วมัดรวมกันเป็นมัด แล้วนำไปคั่งรวม ๆ กันตากแดดกลางลานให้แห้งพอแห้งก็จะช่วยกันเคาะเอาเมล็ดงาออกจากฝัก ชาวบ้านจะช่วยกันเคาะงาพร้อม ๆ กันหลายคน งาที่ปลูกมี 3 พันธุ์คือ "งาขาว" ซึ่งมีคุณภาพและขายได้ราคาต่ำที่สุด คือขายได้ 10.50 บาทต่อกิโลกรัม "งาคั่ว-แดง" เป็นงาพันธุ์เกษตรกร เป็นงาที่มีคุณภาพและขายได้ราคาปานกลางคือกิโลกรัมละ 11 บาท ส่วนงาที่ดีที่สุดนั้นคือ "งาคั่วปลอด" เป็นที่นิยมต้องการของตลาดมาก ขายได้ราคาสูงถึง 11.50-12 บาทต่อกิโลกรัม

เดือนกรกฎาคม	<p>- เป็นเดือนที่แต่งเมล็ดโตผลเต็มที่ ชาวบ้านจะแกะเมล็ดแต่งไม้ออกตากแดดให้แห้งเช่นเดียวกับงา โดยวิธีการผ่าเอาเมล็ดออกอย่างเดียว เนื้อไม่เอา เมล็ดแตงนั้นเมื่อแห้งเต็มที่แล้วสามารถนำไปขังขายได้</p> <p>ราคาปัจจุบัน (2527) ตกกิโลกรัมละ 8 บาท การทำงานกับแต่งเมล็ดนี้ ชาวบ้านจะกระทำพร้อม ๆ กันไปได้ผลผลิตในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกัน</p>
เดือนสิงหาคม	<p>- เดือนนี้ชาวบ้าน หลังจากที่เกี่ยวข้องผลผลิตจากงา และแต่งเมล็ดเรียบร้อยแล้วก็จะเริ่มปลูกถั่วเขียวต่อ เดือนนี้เป็นช่วงเริ่มหว่านเมล็ดถั่วเขียวพันธุ์เกษตร เมล็ดโต ในขณะที่เดียวกันในช่วงปลายเดือนนี้ก็ เป็นช่วงที่ชาวโศโคเติมที่พอดี พอที่จะหักเก็บฝักออกขายได้ ราคาปัจจุบัน (สิงหาคม 2527) กิโลกรัมละ 2.50 บาท สำหรับชาวโศโคนี้เป็นพืชไร่ที่ทำรายได้ให้ชาวบ้านเป็นกอบเป็นกำมาก ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชาวโศโคพันธุ์ปากช่อง นครราชสีมา ที่กรมส่งเสริมการเกษตรแจกจ่ายให้ชาวบ้านทดลองปลูก พบพันธุ์พื้นเมืองที่มีฝักใหญ่น้อยมาก จากการสอบถามพบว่า เหตุที่ชาวบ้านไม่นิยมปลูกพันธุ์พื้นบ้านเพราะพันธุ์พื้นบ้านฝักจะใหญ่กว่าก็จริงแต่ไม่มึ่น้ำหนัก เวลาขังแล้วขายได้เงินน้อย แต่ชาวบ้านบอกว่าชอบกินแบบพันธุ์พื้นบ้านมากกว่าพันธุ์เกษตร เพราะรสหวานกว่า ชื่อพันธุ์ของชาวโศโคพันธุ์เกษตรที่ชาวบ้านปลูกอยู่ในขณะนี้คือ พันธุ์สุวรรณ 1,2 แปซิฟิค สำหรับราคาขายนั้น ชาวโศโคเปียกที่หักแล้วนำไปสี่เลยไม่ทันแห้งก็จะไครราคาหาละประมาณ 130 บาท ส่วนที่นำไปตากแห้งแล้วจะไครราคา 140 บาท/หาบ ผู้รับซื้อรายใหญ่คือ ร้านรุ่งโรจน์ ตลาดบ้านกลาง ที่เป็นแหล่งให้เงินกู้แก่เกษตรกรแถวๆ (มีการชดเชยโดยหักเอาข้าวโศโคของชาวบ้านถวาย ชาวโศโคนั้นเป็นพืชไร่ที่ปลูกในที่ลุ่มไม่ได้เพราะเป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำแฉ่ หากน้ำมากไปจะเหลืองชืด ไม่มีฝัก ไร่หนึ่งจะได้ข้าวโศโคประมาณ 70 ถัง</p>
เดือนกันยายน	<p>- เดือนนี้ชาวบ้านจะดูแลถั่วเขียว ฝนเริ่มตกหนักขึ้น</p>
เดือนตุลาคม	<p>- ถั่วเขียวจะโตเต็มที่ในเดือนนี้ ราคาขาย(2527) กิโลกรัมละ 6-8 บาท</p>

3) การเลี้ยงสัตว์ ของชาวบ้านที่ทำการศึกษ พบว่าทั้ง 6 หมู่บ้านมีการเลี้ยงสัตว์ น้อยมาก ส่วนใหญ่แล้วจะเลี้ยงพอสมควรไม่ใหญ่โตถึงขนาดเป็นฟาร์ม สัตว์ที่เลี้ยงก็เป็นสัตว์ หัก ๆ ไปคือ หมู เป็ด ไก่ วัว ควาย สุนัข บ้านบางหลังเลี้ยงหมูเพียงตัว สองตัวเท่านั้นเพื่อ เอาไว้ขาย หรือฆ่าใช้เป็นอาหารเมื่อใดเต็มที่แล้ว หากมีงานพิธีกรรมเกิดขึ้น อาหารหมู ชาว บ้านจะซื้อมาจากตลาดบ้านกลางแล้วมาผสมกับผักตบชวา ผักบุ้งที่หาได้แถว ๆ หมู่บ้านของตน

ส่วนสัตว์จำพวก เป็ด ไก่ นั้น ชาวบ้านจะเลี้ยงไว้บริโภคเองหรือรอกินไข่ ส่วน ใหญ่จะเลี้ยงอย่างปล่อยปละละเลย เป็ด ไก่ จะกินหาอาหารกินเองตามใต้ต้นบ้าน ทุ่ง กลอง ค้าง ๆ ส่วนวัว ควาย พบที่เลี้ยงเป็นฝูงใหญ่ ๆ มีน้อยเช่นกัน วัวมักจะเป็นวัวตัวเมียซึ่ง เลี้ยงไว้ขาย ฝูงหนึ่ง ๆ ประมาณ 10-20 ตัวเป็นอย่างมาก ฝูงใหญ่ ๆ 50-100 ตัวมีอยู่ 2-3 รายเท่านั้น โดยจะนำฝูงสัตว์ไปเลี้ยงบริเวณนอกหมู่บ้านตามที่เนินสูง ๆ ตามลำน้ำเพียง และลำน้ำป่าสักในฤดูท่วนา ในหน้าแล้งจะนำมาเลี้ยงในทุ่งนา

จากการสำรวจของผู้เขียน พบว่าบ้านบึงนาจานมีวัว 203 ตัว ควาย 152 ตัว หมู 130 ตัว เป็ด 351 ตัว ไก่ 839 ตัว บ้านศรีเทพน้อย มีวัว 41 ตัว ควาย 27 ตัว หมู 43 ตัว เป็ด 106 ตัว ไก่ 232 ตัว ส่วนบ้านสระปรือ และนาตะกุด ซึ่งเป็นชุมชน ใหญ่มากไม่ได้ทำการสำรวจ

4) การค้าขาย ชาวบ้านนอกจากทำไร่นานี้แล้วยังมีบางส่วนที่ประกอบอาชีพรับ ซื้อพืชผล คล้าย ๆ กับเป็นนายหนารับซื้อจากชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน แล้วนำไปขายต่อ ยังหมู่บ้านอื่น ๆ หรือไปส่งพ่อค้ารายใหญ่ที่ตลาดบ้านกลางอีกต่อหนึ่ง และจะซื้อของใช้เครื่อง อุปโภคบริโภคจากตลาดบ้านกลางมาขายในหมู่บ้านอีกต่อหนึ่งเช่น พวกผักต่าง ๆ ที่ไม่ได้ปลูก ในหมู่บ้านเช่น ผักกาด คื่นหา มะนาว พริกแห้ง กระเทียม ขนมหัก ๆ ฯลฯ ดังนั้นในแ ต่ ละหมู่บ้านจึงมีร้านค้าประเภทร้านขายของชำอยู่หลายร้าน โดยเฉพาะบ้านบึงนาจานและ นาตะกุดที่เป็นชุมชนใหญ่มีร้านขายของกินของใช้ ขายอาหารประเภทกล้วยเคี้ยวอยู่หลายร้าน นอกจากนั้นยังมีร้านขายน้ำมันรด ร้านซ่อมรถ กระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของหมู่บ้าน นอก จากนี้ยังมีพ่อค้าประเภทพ่อค้าเร่ นำรถปิคอัพ นำของกินของใช้จากถิ่นอื่นเข้ามาเร่ขายใน หมู่บ้านด้วย บางรายก็นำรถเขมาคั่งร้านแผงลอยริมถนนขายสินค้าประเภทพลาสติก เครื่อง

ใช้ในครัวเรือน เสื้อผ้าสำเร็จรูปต่าง ๆ และตู้เสื้อผ้า (จากจังหวัดอุตรดิตถ์) มาขายในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ทำการศึกษาค้นคว้า

5) รับจ้าง ชาวบ้านบางส่วนมีอาชีพเฉพาะคือการรับจ้างทำนาทำไร่อย่างเต็มตัว โดยมากจะเป็นชาวนาบึงนาจาน โดยเฉลี่ยอัตราค่าจ้างแรงงานจะตกวันละประมาณ 30 หรือ 35 บาท จะทำตลอดฤดูทำนา ทำไร่ จนเก็บเกี่ยว นวดข้าวเสร็จ หรือจนเคาะงาเก็บเมล็ดแตงตากแห้งจนกว่าจะขายได้ ส่วนผู้ที่พอจะมีทุนรอนอยู่บ้าง ก็จะลงทุนซื้อรถไถ หรือ แชนค์แทรกเตอร์ (ส่วนใหญ่ซื้อจากตลาดทุตเย หรือลำนารายณ์ ประมาณราคาคันละ 31,000 บาท โดยทางร้านจัดให้มีระบบเครดิตผ่อนส่งเป็นงวด ๆ ให้แก่ชาวนาด้วย จ่ายก่อน 20,000 บาท ที่เหลือผ่อนเป็นรายเดือนตามกำลังของผู้ซื้อแต่ละราย) ดังนั้นจึงพบว่า มีชาวนาจำนวนมากที่มีแชนค์แทรกเตอร์ช่วยในงาน นอกจากจะทำในงานของตนแล้ว เวลาว่างหรือเมื่อใดนาในของตนเสร็จแล้วก็จะนำรถไปรับจ้างไถให้ใคร่ผู้อื่นด้วย ใ้รับค่าจ้างได้ประมาณ 200 บาทต่อไร่ ส่วนอาไหล่ของรถไถแชนค์แทรกเตอร์นั้นส่วนใหญ่จะไปหาซื้อที่ตลาดบานกลาง รวมทั้งน้ำมันประมาณวันละ 5 ลิตรด้วย

6) เผาถ่าน จากการศึกษพบว่าที่บ้านบึงนาจานมีผู้ประกอบอาชีพเผาถ่านมากที่สุดคือประมาณ 18 ราย ส่วนใหญ่เป็นชาวนาที่อพยพมาจากภาคอีสาน โดยชาวนาผู้มีอาชีพนี้จะคันไถเข้าไร่พร้อมเครื่องมือประเภทขวาน เลื่อย มีด เช่นรถล้อลากไปตามทางเรื่อยไป เมื่อพบเศษไม้หรือต้นไม้ที่เหมาะสมถูกใจก็จะโค่นตัดเป็นท่อน ๆ พอแบกไถ้นำไปใส่รถเข็นจนเต็ม เมื่อเต็มรถแล้วก็จะกลับบ้านและนำไปเผาที่เตาเผาถ่านที่บ้านตน ระยะเวลาในการสุมไฟเผาถ่านนั้นประมาณ 3 วัน ในวันที่ 4 จึงนำถ่านที่ได้ออกมาบรรจุกระสอบออกวางขายหนานาจาน เตาแต่ละเตาจะโคถ่านประมาณ 7 กระสอบ ไม้ที่เผาชาวนาบ้านมักนิยมไม้คาลัน (ส่วเนียงอีสาน) ราคาขายตกกระสอบละ 50 บาท หากเป็นปื้บก็ตกปื้บละ 10 บาท ผู้เขียนสังเกตว่า การเสาะหาไม้เพื่อนำมาเผาถ่านนั้นเป็นไปตามอำเภอใจของชาวนา ใครอยากจะตัดไม้คนไหนก็ตัด นับว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง แม้ว่าจะไม่ใช่ไม้ที่ผิดกฎหมายแต่นับเป็นการทำลายสภาพป่าโปร่งให้กลายเป็นที่ราบเหี้ยนเตียนลงไปทุก ๆ วัน บางครั้งก็จะมีพ่อค้าถ่านรายใหญ่ตระเวนนำรถปิคอัพมาซื้อถึงที่บ้านเพื่อนำไปขายต่ออีกทีหนึ่งโดยซื้อเหมาไป

7) หาของป่า ลำสั้ว มีชาวบ้านบางคนเท่านั้นที่เป็นพราน มีเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ประมาณ 4-5 คนที่จะไปล่าสัตว์ (ที่ยังพอมิเหลือ) แลบททางทิศตะวันออกของหมู่บ้านแถบเทือกเขาที่สลับซับซ้อนของเทือกเขาเพชรบูรณ์ที่เป็นเขตติดต่อกับกิ่ง อ.เทพสถิตย์ จ.ชัยภูมิ ลึกเข้าไปประมาณ 20 กิโลเมตร ส่วนใหญ่แล้วจากการสอบถามจะเข้าไปตีฝั่งหลวง หานอนไม้ ฝรั่ง สมุนไพร สำหรับรักษาโรคต่าง ๆ นำออกมาขายที่ตลาดบ้านกลาง

ส่วนในฤดูที่ว่างจากการทำงานในไร่นานั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปจับสัตว์น้ำตามลำเหียงและลำน้ำป่าสัก โดยจะเดินทางกันไปเป็นกลุ่มใหญ่ บางกลุ่มถึงกับนอนค้างริมน้ำ พวกผู้ชายจะเข้าป่าลึกไปล่าเก้ง หมูป่า ไก่ป่า การจับสัตว์น้ำ ชาวบ้านจะใช้วิธีเบ็ดยาปลา โดยใช้คันคับเตาและลูกกระเบียน ปลาที่ถูกจับได้มากที่สุดคือ ปลาขาว ปลากระดี่ ปลาควาย ปลาทุก ปลาหลด ปลาไหล ปลากระทิง เมื่อจับได้แล้วจะนำมาตากแดด แลตากไฟแห้ง หรือย่างไฟเกลือไว้กินตอนเที่ยวชาว

จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านต่าง ๆ มีเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่พอสมควร ไม่ถึงกับยากจน อยู่กันอย่างง่าย ๆ กินกันอย่างง่าย ๆ อาหารที่พอหาได้จากบริเวณหมู่บ้านในแต่ละวัน ผู้เขียนพบว่า อาหารหลักของชาวบ้านบึงนางามและศรีเทพน้อยคือ แกงหน่อไม้ และปลาร้า ผักจิ้ม น้ำพริก มีทุกมื้อในแต่ละวัน ไม่ค่อยพบอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง เช่น เนื้อ นม ไข่ จะมีเพียงนาน ๆ ครั้งจะมาไก่ จับหนูมาไก่ กินว่าทำอาหารดี ๆ เสียสักครั้งหนึ่ง หรือในโอกาสพิเศษ เช่น มีงานพิธีขึ้นมาจะช่วยกันฆ่า หมู ไก่ หรือ วัว ควาย ทำกินกันอย่างใหญ่โต จากการสอบถามพบว่า ชาวบ้านไม่ค่อยมีเงินเก็บฝากธนาคารกันมากนัก และไม่นิยมฝากด้วย แต่ความจริงจะเป็นอย่างไร ผู้เขียนไม่อาจทราบได้ เพราะชาวบ้านอาจจะปิดบังก็ได้ รวมทั้งจำนวนผลผลิตที่ขายได้ในรอบปีของชาวบ้านด้วย แต่จากการสังเกตพบว่า ในแง่ของการบริจาคเงินเพื่อทำบุญในทางศาสนาแล้วนั้น ชาวบ้านมักจะช่วยเหลือกันแรงงานมากกว่า จะบริจาคเงินจำนวนมาก ๆ ทั่วไป นอกจากร่วมกันบริจาคสร้างศาลาที่พักและศาลาอ่านหนังสือพิมพ์ในหมู่บ้านเท่านั้น และถ้ามองในแง่ของความสัมพันธ์กันในเชิงเศรษฐกิจของชาวบ้านแล้วจะพบว่า มีการสัมพันธ์กันในเชิงธุรกิจมากขึ้น ไม่มีการช่วยกันเปล่า ๆ อีก

ต่อไป หรือมีกันน้อยไม่แน่นแฟ้นเหมือนแต่ก่อน ปัจจุบันมีกฎเกณฑ์ที่เป็นเสมือนการบังคับให้ปฏิบัติต่อกันและกันมากขึ้น จะเห็นได้จากการรับจ้างขายแรงงาน เป็นต้น

การปกครอง ในแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้นำของหมู่บ้านคือ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำทางสังคมอย่างแบบทางการ (Formal Leader) โดยผู้ใหญ่บ้านจะได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการให้ปกครองท้องถิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เป็นตัวแทนของทางราชการ ช่วยดูแลหมู่บ้านให้สงบสุข หมู่บ้านบึงนาจาน หมู่ที่ 6 มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ สวาท ภารฤทธิ์ และเป็นประธานกรรมการหมู่บ้านโดยตำแหน่งอีกตำแหน่งหนึ่ง รายงานกรรมการหมู่บ้านบึงนาจาน หมู่ที่ 6 มีดังนี้

ประธานกรรมการหมู่บ้าน			นาย สวาท	ภารฤทธิ์
รองประธาน			นาย สำลี	เกียรติพล
กรรมการ	คนที่	1	นาย หวัน	ทองลพ
"	"	2	นาย บุญจันทร์	คันวงศ์
"	"	3	นาย เข้ม	บุญสมสุข
"	"	4	นาย ทองหล่อ	บุญมี
"	"	5	นาย สำลี	แสงธรรม
"	"	6	นาย สวาส	ทองน้อย

หมู่บ้านบึงนาจาน หมู่ที่ 13 มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ พลอย แสงเพชร มีกรรมการหมู่บ้านดังนี้

ประธานกรรมการหมู่บ้าน			นาย พลอย	แสงเพชร
รองประธาน			นาย สุกใจ	เผื่อนอก
กรรมการ	คนที่	1	นาย อมร	ศรีบัณฑิตะ
"	"	2	นาย ทองหล่อ	เหล็กดี
"	"	3	นาย มัน	เพ็ญพันธ์
"	"	4	นาย ผ่อง	ชิตดา
"	"	5	นาย หวาน	ทองลพ
"	"	6	นาย สว่าง	แย้มพจนา
"	"	7	นาย บุญมา	แสงใส

หมู่บ้านศรีเทพน้อย หมู่ที่ 5 มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ สิทธิ์ จิตรแก้ว มีกรรมการหมู่บ้านดังนี้

ประธานกรรมการหมู่บ้าน	นาย สิทธิ์	จิตรแก้ว
รองประธาน	นาย แบน	คุ้มพิมาย
กรรมการคนที่ 1	นาย ท้า	ตระกุกวัด
" 2	นาย กูน	รวัยสันเทียะ
" 3	นาย สนม	อัมโพธิ์
" 4	นาย ทด	กล้ายใจตรง
" 5	นาย เจริญ	ศรีไพร
" 6	นาย จันทร์	ตระกุกปาน
" 7	นาย สุบิน	อุคชม

บ้านสระปรือ หมู่ที่ 11 มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ คำสี ดีไร มีกรรมการหมู่บ้านดังนี้

ประธานกรรมการหมู่บ้าน	นาย คำสี	ดีไร
รองประธาน	นาย มะลิ	วาวีไล
กรรมการ คนที่ 1	นายคำหมา	ทวมไผ่สง
" 2	นาย ส่า	พูนพิพัฒน์
" 3	นาย ใจ	มารศรี
" 4	นาย สุก	นนทจันทร์
" 5	นาย ประเสริฐ	ลาดสุก
" 6	นายสงัก	พละสุร
" 7	นายบุญหนา	อุครรัตน์

ส่วนหมู่บ้านนาตะกุดนั้นมีกำนันเป็นผู้ปกครองสูงสุด ชื่อ นายเชื่อน กลิ่นโกสุม อายุ 55 ปี เป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านนาตะกุด หมู่ที่ 2 กวบสองตำแหน่ง ส่วนผู้ใหญ่บ้านนาตะกุด หมู่ที่ 1 ชื่อ นายคำ ตระกุกสงฆ์ หมู่ที่ 3 ชื่อ นายเอื่อน งามเลิศ แต่ละหมู่บ้านก็มีกรรมการหมู่บ้านของคนเช่นเดียวกันกับที่อื่น ๆ เหมือนกัน

การเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นก็ต้องประกอบอาชีพเหมือนกับลูกบ้านคนอื่น ๆ เช่นเดียวกัน จะอาศัยเพียงเงินเดือนอันน้อยคงไม่พอใช้ ดังนั้นการที่จะอุทิศเสียสละตนเพื่อลูกบ้านจึงไม่ค่อยปรากฏบ่อยครั้งนัก ผู้ใหญ่บ้านจะมีบทบาทก็ต่อเมื่อชาวบ้านไปขอให้ช่วยเหลือแก้ไขความบาดหมางผิดใจกันหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเช่น โฉนดที่ดิน การเสียภาษีต่าง ๆ ที่ต้องไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ราชการในตัวอำเภอ ผู้ใหญ่บ้านจะช่วยเหลือลูกบ้านและนำข่าวจากหาจากราชการมาประกาศให้ลูกบ้านได้ทราบและคอยคัดค้านความเลว ๆ น้อยที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

ส่วนผู้หลักผู้ใหญ่ของหมู่บ้านนั้น จะเป็นผู้ที่ชาวบ้านยอมรับให้ความเชื่อถือเหมือนเช่นเดียวกันกับผู้ใหญ่บ้าน เช่น บ้านบึงนาจาน มีนายไพโร เหล็กดี ที่บ้านศรีเทพน้อยมีนายถึก เทียงใจตรง ที่เป็นผู้สูงอายุ มีประสบการณ์ชีวิตที่โชกโชก คนรุ่นหลังมักจะไปปรึกษาขอคำแนะนำต่าง ๆ จากทั้งสองอยู่เสมอ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นผู้นำชาวบ้านที่ไม่เป็นทางการได้ (Informal Leader) รวมทั้งในงานพิธีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานอะไรจะต้องเชิญผู้สูงอายุ 2 คนนี้ไปร่วมด้วยทุกพิธีเสมอไป เพราะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ชาวบ้านจะไปปรึกษาว่า จะแต่งงานกันวันไหน ขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญบ้าน เวลาไหนดี ฯลฯ ในอดีตผู้สูงอายุทั้งสองนี้เคยช่วยไกลเกลี่ยเรื่องทะเลาะวิวาทของชาวบ้านด้วย แต่ปัจจุบันบทบาทดำนันน้อยลงเพราะไปติดอยู่กับผู้ใหญ่บ้านแทน และมีข้อสังเกตว่าชาวบ้านจะมีการนับถือผู้นำต่างกันออกไปตามกลุ่มอายุ กล่าวคือ ชาวบ้านสมัยใหม่ คนหนุ่ม-คนสาวจะเชื่อฟังผู้ใหญ่บ้านมาก แต่คนสูงอายุคนแก่มักจะยอมรับนับถือผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการดังกล่าวนามากกว่า

การรวมกลุ่มทางสังคม

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ จัดกิจกรรมขึ้นมากะทำร่วมกัน เช่น ที่บ้านบึงนาจานมีกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการศิลปาชีพที่ทางพัฒนากรนำวิทยากร เข้ามามีเผยแพร่วิชาการทอดเลื้อยด้วยตนปรีอและตนกก ส่วนมากจะเป็นผู้หญิงรุ่นและสูงอายุมาสมัครเข้าอบรมกันเป็นกลุ่ม นอกจากนั้นยังมีกลุ่ม หนุ่ม-สาว ร่วมพัฒนาหมู่บ้านโดยจะร่วมกันสนับสนุนเรื่องความสะอาดของหมู่บ้าน ช่วยกันทำความสะอาด และเป็นกรรมการจัดงานร่วมกัน เช่น งานเข้า-ออกพรรษา จะมีการหาเงินเข้าวัด โดยคณะหนุ่ม-สาว จะรวมมือประสานงานช่วยเหลือกัน

ส่วนการปกครองดูแลคุ้มครองประชาชนจากทางราชการนั้น มีสถานีตำรวจที่ไกลหมู่บ้านที่ทำการศึกษามากที่สุด 1 แห่งคือ ที่พักสายตรวจ ตำบลนาสนุน อยู่ห่างจากบ้านศรีเทพน้อยไปทางทิศเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร มีตำรวจอยู่ 3 นาย จากการพูดคุยกับตำรวจทราบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ คือ คดีการพนัน และพกอาวุธปืนเถื่อน และการลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า และหันไปเผาเป็นถ่านถั่ว ส่วนเรื่องราวแรงเช่น การฆ่ากันตายไม่ค่อยปรากฏ

การอนามัยและสาธารณสุข

ชาวบ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในอดีตนั้นจะรักษาตนเองโดยยาพื้นบ้านและหมอยพื้นบ้าน หรือหากป่วยหนักก็จะเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลที่อำเภอวิเชียรบุรี หรือลำนารายณ์ แต่ในปัจจุบันโรงพยาบาลศรีเทพได้สร้างเสร็จแล้ว ชาวบ้านเริ่มเข้าไปรับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลประจำอำเภอของตนเองมากขึ้นแล้ว โรงพยาบาลศรีเทพเปิดดำเนินการบริการรักษาประชาชนตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2526 มีอัตรากำลังแพทย์ 1 คนคือ นายแพทย์เสรี ชันติเศรษฐี มีพยาบาล 6 คน เปิดโรงพยาบาลขนาด 10 เตียง มีเจ้าหน้าที่อื่น ๆ อีก 10 คน รวมทั้งหมด 17 คน โรงพยาบาลศรีเทพตั้งอยู่ห่างจากถนนมิตรภาพ (สระบุรี-หล่มสัก) 1 กิโลเมตร ทางเข้าสู่บ้านหนองมะค่า เขื่อง ๆ กับโรงเรียนศรีเทพประชาสรรค์ โรงเรียนประจำอำเภอศรีเทพ

สำหรับประวัติของโรงพยาบาลศรีเทพนั้นมีดังนี้ เมื่อ พ.ศ. 2517 นายเสมียน กระจุกธราช สาธารณสุขศรีเทพ และนายกมล จันทน์วล นายอำเภอศรีเทพ ได้ร่วมกันประกาศหาที่ดินบริจาค ได้ของบประมาณจากทางราชการ แต่ไม่ได้ และที่ดินก็ไม่มีใครบริจาค มีแต่เสนอขายให้ในราคาถูก ต่อมา มีนายเก็น พรหมไทย อยู่หมู่ 5 บ้านสระกรวด ได้บริจาคที่ดินบริเวณทางสาย ศรีเทพ-หนองมะค่า ห่างจากถนนมิตรภาพ 1 กิโลเมตร แต่คณะกรรมการไม่เอา จนกระทั่งมาถึง พ.ศ. 2519 นายสมบุรณ์ ชูน้อย สาธารณสุขศรีเทพ และนายสมหวัง อนุชากานนท์ นายอำเภอได้ตกลงเอาที่ดินของ นายเก็น จึงได้ทำสัญญาโอนที่ดิน และทำรายงานเสนอจังหวัดให้ทราบ แต่ก็ยังไม่ได้ออกสร้างอะไร

พ.ศ. 2524 นายเสมียน ตระกูลราช สาธารณะสุขศรีเทพ กลับมารับตำแหน่ง
เดิมได้ติดตามเรื่องนี้ โดยมี นายบัญญัติ หือ เกาะ สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดเพชรบูรณ์ ประสาน
งานด้วยที่กระทรวงสาธารณสุข จนกระทั่งได้รับการอนุมัติจากทางรัฐบาลให้สร้างโรงพยาบาล
ศรีเทพขนาด 10 เตียงขึ้น เริ่มก่อสร้างในเดือนพฤษภาคม 2525 เสร็จมอบงานในวันที่
22 ธันวาคม 2526 และเปิดดำเนินการบริการรักษาพยาบาลให้แก่ประชาชนในวันที่ 1
สิงหาคม 2526 มีอาคารโรงพยาบาล 1 หลัง บ้านพักข้าราชการระดับ 3-4 จำนวน 3
หลัง บ้านพักข้าราชการระดับ 1-2 แบบ 4 ยูนิต 1 หลัง และมีโรงซักฟอก (โรงปั่นไฟ)
1 หลัง ขณะนี้ใช้น้ำจากโรงเรียนศรีเทพประชาสรรค์ งบประมาณปี (สิงหาคม 2527)
ได้งบประมาณขุดน้ำ บ่อพักน้ำ โรงสูบน้ำ ต่อแม่น้ำเชื่อมระหว่างบ้านพักและตัวอาคาร
โรงพยาบาล ขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการอยู่ .

ขณะนี้ นายแพทย์สุบิน ศิริสังข์ไชย ผู้อำนวยการโรงพยาบาลวิเชียรบุรี รักษาการ
เป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลศรีเทพ แห่งนี้อยู่ สถิติการรักษาผู้ป่วยตั้งแต่สิงหาคม 2526
ถึงกันยายน 2527 ของโรงพยาบาลศรีเทพมีดังนี้

- ผู้รับบริการ	คนไข้นอก	1656 ราย	เฉลี่ย 828 ราย/เดือน
			14 ราย/วัน
	คนไข้ใน	217 ราย	เฉลี่ย 108 ราย/เดือน
			8 ราย/วัน
	ตลอด	23 ราย	เฉลี่ย 11 ราย/เดือน

- สำหรับโรคท้องถิ่นมีสถิติดังนี้

โรคระบบหายใจ	238	ราย
โรคติดเชื้อและพาราสิต	62	ราย
โรคระบบย่อยอาหาร	82	ราย
โรคระบบกล้ามเนื้อ รวมโครงร่างและยึดเสริม	48	ราย
โรคระบบอวัยวะสืบพันธุ์รวมปัสสาวะ	32	ราย

- นอกจากนี้ ก็พบ โรคประสาท หัวใจ ผิวน้ำ ขาดอาหาร มาเลเรีย
และอุบัติเหตุ.

ในเขตอำเภอสรีเทพ มีสถานื่อนามัยกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ รวม 6 สถานี คือ ที่บ้านสระกรวด คลองกระจ้ง โกลสะอาค นาสุนน นาตะกุด และหนองยางทอย

ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ทำการศึกษชอบดื่มน้ำฝนที่รองใส่ตุ้มเอาไว้ และจากสระแก้ว และน้ำจากคูเมืองเก่าศรีเทพ โดยไม่ผ่านการต้ม ตามสถานื่อนามัยต่าง ๆ จึงต้องรักษา โรคทางเดินอาหาร ระบบขับถ่ายอยู่เสมอ ๆ

ปัจจุบันหมู่บ้านที่ทำการศึกษามีการติดต่อกันได้อย่างสะดวก ดังนั้นจึงมีการติดต่อซื้อขายสินค้าสาราณูปโภค และเครื่องอุปโภคกันอย่างสะดวกสบาย บางบ้านมี ทีวี. ดูโดยใช้ไฟปั่นเอง.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 2

ระบบความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ของชาวนานาชาติศรีเทพ

เมื่อศึกษาถึงเรื่องของ "ความเชื่อ" นั้น ส่วนใหญ่แล้วมักจะแบ่งออกเป็นความเชื่อในทางศาสนาและความเชื่อ ในเรื่องของไสยศาสตร์ ในเรื่องของความเชื่อในทางศาสนา นั้น อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์¹ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สรุปคำจำกัดความเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาเอาไว้ว่า "ศาสนาต่าง ๆ ของมนุษย์หลากหลายมากไม่ว่าจะในด้านของอำนาจและรูปแบบขององค์กรของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีตำแหน่งแห่งที่ในจักรวาล และรวมทั้งวิถีทางต่าง ๆ ที่มนุษย์สืบความสัมพันธ์กับอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ในศาสนาของมนุษย์บางศาสนาอาจประกอบด้วยเทพเจ้าหรือเทวดามากมายหลายองค์ บางศาสนาก็องค์เดียวหรือไม่มีเลย บางศาสนาก็มีเพียงผีหรือวิญญาณและขอบเขตของอำนาจก็อาจลดหลั่นจนน้อยนิด สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เหล่านั้นอาจเข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์อยู่เสมอ ๆ หรือบางทีก็อาจจะอยู่ห่าง ๆ ไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นอาจให้โทษหรือให้คุณแก่มนุษย์ใด ตรีจะฉะนั้นในการเกี่ยวของสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้นมนุษย์อาจรู้สึกเกรงขามและเกรงกลัว แต่กระนั้นมนุษย์ก็ยังอาจครองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย หรือบางครั้งก็พยายามเอาชนะทางปัญญาหรือว่าให้ถึงที่สุดคือ "ลวง" หรือ "ต้ม" สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเสียด้วยซ้ำไป ซึ่งก็อาจสรุปได้ว่าหากพิจารณาในแง่มุมทางมนุษยวิทยาแล้ว ความเชื่อในผีต่างเทวดา คือยอดคือว่าเป็นความเชื่อทางศาสนา นั่นเอง"

นอกจากนี้แล้ว² ความหมายของความเชื่อทางศาสนายังครอบคลุมถึงความเชื่อในระบบจักรวาล (Cosmology) และค่านิยม (Value) ซึ่งมักปรากฏในรูปของนิทานปรัมปรา

¹ ฉลาดชาย รมิตานนท์ "ประเพณีการทรงผีเจ้านายและบทบาททางสังคม: กรณีศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่" เสนอในการประชุมใหญ่สามัญประจำปีสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2526 (เอกสารโรเนียว) หน้า 9-10

² ปรานี วงศ์เทศ, ผ.ศ., ความสัมพันธ์ระหว่างการละเล่นและพิธีกรรมของความเชื่อทางศาสนา (เอกสาร) อารประชุมสัมมนา วัฒนธรรมพื้นบ้าน ถกถึงความเชื่อศิลปกรรมและภาษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8-10 ก.ย 2526

(Myth) ค่าง ๆ อันเป็นเรื่องที่แสดงถึงกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ กระทั่งถึงคติที่เกี่ยวกับนรกสวรรค์ การเกิด การตาย ตลอดจนถึงเรื่องของวิญญาณทั้งที่ดีและเลวของมนุษย์และสัตว์

มนุษย์จะแสดงออกให้เห็นถึงซึ่งความเชื่อทางศาสนาโดยดูได้จากพิธีกรรม เพราะการที่มนุษย์ทั้งหลายสร้างพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมามนุษย์ก็ย่อมจะต้องมีวัตถุประสงค์และมีความหมายตามความเข้าใจอันเกิดจากพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาของตน อาจกล่าวได้ว่าทั่ว "พิธีกรรม" เองนั้น แท้จริงแล้วก็คือพฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนานั้นเอง

ในทุกหมู่บ้านชาวบ้านมีความเชื่อในพุทธศาสนาทุกครอบครัว และจะอยู่ในลักษณะที่ชาวบ้านมักจะตีความหมายขอประเพณี ปฏิบัติในชีวิตความเป็นอยู่ของตน โดยถือเอาหลักของเรื่องบุญ-กรรมเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม จะต้องนึกไปทางบาปบุญทั้งสิ้น และเชื่อกันอย่างแนบแน่นว่า ชั่วดีปัจจุบันของคนคือผลกรรมที่สั่งสมไว้ทั้งดีและชั่วในภพนี้และภพก่อน และตนเองจะได้รับผลกระทบของคนที่ทำเอาไว้ไม่ว่าจะเป็นชาติหน้าหรือชาตินี้ ฉะนั้นไม่ว่าจะทำกรรมอะไรในปัจจุบันก็ต้องเลือกทำในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลเพื่อจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้นในปัจจุบันและอนาคต ชาวบ้านเข้าใจว่าชีวิตที่ดีขึ้นในข้างหน้าทั้งในปัจจุบันและอนาคตนั้นหมายถึงชีวิตที่มีศรีสุข มีบุญอำนาจวาสนาไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์หน้าตาสะสวยนั่งกินนอนกิน ฉะนั้นเวลาทำบุญทำทาน ตรงที่หวังผลถึงกล่าวและเชื่อว่าคนเราสร้างบุญกุศลได้หลายทาง เช่น การปฏิบัติตามพระธรรมของพระพุทธเจ้าในชีวิตประจำวันของตน, การรักษาศีลห้า, การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อาทิ การทำบุญตักบาตร, การบริจาค, หรือการทำบุญเทศกาลต่าง ๆ เช่น บุญวันสารท, บุญทอดผ้าป่า เหล่านี้เป็นต้น จะเห็นว่าจากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็น "ความเชื่อในทางศาสนาพุทธ" ที่มีความเชื่อที่สำคัญที่สุดของชาวบ้าน

นอกเหนือไปจากความเชื่อในศาสนาพุทธของชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่ออย่างอื่นอีกที่มีความสำคัญรองลงไปจากศาสนาพุทธ แต่ความเชื่อที่ว่านี้มีฐานะที่ส่งเสริมและอยู่ควบคู่ไปกับความเชื่อทางศาสนาพุทธอยู่ตลอดเวลา ความเชื่อที่ว่านี้ก็คือ ความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าหอผีเทพ นั้นเอง หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ชาวบ้านต้องการที่จะหวังผลได้เร็ว ๆ ก็ในชาตินี้ ดังนั้นความเชื่อทั้งสองประการนี้จึงรับกันหรืออยู่คู่กันไว้และถือว่าความเชื่อทั้งสองประการนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมในส่วนรวมทั้งหมดดังนี้ ในรายงานนี้ผู้เขียนจึงขอศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธและความเชื่ออื่น ๆ ไปพร้อม ๆ กัน

1. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ

บทบาทของวัดในปัจจุบัน เป็นศูนย์กลางความเชื่อในพุทธศาสนาของชาวบ้านเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวบ้าน เป็นสถานศึกษาและอบรมทางศีลธรรม, สถานที่ตั้งจัดงานบั้งไฟ, งานเทศกาลมหรสพต่าง ๆ และเป็นศูนย์กลางการบริหารที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกประชุมบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ แก่ลูกบ้าน องค์ประกอบของวัดจะประกอบด้วยโบสถ์ ซึ่งเป็นที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ เช่น หิรัญชนาก, หิรัญคทาภิโมกข์, หิรัญธรรมาจารย์พระสงฆ์ มีกฎเป็นสถานที่อยู่อาศัยแต่ละวัดจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบพระสงฆ์, สามเณร(แม่ชี)ในวัด และจะมีกรรมการวัดแต่ละวัดที่คอยช่วยเหลือกิจกรรมการงานต่าง ๆ ของวัดด้วย

ในตำบลบ้านนาจาน มีวัดบ้านนาจานหรือชื่อเต็ม ๆ ว่า วัดบึงศรีเทพรัตนารามเป็นศูนย์กลางของชาวบ้านบ้านนาจาน มี พระปริชา จันทรขันธ์ เป็นเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลศรีเทพ วัดนี้ตั้งมา 30 กว่าปีแล้ว มีเจ้าอาวาสองค์แรกชื่อ หลวงพ่อไผ่ องค์ที่สองชื่อ หลวงพ่อบัว และองค์ที่ 3 คือ พระอาจารย์สุวรรณ กรมการศาสนาได้มาสำรวจขึ้นทะเบียนวัดนี้เมื่อ 3 ปีที่แล้วมีพระในปัจจุบัน 8 รูป เณร 10 องค์ พระส่วนใหญ่เป็นพระจากภาคอีสานจากมหาสารคาม โคราช, บุรีรัมย์และบ้านนาจาน เณรส่วนใหญ่ก็เป็นเณรจากอีสานเช่นเดียวกัน วัดนี้เป็นวัดประจำหมู่บ้านบ้านนาจานสระปรีธ ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัดนี้มากที่สุด ช่วยกันทะนุบำรุงวัดตามอัธยาศัย ทางวัดจะมีการจัดงวนหาเงินอยู่เสมอเพื่อนำไปก่อสร้างเสนาสนะของพระสงฆ์อันเป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา เพราะในขณะนี้วัดนี้ยังไม่มีพระอุโบสถเลย ดังนั้นเวลาผู้ชายจะบวชทดแทนพระคุณบิดามารดา จึงต้องไปบวชที่บ้านกลาง, บวชที่วัดชาวบ้านนิยมบวชลูกเมื่ออายุครบบวช เพราะว่าสถานภาพของผู้ชายที่บวชเรียนแล้วมีสูงกว่าคนรุ่นเดียวกันที่ยังไม่ได้บวช

ส่วนที่ศรีเทพนั้น ก็มีวัดเก่าแก่อีกคือ วัดเมืองเก่าศรีเทพประจักษ์ วัดนี้ผู้เขียนได้พยายามสืบหาประวัติ แต่ปรากฏว่าไม่มีใครทราบจากการสอบถามญาติๆ เพียงใจตรง ผู้เฒ่าที่อายุมากที่สุดของบ้านศรีเทพน้อย ก็ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้สร้าง และมีมาแต่เมื่อไร ทราบเพียงว่ามีซากศาลาเก่าอยู่บริเวณคันฉัตรใหญ่ภายในบริเวณวัดปัจจุบันเท่านั้น ปัจจุบันมีพระอยู่ 2 รูป เณร 1 องค์ เป็นพระที่มาจากถิ่นอื่น คือ มาจากหนองมะคาและนาตะกุด ไม่ทราบประวัติของวัดเลย ชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้างศาลาขึ้นใหม่ 1 หลังและหอรบั้ง 1 หอ ไม่สามารถบวชให้ลูกชาวบ้านได้ แต่ชาวบ้านก็ไปทำบุญเพื่อต้องการบุญคุณนั้นตอบแทนตนเองในสุขสบาย ร่ำรวยในภพหน้า คนอายุมากในคอนเซ็น ๆ มักจะไปนั่งคุยกับพระที่วัด

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวัดมีบทบาทในฐานะที่เป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน เป็นสถานที่ทำบุญเนื่องในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น พิธีเข้าพรรษา-ออกพรรษา, พิธีวันสารท, พิธีสงกรานต์-ขึ้นปีใหม่ เป็นสถานที่ศึกษาพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ภิกษุ เมื่อชาวบ้านมาทำบุญที่วัดก็มักจะบริจาคทรัพย์ช่วยบูรณะซ่อมแซมวัด และเก็บไว้ใช้จ่ายในพิธีกรรมทางศาสนาที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นเป็นจำนวนหลายงานในรอบปี งานพิธีกรรมทางศาสนาที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งก็คือ พิธีบวช ซึ่งชาวบ้านจะจัดอย่างยิ่งใหญ่แม้ว่าวัดในหมู่บ้านของคนจะไม่สามารถประกอบพิธีใหญ่คราญของคนได้ ก็จะไปจัดที่วัดอื่นอย่างมโหฬารเท่าที่จะทำได้

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับวัดนั้น ส่วนใหญ่จะมีในคราวงานเทศกาลหรือมีความจำเป็นที่ต้องมาติดต่อกันกับทางวัด ชาวบ้านมีค่านิยมที่ยกย่องพระสงฆ์ว่ามีสถานภาพสูงกว่าตนเองและโดยปกติแล้วนั้นพระสงฆ์กับชาวบ้านก็มีความสัมพันธ์กันโดยที่พระสงฆ์ซึ่งจะเป็นผู้ทำให้งานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปได้นอกจากนี้พระสงฆ์ยังให้คำแนะนำ ปรึกษาปัญหา และช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับทุกข์ทางใจ ช่วยอบรมสั่งสอนหลักคำสอนของพุทธศาสนาให้ชาวบ้านนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านเมื่อเห็นคุณค่าของพระสงฆ์จึงให้ความอุปการะโดยออกมาในรูปของการทำบุญต่าง ๆ เช่น ถวายอาหารบิณฑบาต ให้ที่อยู่อาศัย ฯลฯ

หลักธรรมคำสอนทางศาสนาที่พระสงฆ์เป็นผู้เผยแพร่ให้ชาวบ้าน หรือที่ชาวบ้านศึกษารูมาเองได้ช่วยให้พวกเขาคำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างสงบสุข แม้ชาวบ้านเองก็อาจจะไม่รู้วาทนเองได้รับนำเอาหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ เพราะตนเองได้สัมผัสกับคำสอนมาเป็นเวลานานแล้วได้นำมาใช้ในวิถีชีวิตโดยไม่รู้สึกรู้สว่าเป็นความเคยชินที่กลายเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา

2. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ผิวดินต่าง ๆ

นอกจากชาวบ้านจะมีความเชื่อในทางพุทธศาสนาแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์ภูติปิศาจปญาคูอยู่ด้วย ร.ศ. ศรีศักร วัลลิโภคม ได้เขียนถึงความเชื่อในไสยศาสตร์ไว้ว่า "การนับถือภูติในประเทไทยมีมาช้านานแล้วและมีผลกระทบตอภาวะทางสังคม

¹ ศรีศักร วัลลิโภคม, ร.ศ., การนับถือผีในประเทศไทย, วารสาร "ศิลปวัฒนธรรม", ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 (ก.พ.), 2527

และจิตวิทยาเป็นอันมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากความเชื่อที่ว่าคนเราเมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะยังคงอยู่ ประเพณีการถือผีซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดูได้มีมานานแล้วและไม่จำกัดเฉพาะกับผีของคนที่ตายแล้วเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงสิ่งแวดลอมอื่น ๆ ที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจวิเศษอาทิแผ่นดิน ผืนฟ้า แม่น้ำ ภูเขา และต้นไม้ การถือผีนั้นนับว่ามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสวัสดิภาพทางสังคม" ผีต่าง ๆ อาจจัดแบ่งประเภทได้ดังนี้

1. ผีที่สิงอยู่ในน้ำและตามถ้ำ
2. ผีบรรพบุรุษ
3. ผีใหญ่ที่มีชื่อเรียกว่า เลื้อ, เจ้าพ่อหรือปู่เจ้า ซึ่งสิงสถิตอยู่บนยอดเขาในน้ำหรือ

ที่อื่น ๆ

ในพิธีกรรมเกือบทุกอย่างของคนไทย จะมีบทกล่าวนำเรียกว่า ชุมนุมเทวดาอยู่เสีย เพชฌ์เจ้าและภูติผีปีศาจทุกระดับชั้นมาร่วมในพิธี ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนไทยที่ใ้คนนำเอาโลกมนุษย์เข้าไปรวมกับโลกของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าในปัจจุบันไทยเราจะนับถือพุทธศาสนาเป็นสำคัญ แต่เมื่อมีพิธีกรรมทำบุญก็มักจะมีการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องภูติผีรวมอยู่ด้วย เช่นการตรวจนำคอนทวยของพิธีกรรม ซึ่งเป็นการอุทิศส่วนบุญให้แก่บรรดาสรรพสัตว์ในโลก จะมีการออกชื่อภูติผีประเภทต่าง ๆ ด้วย

ผีใหญ่

จากการสำรวจความเชื่อของคนไทยในปัจจุบันเกี่ยวกับเรื่องผีมีผีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การนับถือหรือพิธีกรรมดังนี้

เจ้าพ่อ คำว่า "เจ้า" แปลว่าผู้ยิ่งใหญ่ และ "พ่อ" หมายถึงบิดา รวมกันแล้ว หมายความว่าบิดาผู้ยิ่งใหญ่ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทยที่ใช้คำเครือญาติเรียกสิ่งที่มีอำนาจต่าง ๆ คำว่า เจ้าพ่อ มีความหมายกว้างมาก อาจใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นานาชนิด สำหรับ ภูติผีปีศาจตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ภูเขา ถ้ำ แม่น้ำ ลำธาร ต้นไม้ใหญ่ ที่ต้นไม้ทรานต้นคอกของ ผีเหล่านั้น เพียงแต่คิดว่าเหมือนกับ รุกขเทวา ที่เฝ้าอยู่ตามสถานที่ดังกล่าว บางทีก็เรียก "เจ้าพ่อ" มีการสร้างศาลเจ้าใกล้กับต้นไม้ ริมน้ำหรือหนาด้า อย่างไรก็ตามการนับถือผีเหล่านั้น ไม่สำคัญเท่ากับผีคนสำคัญที่เคยประกอบคุณงามความดีมาสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น พระเจ้าแผ่นดิน

เจ้าชาย นักรบ เจ้าเมือง หรือหัวหน้าหมู่บ้านคนมักจะสร้างศาลให้ผีที่มีชื่อเสียงตามสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น เจ้าพ่อเซตคก พระเจ้าอุทอง สมเด็จพระนเรศวร พระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระเจ้าตากสิน กรมหลวงชุมพร เป็นต้น เจ้าพ่อจะช่วยพิทักษ์คุ้มครองเขตที่ตั้งศาลเจ้าด้วย ประชาชนที่มาเคารพสักการะไม่ใช่มาจากแห่งสองแห่งแต่มาจากหลายแห่งทั่วไป การสักการะมีตั้งแต่การกราบไหวบนบานตามธรรมดาไปจนถึงกระบวนการที่ซับซ้อน ไทยมีตัวกลางหรือคนทรงและสวมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

จากการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่า ประชาชนทั่วประเทศไทยมีความนับถือสักการะผีที่อารักขามุขานอยู่โดยทั่ว ๆ ไป แต่ทัศนคติและการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ ต่อภูตผีที่อารักขามุขานนั้นผิดแผกแตกต่างกันไปอย่าง เช่น คนในภาคกลางมีความเลื่อมใสศรัทธาน้อยกว่าคนในภาคเหนือและภาคอีสาน ทั้งนี้มีปัจจัยมาจากสภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละภาค อย่างในภาคกลางนั้นก็มีผู้คนปะปนกันอยู่หลายเผ่าพันธุ์กับทั้งผู้คนยังประกอบอาชีพหลายประเภท จึงมีภูตผีที่จะนับถือและปรึกษามากมายสุดแต่แต่สถานะการณและปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเหตุให้เกิดมีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่มีอิทธิฤทธิ์และชื่อเสียงเหนือผีในหมู่บ้าน นอกจากนั้นคนในภาคกลางนับถือยึดมั่นในพุทธศาสนา ทำให้ผลลดความสำคัญลงและประชาชนเลิกพิธีกรรมบางอย่างที่ขัดกับคำสอนและศีลธรรมทางพุทธศาสนา

สำหรับคนในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนิยมใช้สถานที่ตามชายเขตรหรือตรงกลางหมู่บ้านเพื่อสร้างศาลเจ้าพ่อของตน อาจมีหลายศาลแต่ชาวบ้านจะรู้ว่าศาลไหนที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด เพราะมีมาตั้งแต่เริ่มเกิดหมู่บ้านผิดกับศาลอื่น ๆ ที่มีขึ้นในภายหลัง นอกจากนั้นศาลเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์นั้นในบางหมู่บ้านยังมีตัวกลางหรือคนทรงซึ่งไม่มีในศาลอื่น พิธีกรรมไหว้ผีเหล่านี้ทำกันปีละสองครั้งในเดือนสามและเดือนเก้าตามจันทรคติ เดือนสามนับถือตรงกับเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์และการทำพิธีกรรมในเดือนสามนี้ เพราะมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสุสสวัสดิ์ของคนในหมู่บ้าน ส่วนเดือนเก้ามักตรงกับเดือนกรกฎาคมซึ่งเป็นต้นฤดูการทำนา การทำพิธีในเดือนนี้จึงมุ่งหมายเพื่อขอฝนไปด้วย พิธีนี้เรียกกันว่า พิธีไหว้ผีเลี้ยงผี โดยมีการเซ่นไหว้ผีกวายเป็นหลัก ไก่, หัวหมู, กวายเป็นหลัก

การที่จะเรียกว่า "ผี" นั้นจะเห็นได้จากการที่มีกลุ่มชนปฏิบัติพิธีกรรมติดต่อกับผี การถือผีบางประเภทใช้ผู้ทำพิธีกรรมและผู้ช่วยเพียงไม่กี่คน แต่การถือผีบางประเภทใช้

หมอผี คนทรง และนักศรัทธาคนไหนอาจว่าเป็นผู้ที่เลือกให้มาเผ่าศาลและทำหน้าที่เป็น
ตัวกลางระหว่างผีกับผู้คน สำหรับจำนวนผู้ที่เลื่อมใสในผีต่าง ๆ จะมีมากหรือน้อยย่อมสุด
แล้วแต่ชื่อเสียงและอิทธิฤทธิ์ของผีนั้น ๆ ที่สามารถบันดาลให้ผู้นับถือลี้ภัยพ้นทุกข์ผลสมความปรารถนา

การศึกษาเรื่องการถือผีในประเทศไทย ทำให้ทราบทัศนะของคนไทยบางอย่าง
นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน นั่นคือประชาชนเชื่อว่าในโลกนี้มีใคร่มีแก่คน สัตว์และพรรณไม
เหล่านั้น แต่ยังมีภูติผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกมากมายหลายอย่างซึ่งหากได้รับการปฏิบัติตามที่เหมาะ
ที่ควรแล้ว ก็จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้อย่างอยู่เย็นเป็นสุข เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถลดขนาด
ความเจ็บป่วย เชื้อโรคภัย พิษภัยต่าง ๆ หรือความสำเร็จให้แก่คนเราได้ได้ การนับถือศาสนา
พุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทำให้ทำให้ความสำคัญของการถือผีลดน้อยลงไม่ตรงกันข้ามกลับ
ช่วยสนับสนุนการถือผีเสียอีกด้วย พุทธศาสนาตามคติความเชื่อของคนไทยนั้น เป็นการแสวงหา
การหลุดพ้นด้วยตัวเองด้วยการทำบุญสุนทาน ความมีพละการละสลัดต่าง ๆ นั้นเชื่อว่าเป็น
ผลมาจากกรรมเก่าอันจะแก้ไขผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ก็ด้วยการทำบุญ นอกจากนั้นในทาง
ปฏิบัติของพุทธศาสนายังมีการใช้ผีมารับส่วนบุญ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทัศนะของคนไทยที่สามารถ
ผสมผสานสร้งผลในโลกได้เป็นอย่างดี²

สำหรับชาวบ้านศรีเทพน้อยและนาตะกุดเองก็ยังมีความเชื่อในเรื่องของภูติผีอยู่
อย่างมั่นคง เช่น ความเชื่อใน

ผีเรือน ที่ถือว่าเป็นผีที่ประจำอยู่ในครัวเรือนมีมาตั้งแต่โบราณ ชาวบ้านจะจัด
หิ้งผีเรือนอยู่ตรงมุขห้อง การนับถือผีเรือนนั้นเป็นการนับถือผีพ่อแม่บังเกิดเกล้าที่เสียชีวิต
ไปแล้ว เพื่อให้ปกป้องลูกหลานในครัวเรือนให้อยู่เย็นเป็นสุข และป้องกันภัยจากผีอื่น ๆ

²ร.ศ. ศรีศักร วัลลิโภดม, "การนับถือผีในประเทศไทย" ตีพิมพ์ในวารสาร
ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 กุมภาพันธ์ 2527 แปลโดย กัญญรัตน์ เกาฬจิตร, จาก
บทความเรื่อง THE SPIRIT CULT IN THAILAND ซึ่งตีพิมพ์ในวารสาร
ศูนย์วิชาการไทย-ออสเตรเลีย ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มีนาคม 2526

เช่น ผีป่า ผีโพง ผีกระสือ การนับถือผีเรือนนั้น จะนับถือประมาณ 2-3 ปีหลังจากที่พ่อแม่ตายไป ซึ่งทราบได้จากการที่มีสมาชิกในครัวเรือนป่วยไข้อย่างต่อเนื่อง เช่น ไข้หวัด ผีเรือนขอให้หายป่วย เมื่อมีญาติหรือบุคคลอื่น ๆ มาเยี่ยมเยียนหรือมาอาศัยอยู่ด้วยชั่วคราวหรือมีลูกเขย ลูกสะใภ้เข้ามาอยู่อาศัยด้วยหลังการแต่งงาน ก็จะต้องเซ่นไหว้บอกกล่าวให้ผีเรือนทราบ เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองไม่ให้ทำอันตรายหรือทำให้เกิดเจ็บป่วย

ผีนา เป็นผีที่รักษาค้นข้าวในไร่นาแรกปักข้าวบ้านบางคนจะนำอาหารอย่างละเล็กละน้อยไปวางไว้ตรงมุมคันเพื่อให้ผีนากินจะคอยช่วยรักษาค้นข้าวในทุ่งนาให้อุดมงามดี และทำให้ผู้ทำนาอยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านบางคนก็ไม่เชื่อในผีนาเชื่อเพียงแค่ว่าผีเสื้อเท่านั้นว่าเป็นผู้ดูแลปกป้องรักษา

ผีจักแช ชาวบ้านเชื่อว่าความสับสนวุ่นวาย บึงต่าง ๆ จะมีผีประจำอยู่เรียกว่า ผีจักแช (จระเข้) หากใครไปลวงเกิน เช่น ผู้หญิงลงไปอาบน้ำหรือไปหาปลาในน้ำนั้นก็ทำให้คนนั้นไม่สบายป่วย

ผีป่า ชาวบ้านเชื่อว่าในป่า คามต้นไม้หรือโขดหินใหญ่ ๆ บนภูเขาจะมีผีประจำอยู่จะทำให้คนป่วยไข้ไข้ออกไปลวงเกิน เช่น โดยการไปตัดถากต้นไม้หรือไปพูดจาว่าอย่างนั้นอย่างนี้เกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นในป่าหรือบนภูเขาที่มีผีประจำอยู่

ผีโรง ผีโรงเป็นผีประจำคนตระกูลของแต่ละตระกูลเป็นปู่ ย่า ตา ยาย หวด ทุกปีหลังจากที่ทำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพแล้ว จะมีการเลี้ยงผีโรงเพื่อเป็นการแสดงความเคารพและให้ผีช่วยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ในการทำพิธีบรรดาเครือญาติจะนำเครื่องเซ่นมารวมกันไถ่แก่ ขาวนางเจ็ด, ขาวโปง, ขาวหล้า, เหล้า, ถ้วยสาวยัญจนผูกทำขวัญ เมื่อนำมาแล้วก็มีพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพก่อนแล้วเป็นการรำคาบสองมือ เพื่อทรงผีปู่ย่า ตา ยาย หวดให้มาเข้าทรงหลังเข้าทรงแล้ว จะมีการซักถามสารทุกข์สุกดิบหรือทำนายเหตุการณ์ในอนาคตต่าง ๆ เมื่อซักถามสารทุกข์สุกดิบกันจนพอใจแล้ว ก็จะมีการผูกมือทำขวัญเพื่อเป็นสิริมงคลในขณะที่ผูกจะมีคำกล่าวดังนี้

"ขวัญทองพ่อเอ๋ย พ่อไปอยู่ในน้ำ แม่จะไปตามงม ขวัญแม่ไปอยู่ในคต พ่อจะตามไปเรียก
ให้ขวัญทองแม่มา ขวัญทองแม่เอ๋ย แม่ไปอยู่ในน้ำ พ่อจะตามไปงม ขวัญแม่ไปอยู่ในคต
พ่อจะตามไปเรียก ให้ขวัญทองแม่มา"

หลังทำขวัญแล้วผีก็จะออกเป็นอันว่าเสร็จพิธี

ผีมอญ ผีมอญเป็นผีบรรพบุรุษของคนมอญหรือผู้มีเชื้อสายมอญโดยเฉพาะในบ้าน
นาตะกุดลูกหลานจะเลี้ยงผีโดยจะเอาขนมที่บรรพบุรุษชอบกินไปรวม ๆ กันวางไว้บนร้านไม้
สูงประมาณ 2-3 ฟุต มีคนประกอบพิธีกรรมชื่อ นายเละ ทูลแก้ว จะเชิญหัวหน้าใหญ่ของ
ผีมอญทั้งหมดมาแล้วจะเชิญผู้ที่ปลุกน่องมาในลักษณะต่าง ๆ อาการที่ผีเข้าคือ สั่นแล้วจะ
เปลี่ยนผ้า กินเหล้า รำ เวลาจะเปลี่ยนผ้าถึงผู้ทรงจะต้องเป็นหญิงเครื่องแต่งตัวของ
หัวหน้าผีมอญทั้งหลายจะแต่งชุดมอญผ้าขาวขลิบแดง ขณะทรงนอกจากจะมีเครื่องเช่นแล้ว
ยังต้องมี โทน มีคนตี ลูกหลานที่ไปดูจะร่วมพิธีให้ผีเข้าด้วยก็ได้

ชื่อบรรพบุรุษมอญและขนมที่กินมีดังนี้

"๑ เจ้าหัว เจ้าโรงชื่อพระยาจันทน์ ๑ บานนาตะกุด แม่โหมมะพร้าวโคง ๑
พ่อเกลียดเข่านมเทียน ๑ แม่บุญเข่านมจาล้า ๑ แม่ปิ่นเข่านมเปี้ยกแป้ง พ่อยาเข่านม
เนี้ยวแดง ๑ แม่พลอยเข่านมลิ้นหมา, เข้าเหนียวหังออก, ยา 2 คั่ว, เข้า 2 ซาม
แม่เอี่ยม พ่อแก้วขาว ๑ นายคำ ๑ นางเละ ๑ นางปอก ๑ นางเตะ ๑ นางบุญ ๑
นายโลด ๑ นายสี ๑ แม่มอน ๑ นางกลับ ๑ นางแทน ๑ นางบุญปก ๑ นายพอง ๑"

เจ้าหอ เจ้าโรง เจ้าของเดิมชื่อเปี้ย เมียชื่อสี พิธีเลี้ยงผีมอญนี้จะกระทำกัน
ทุก ๆ 3 ปี และกระทำหลังจากงานประจำปีของเจ้าพ่อศรีเทพแล้ว เป็นการเลี้ยงผีปู่ย่าตา
ยายที่ตายไปแล้วเพื่อจะมีภัทรบาทชั่วคราวของปู่ย่าตายายและยังเป็นที่ริมมกลแก่ลูกหลานที่
ไถ่มาร่วมในพิธีด้วยและเป็นการสร้างความสนุกสนานบันเทิงอีกอย่างหนึ่งด้วย เครื่องเช่น
มีดังนี้ ข้าวต้มแดง-ข้าวต้มขาว มะพร้าวโคง, ข้าวเหนียวหังออก, นางเล็ก, ขนมเปี้ยกปูน
เหล้า, ขนมลิ้นหมา

พิธีผู้เริ่มต้นด้วยการเรียกคนมาร่วมกันในบริเวณพิธีกระทำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อ
ศรีเทพก่อนแล้วจึงให้คนทรงเข้าไปกราบไหว้หน้าเครื่องเช่นสังเวช จากนั้นผู้เข้าทรงก็จะ

รำไปรอบ ๆ บริเวณจนกระทั่งตีเช้า บรรดาญาติพี่น้องก็จะเข้ามาถามชื่อเสียจว่าเป็นใคร อยู่ที่ไหนสุขสบายอย่างไรดาเป็นผู้ยังไม่เคยมาร่วมพิธีก็จะตกลงในบัญชีใหม่ และชักชวนให้มาร่วมใหม่ในโอกาสหน้าเป็นที่น่าสนใจเถิดว่า ตีที่มากเขาคนทรงจะพยายามที่จะแสดงบุคลิกให้เหมือนกับบรรพบุรุษที่ตนบอกเมื่อเป็นที่พอใจศึกก็จะออกไป ก่อนจะออกก็มักจะไปกินเครื่อง เช่น ที่จัทไวก่อน

ในขณะที่พิธีกำลังดำเนินอยู่นั้นก็จะมีการบรรเลงดนตรีประกอบตลอดเวลาสำหรับเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจะมีลักษณะเด่นทั้งจังหวะที่ตี รูปแบบของผู้นั้นจะประกอบไปด้วยผู้หญิงทั้งหมด เครื่องดนตรีประกอบไปด้วย กลอง, พอง กลองจะเป็นหลักในการบรรเลงและมีจังหวะเดียวไม่เปลี่ยนเลย ในอดีตนั้นชาวบ้านจะทำพิธีที่ศาลเจ้าพ่อศรีเทพในวันขึ้น 2 ค่ำ ส่วน 3 ค่ำจะทำการบวงสรวงเลี้ยงกันที่ปราสาทสองพี่น้องและเขาค้าง แต่ปัจจุบันจะทำในวัน 3 ค่ำเท่านั้นและไม่ทำที่ปราสาทแล้วทำที่ศาลเจ้าพ่อแห่งเดียว

เจ้าพ่อศรีเทพ จากการพูดคุยสอบถามกับชาวบ้านพบว่า ชาวบ้านบึงนาจาน ศรีเทพน้อย นาคะภูคและในบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ มีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองเจ้าศรีเทพ ทั้งเกี่ยวกับโบราณวัตถุ โบราณสถานและความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศรีเทพ มาตั้งแต่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่แต่ชาวบ้านไม่ทราบว่า เจ้าพ่อศรีเทพนั้นเป็นใคร มีความเป็นมาอย่างไรรู้เพียงแต่ว่าเจ้าพ่อชื่อว่าอะไรเท่านั้นเมื่อเข้ามาอยู่ที่พบแต่แรกว่า ศูนย์กลางความเชื่อของแถบอำเภอศรีเทพทั้งหมดมีอยู่ที่บ้านศรีเทพน้อย สมัยนั้นการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น พิธีเซ่นไหว้ประจำปีการเลี้ยงปี การเข้าทรง จะประกอบพิธีที่ศาลเจ้าพ่อศรีเทพซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านศรีเทพน้อยเพียงแห่งเดียว ชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงที่มีความนับถือจากบ้านบึงนาจาน นาสุ่น นาคะภูค บ้านกลางก็จะพากันเดินทางมาร่วมพิธีที่ต่อมาภายหลังหมู่บ้านต่าง ๆ เช่นบ้านบึงจาน บ้านสระปรือ บ้านนาคะภูค บ้านสระกรวด บ้านโคกสะอาด บ้านใหม่สาริกา ต่างก็ได้อพยพไปอยู่ที่ศาลประจำหมู่บ้าน การประกอบพิธีต่าง ๆ ก็ได้กระทำที่บริเวณหมู่บ้านของตนเองแทนแต่ก็ยังมีส่วนชาวบ้านที่ยังศรัทธาในศาลเจ้าพ่อที่ศรีเทพน้อย เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรมก็ยังไปร่วมทำพิธีกับชาวบ้านศรีเทพน้อยอยู่เสมอทุก ๆ ปี

ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า เมื่อมาอยู่ใหม่ ๆ นั้นได้พบเห็นเทวรูปวางอยู่ทั่วไปตามบริเวณต่าง ๆ เช่นตามถนนใหญ่ ตามประตูเมือง เป็นต้นไม่มีใครกล้าจับต้องเพราะเชื่อกันว่าจะมีอันเป็นไปต่าง ๆ เช่น เป็นบ้า ปวดหัว เจ็บท้องหรือเจ็บปวดบริเวณที่จับต้องจะต้องมีการขอขมาจึงจะหายไป ความเชื่อนี้มีมาจนกระทั่งถึงยุคกลางของเก่าที่ระบาคอยู่ทั่วไปก็เริ่มจะเสื่อมลงเมื่อมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเสาะหานำเอาโบราณวัตถุต่าง ๆ จากศรีเทพออกไปขายด้วยราคาที่สูงมาก แต่คนเหล่านั้นที่ลักลอบนำโบราณวัตถุออกไปกลับไม่เป็นอะไรเลย มีหน้าซ้ำชาวบ้านยังเห็นว่าการทำแบบนี้สามารถทำเงินได้สูงมากเอาไปขายได้ราคาที่ชาวบ้านบางคนจึงเริ่มนำเอาโบราณวัตถุออกไปขายบ้างด้วยการร่วมมือกับพ่อค้าจากภายนอก เมื่อเทวรูปที่ชาวบ้านเคยเคารพเชื่อถือจากที่วางอยู่กลางเคลื่อนทั่วไปเริ่มหมดไปไม่มีเหลือ การลักลอบขุดหาโบราณวัตถุตามโบราณสถานต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ทั่วไปก็เริ่มเกิดขึ้นอย่างเนืองแน่นเป็นล่ำเป็นสัน แม้เจ้าหน้าที่จะควบคุมก็ไม่สามารถยับยั้งได้ มิใช่เพียงชาวบ้านบังนาจนเท่านั้นที่ลักลอบขุดหาโบราณวัตถุยังมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น เขาร่วมด้วย กล่าวได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. 2514-1516 เป็นช่วงที่มีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุตามแหล่งโบราณสถานกันมากที่สุด โบราณสถานนับเป็นจำนวนร้อย ๆ แห่งในเมืองเก่าและบริเวณรอบเมืองเก่าได้ถูกขุดทำลายไปอย่างน่าเสียดาย ปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นอยู่ก็เพียงแต่ร่องรอยของการลักลอบขุดที่เป็นหลุม มีเศษคอนกรีตและคอนอิฐอยู่กระจัดกระจาย โบราณสถานที่สำคัญของ เมืองศรีเทพที่เหลือปรากฏอยู่ในปัจจุบันก็เหลือเพียงปราสาทศรีเทพองค์ใหญ่ ปราสาทสองพี่น้อง ปราสาทฤษี คลังใน และคลังนอกคงได้กลาวมาแล้วในบทนี้ ๆ

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศรีเทพต่าง ๆ ดังนี้

- เชื่อว่าเจ้าพ่อสามารถหลบหนีศาลให้ฝนตกเพื่อประกอบอาชีพให้ได้ผลผลิตดี
- เชื่อว่าในหัวเมืองเก่าศรีเทพเคยมีปาฏิหาริย์มีคนเข้าไปแล้วออกมาไม่ได้หลง

วนเวียนอยู่นานทั้ง ๆ ที่เคยเข้าไปมาแล้ว

- เชื่อว่าถ้าใครไปรับราชการที่ศรีเทพ ข้าราชการบรรจุใหม่ไม่ไปทำการการวะเจ้าพ่อจะมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานาอยู่ได้ไม่เกิน 3 ปีเคยมีข้าราชการนำรดเข้ามาในหมู่บ้านแล้วไม่การวะรดคิหล่มไม่สามารถขึ้นได้ ต้องขอขมาจึงจะขึ้นจากหล่มได้

- เชื่อว่าโบราณวัตถุ เช่น เทวรูปที่ เคยพบเจออาจจะหนีไปได้เอง เช่น หากเอา
ซ่อนไว้ภายหลัง ไปค้นหาอีกจะไม่เจอ

- เชื่อว่าเจ้าพ่อศรีเทพจะเข้าฝันคนที่มีโชค เพื่อบอกให้ไปค้นหาโบราณวัตถุและ
มักจะพบตามที่ดิน แต่ถามบอกคนอื่นให้รู้ก่อนก็จะไม่พบ
ดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าประเพณีและพิธีกรรมนั้นมีความสำคัญต่อความเชื่อของชาวบ้าน
มากเพราะเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ทศนคติของชาวบ้านเอง อีกทั้งยังเป็นตัวเชื่อม
ระหว่างศรัทธากับพฤติกรรมของชาวบ้านที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นเครื่อง
ทำให้ชาวบ้านพบกับความสมหวังได้

ผู้เขียนบอกกล่าวถึง ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและที่
ชาวบ้านปฏิบัติในรอบปีหนึ่ง ๆ ดังต่อไปนี้

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต

ขั้นตอนต่าง ๆ ของชีวิตคนเราแต่ละช่วง หมายถึง สถานภาพที่เปลี่ยนไปตามช่วง
อายุของคนแต่ละคน ชาวบ้านจะกระทำพิธีกรรมที่เหมาะสมกับช่วงของชีวิตแต่ละช่วง เช่น
พิธีเกิด, พิธีโกนจุก, พิธีบวช, พิธีแต่งงาน, พิธีเผาศพ ฯลฯ ซึ่งพิธีที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็น
การแสดงออกถึงความเชื่อที่เชื่อมโยงกับไสยศาสตร์ผสมอยู่ด้วย อีกทั้งบางพิธียังมีอิทธิพล
ของพราหมณ์ปะปนอยู่ในพิธีกรรมทางพุทธด้วย

พิธีเกิด

ชาวบ้านในตำบลศรีเทพในอดีตนั้น จะมีหมอคำแยะอยู่ในหมู่บ้านของตนคอยทำคลอด
แต่ในปัจจุบันมีสถานอนามัยที่บ้านนาตะกุด มีโรงพยาบาลที่ตลาดบ้านกลางคือโรงพยาบาลชุม
ชนศรีเทพ หญิงสาวในปัจจุบันจึงไปทำคลอดที่โรงพยาบาลหรืออนามัยมากกว่าจะคลอดโดย
หมอคำแยะ แต่บางหมู่บ้านหมอคำแยะก็ยังมิพบหายอยู่ เช่น บ้านสระปรี้อชาวบ้านยังคลอดแบบ
โบราณอยู่ การทำคลอดแบบโบราณนั้นที่ศรีเทพก็เหมือนกับที่อื่น ๆ ทั่วประเทศที่มีการปฏิบัติ
ที่เหมือน ๆ กันนับตั้งแต่ขอหมอสำหรับคนท้องการเตรียมการต่าง ๆ จนกระทั่งเมื่อคลอดแล้ว
ลูกที่ออกมาหมอคำแยะจะเอาไม้รวกตัดกรก บางทีก็ญาติจะเป็นคนตัดให้แล้วจะนำรกไปฝังไว้
ที่จอมปลวกหรือบางคนก็ฝังไว้ที่ไต้บันไดชั้นล่าง การอยู่ไฟของผู้หญิงหากท้องแรกจะอยู่นาน

ประมาณ 7-9 หรือ 10 คันทองสองต่อ ๆ ไป 4-5 คันทองช่วงอยู่ไฟก็กินข้าวกับเกลือหามา กินหอมไม่ เนื้อหมู เพราะกลัวแสงไม่มียาแก้ได้ ในตอนทองอยู่นั้นก็ห้ามเหยอะไรก็ตามที่ จะปัดสนิทแน่น เช่น ยัดหมอน ห้ามเหยจนปัดหมดให้เหลือช่องโหว่ไวบ้างเพราะกลัวเด็กจะ ออกยากให้คนอื่นเหยช่วงที่โหว่อยู่แทนและเมื่อถึงตอนคลอดหากเด็กออกยากชาวบ้านมีวิธีการ ดังนี้คือ ชาวบ้านจะหาจานใส่ข้าวจำนวนมากน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนปู่ย่าตายายหรือวงศ์ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว เสร็จแล้วจะทำกรวยด้วยใบทองศมีข้าวสาร เหยี่ยุบาทแล้วนำสิ่ง เหล่านี้ไปวางไว้ในจานทุกจานมีการเชิญพี่น้องทุกคนมาเผ่าแล้วจะมีคนหนึ่งเป็นคนผูกภาวนา ขอให้คลอดโดยง่าย สำหรับการใส่พื้นอยู่ไฟนั้นถ้าหากเป็นลูกผู้หญิงใช้ไม้แสมสารเป็นพื้น ส่วนผู้ชายใช้ไม้อะไรก็ได้แต่ถ้าใช้ไม้หลายชนิดเกินไปจะถือว่าลูกที่เกิดมานั้นใจง่าย เมื่อ เด็กคลอดออกมาแล้วจะมีการเสกเป่าคาถาเพื่อเป็นความสิริมงคลให้แก่เด็กด้วยการกระทำ ดังกล่าวมานี้ แสดงถึงอิทธิพลของความเชื่อในไสยศาสตร์ที่ติดต่อบริบทกันมานานแล้วของ ชาวบ้านได้อย่างชัดเจน

พิธีโกนจุก

เป็นพิธีที่บ่งบอกว่า เด็กได้เปลี่ยนสถานภาพขึ้นเป็นวัยรุ่นแล้วเด็ก ๆ ของชุมชน ศรีเทพส่วนใหญ่จะโกนจุกในคอนอายุ 7-11 ขวบ และจะกระทำพิธีกันในเดือน 4-5 หรือ วันพระ, วันสารท, วันสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะมาช่วยกันนำข้าวหม้อแกงหม้อมารวมงาน อุปกรณ์ก็มีดอกไม้อ้อยพริก กล้วย เทียน สมัยก่อนพระครูคงคามากิจจะกระทำพิธีตัดจุกให้เด็ก ๆ มีการเลี้ยงฉลองชาวบ้านจะรวมกินสนุกครึกครื้นด้วยกัน แต่ในปัจจุบันเด็กไม่ค่อยมีใครไว้จุก แล้วน้อยมากถ้าจะตัดก็นำไปให้พระตัดที่วัดเลยไม่มีพิธีอะไรใหญ่โตให้สิ้นเปลือง แต่เจริญ พระพุทธมนต์แล้วตัดจุกก็เสร็จพิธี

พิธีนี้จะเห็นได้ว่าเป็นอิทธิพลของพุทธผสมพราหมณ์ การตัดจุกนั้นเป็นคติของพราหมณ์ การทำพิธีมีบายศรี กล้วยแพรง สายสิญจน์ เป็นกรรมวิธีที่ได้อิทธิพลจากพราหมณ์ แต่ผู้ประกอบ พิธีคือพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นการผสมผสานอยู่ด้วยกันเช่นเดียวกันกับพิธีบวช ที่จะ กล่าวต่อไป

พิธีบวชนาค เป็นพิธีของผู้ชายที่จะเปลี่ยนสภาพของตนให้เป็นผู้ใหญ่มากขึ้น หนุ่มอายุ 20 ปีในอดีตก็นักบวชเณร พอครบปีก็บวชเป็นพระ ทดแทนพระคุณให้พ่อแม่ ขั้นตอนแรกก็ไปแจ้งให้พระที่วัดทราบว่าจะบวช ที่บ้านศรีเทพน้อยนั้นไม่มีวัดที่สามารถบวชเณร, พระได้ เพราะไม่มีอุปัชฌาย์ หนุ่มที่ต้องการบวชต้องไปบวชที่อำเภอวิเชียรบุรี ในสมัยก่อนแต่ก่อนต้องเดินเท้าไปในวันจะไปบวชที่บ้านจะมีการกินเลี้ยงฉลอง บางบ้านที่มีฐานะก็จะจ้าง หนึ่ง ลิเก หมอลำมาเล่นให้ชาวบ้านดู หนุ่มจะไปอยู่วัดท่องตำราทางศาสนาจนกว่าจะบวชพระ งานบวชพระเป็นงานที่ใหญ่โตญาติพี่น้องของคนที่จะบวชไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็จะมาช่วยงานนี้กันโดยพร้อมเพรียง ส่วนใหญ่แล้วจะนิยมบวชประมาณ 1 พรรษา และการบวชนิยมบวชเดือน 4 และเดือน 5 ก่อนบวชจะมีการขอขมาญาติผู้ใหญ่ เพื่อนฝูง มีการทำขวัญนาคกันในเวลากลางคืน เพื่อนฝูงจะช่วยจนกว่าจะเดินทางไปถึงวัดที่จะบวช สมัยก่อนต้องเดินหรือไม่ก็นั่งเกวียนไปวัดแถบทางทิศเหนือคือ เส้นทางสู่อำเภอวิเชียรบุรี เมื่อต้องการลาสิกขาบทก็จะถึงชั้น 5 ไปลาไหว้พระอุปัชฌาย์ เพื่อขอให้สึกให้ตนเอง เมื่อสึกออกมาคนทั่ว ๆ ไปจะเรียกว่า "หิด"

ส่วนที่บ้านนาตะกุดนั้นมีประเพณีการบวชดังนี้ เริ่มแรกก็ต้องควักวันก่อน เมื่อได้วันดีแล้วก็ตั้งงาน มีมหรสพมาเล่นในวันสุกดิบจะมีการโกนผมโดยผู้ใหญ่ และญาติพี่น้อง ญาติพี่น้องคนไหนไม่ไถนถือว่าไม่ไถนบุญ สำหรับเจ้าภาพนั้นต้องตระเตรียมทำฉัตรด้วยสายสิญจน์เครื่องตั้ง แล้วเชิญญาติพี่น้อง ชาวบ้านให้ไปร่วมงาน พวกชาวบ้านจะเอาของต่าง ๆ ไปช่วย ก่อนจะถึงวันบวชนั้น ชาวบ้านช่วยกันทำพิธีแห่ การแห่ใช้เพลงพื้นบ้าน อุปกรณ์ในการแห่ใช้กันตามสะดวกตามสมัย ใช้เสียงร้องเพลงเกี่ยวพาราสักันระหว่างหญิงชาย ขณะที่แห่ใช้วิธีเดินไป มีสัปทนกัน มีผู้อุ้มหมึก (สีกา) คอยโบกวี สำหรับตัวนาคเองนั้น มักใช้เครื่องประดับของตนเองมาประดับ หรือหยิบยืมมาจากชาวบ้าน เช่น สายสร้อยทองหลาย ๆ เส้น อาจรวมกันหนักประมาณ 20-30 บาท เมื่อไปถึงวัดแล้วจะทำการ อาบน้ำนาค หาด่าง ทาปูน ปลุกปล้ำเครื่องแต่งกายนาค แล้วทำการแห่รอบโบสถ์ 3 รอบ จึงเข้าโบสถ์เพื่อทำพิธีอุปสมบทต่อไป

สิ่งที่พิเศษของงานบวชที่หมู่บ้านนี้คือ มีการร้องเพลงชาวบ้าน เช่น บทร้องมีว่า
 "โอ้อ้อ พ่อรูปหล่อเอยนาสะออน จงรักนงไปนอนสะอื้นเหมือนงองหงยา
 ไม่เต็มคุ่นนอนไม่หลับเต็มตื่น ตักน้ำไม่เต็มคุ่น เตาปูนไม่เต็มเตา
 หรือคอยข้างเตา ไปหลงรักเขาข้างเดียว

พิธีแต่งงาน ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านในอดีตไม่ค่อยได้ไปไหน ดังนั้นจึงรู้จักกันทั่ว
 หมู่บ้าน ทั้งงานงานชาวบ้านมักประกอบกิจกรรมด้วยกัน เช่น ทำนาคด้วยกัน แลกเปลี่ยน
 แรงงานกัน ดังนั้นคนรุ่นหนุ่ม-สาว จึงมีโอกาสดูพบปะกันบ่อย ๆ การชอบพอจึงเกิดขึ้น
 ใคอย่างง่าย ๆ เมื่อฝ่ายชายชอบผู้หญิงคนไหนก็จะจัดหาผู้ใหญ่เป็นเด้าแก่ไปสู่ขอ แต่
 ก่อนเงินค่าสินสอดในพานดอกไม้จะอยู่ในราว 5-12 บาท อย่างมากที่สุดคือ 80 บาท แต่
 เจลี่ยจะประมาณ 12 บาท (3 คำลึง) เมื่อตกลงก็จะหาฤกษ์ขึ้นแต่ง ญาติพี่น้องจะมาช่วย
 กันตั้งแต่วันเตรียมงานจนถึงวันแต่ง ที่ซึ่งฝ่ายชายจะยกขบวนขันหมาก มี กลวย อ้อย
 หมากทั่ว ๆ ไป ยกไปบ้านฝ่ายหญิงเวลาบ่าย ๆ ในขบวนขันหมากนอกจากเครื่องสินสอด
 ทองหมั้นที่ใส่ในขันเงินปนกับข้าวตอกดอกไม้แล้ว ยังมี ถั่ว งา ลูกมะพร้าวด้วย ผู้ใดจะต้อง
 เป็นหญิงสาวบริสุทธิ์

ชาวบ้านศรีเทพ จะแต่งงานกันในราว ๆ ช่วงอายุ 18-22 ปี ผู้ชายบวชเรียน
 แล้วจึงจะแต่งงาน พิธีแต่งงานจะมีการสู่ขวัญ คือเอาค้ายมคีมือ สถานที่แต่งจะไปแต่งบ้าน
 ฝ่ายไหนก็ได้ ญาติผู้ใหญ่ เพื่อนฝูงจะให้ศีลให้พร แล้วก็เข้าเรือนหอ ผู้เฒ่ามักจะสอน
 ให้ฝ่ายหญิงเคารพเชื้อพ้องสามีนอกคั่นนั้น มีภรรยาบางคนที่หักดอกไม้ บูชาสามีของคนในวัน
 ขึ้น 8 และ 15 ค่ำ และร่อนน้ำเต้าสามีก่อนนอน ตอนเช้าทองห่อพ้อฝ่ายชายจะเป็นผู้
 พานเงินแต่งเข้าห้อง พ้อฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ปูผ้าที่นอนให้คู่ บ่าว-สาว

ในปัจจุบันพบว่า การหนีตามกันมีมากเพราะถูกกีดกันความรักจาก พ่อ-แม่ฝ่ายหญิง
 หนุ่มและสาวจะไปอยู่ด้วยกันสักระยะหนึ่ง แล้วจะกลับไปขอขมา พ่อ-แม่ฝ่ายหญิง ส่วนการ
 แต่งกันอย่างถูกต้องเดี๋ยวนี้ อย่างน้อยค่าสินสอดจะต้องเป็นเงินหลักหมื่นขึ้นไป ไม่รวมทรัพย์สิน
 อื่น ๆ แต่งแล้วผู้ชายจะไปช่วยงานฝ่ายหญิงอยู่ประมาณ 1 ปี แล้วจึงแยกครอบครัวออก
 มาอยู่กันตามลำพัง จากการสำรวจพบว่า ชาวบ้านศรีเทพไม่ค่อยนิยมจดทะเบียนสมรสกัน

ส่วนประเพณีงานแต่งงานของหมู่บ้านศรีเทพน้อยและนาตะกุดนั้นเริ่มตั้งแต่เมื่อ ชาย ชาย และฝ่ายหญิงชอบพอกัน ก็จะมีพิธีที่เรียกว่า "ไปเลียบ" คือ ชายจะไปหาหญิงโดยมีสื่อ ทั้งสองฝ่ายไปพูดจากกลางกัน คัดต่อกัน ซึ่งในวันนี้นี้ยังไม่ตอบหรือให้กำนันสัญญาใดๆ จะต้องไป สอบถามฝ่ายหญิงก่อนว่าที่เขาเลียบนั้นจะชอบเขาไหม ถ้าหากฝ่ายหญิงไม่ชอบ แต่พอเผลออาจ เห็นดีเห็นชอบ จะบังคับให้แต่งงานก็ได้ ทั้งที่ฝ่ายหญิงฝ่ายชายอาจไม่เคยพูดคุยหรือชอบพอกัน มาก่อนก็ตาม การเลียบนั้นจะเรียกตามความพอใจเช่น เรือน 1 หลัง สิ้นสลด 2,000- 3,000 บาท (สมัยก่อน) ทอง 1-2 บาท ฝ่ายชายไม่มีโอกาสต่อรองเลย เขาเรียกเท่าไร ก็ต้องให้เขา ถ้าไม่สู้ก็จะถูกยกเลิกน เมื่อตกลงกันแล้วจะทำการหมั้นไว้ 1 ปี เพื่อมีเวลาใน การสร้างเรือนหอสำหรับอยู่อาศัย และฝ่ายหญิงมีโอกาเตรียมตัว เตรียมของไหว เช่น พวกหมอน มุง ผาหม ผาขาวมา สิ่งของเหล่านี้ทำขึ้นเองโดยเฉพาะ แล้วทั้งสองฝ่ายจะ ทำการกำหนดพิธีกันอีกครั้งหนึ่ง สมมุติว่า ฝ่ายชายหมั้นหญิงไว้มีราคา 3,000 บาท ถ้าฝ่าย หญิงบิดพลิ้ว ฝ่ายชายจะปรับเท่าตัว พอถึงวันแต่งงานฝ่ายชายจะมายกเรือนก่อน 1 วันคือ จะต้องมาซุกหลุม เพื่อแสดงให้ฝ่ายหญิงเห็นว่า ฝ่ายชายพร้อมแล้วที่จะยกเรือน พอวันรุ่งขึ้น ก็จะเป็นวันแต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องยกเส้าขึ้นก่อน และจะมีประเพณีขึ้นหมาก มีขนม ข้าว ต้ม ในวันแต่งงานจริงนั้นฝ่ายชายจะต้องมาก่อนมาถึงจะมีการ ยื้อยุดดุดกันที่หน้าบันได ซึ่ง บริเวณหน้าบ้านจะมีหินอยู่ก้อนหนึ่งคือ หินลับมีด โดยที่ฝ่ายชายจะต้องเหยียบหินก้อนนี้เพื่อให้ ใจคอหนักแน่น และจะมีน้องของฝ่ายหญิงมาล้างเท้าเจ้าบ่าว ต่อจากนั้นจะมีการตอรอง แกล้งกันบ้าง แลกเหลายากันบ้าง แล้วจึงขึ้นบ้านไปกราบไหว้พร้อมทั้งนำของชำร่วย ไต้แก ผ่าปู้ท่อน เสือผ่า ผาขาวมา ผาดูงของฝ่ายหญิงมอบให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย การที่ฝ่าย หญิงจะมอบให้ฝ่ายชายมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดและไกลของความเป็นญาติ ฝ่ายชาย จะต้องพันเชือกเป็น ยักที่นอนเป็นทุกคน พอแม่ใช้ลูกทำ หลังจากนั้นฝ่ายชายจะต้องไป กราบไหว้ญาติฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงจะมอบของชำร่วยให้ญาติของฝ่ายชายทุกคน เว้นแต่ เจ้าบาวนั้นจะไม่ได้รับของชำร่วย

เสร็จพิธีรับไหว้ทางบ้านฝ่ายชายแล้ว ก็ถึงตอนส่งตัว ให้พระมาเจริญพระพุทธมนต์ พอเสร็จก็ถึงตอนปู้ท่อน ให้นำญาติผู้ใหญ่ที่นับถือ ซึ่งเป็นคนที่ในชีวิตคู่ต้องผ่านพิธีแต่งงานมา

ก่อนและปัจจุบันยังอยู่ด้วยกันทั้งสามและภรรยา ชีวิตสมรสไม่เคยทะเลาะเบาะแว้งกันเลย รักกันดี เป็นที่นับถือของทุกคนทั่วไป มาปูที่นอนให้คู่บ่าวสาว ให้คนปูที่นอนทั้งสองคน (สาม-ภรรยา) นั้นขึ้นไปนอนบนที่นอนนั้นก่อน แล้วแกลงทำเป็นหลับ คนที่เหลือก็จะปรบมือ สมมติว่าเป็นเสียงไก่กระพือปีก และชั้นเป็นเสียงไก่ ถามว่าเป็นใจนอนหลับสบายไหม ผันว่ายังใจสามภรรยาก็ต้องตอบในทำนองว่า ผันดีจัง ผันเห็นแก้วแหวนเงินทองมากมาย สถานที่นี้จะอยู่ร่มเย็นเป็นสุข มีเงินเหลือกินเหลือเก็บ (ถือเป็นเคล็ดว่า คู่บ่าวสาวจะอยู่ร่มเย็นเป็นสุข จากนั้นคู่สามภรรยาก็จะลงคู่บ่าวสาวขึ้นฟูกไปนอน เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีศพ เป็นพิธีสุดท้ายในชีวิตของคนเราแต่ละคน เป็นการแสดงให้เห็นถึงการไม่ได้อยู่กับใครคนเดียวโดดเดี่ยว แม้ตายแล้วยังมีคนอื่นมาเศร้าโศกแสดงความเสียใจให้ พิธีนี้ก่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมด้วย เป็นพิธีที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อในพุทธ และความเชื่อในเรื่องของวิญญาณภูมิผี

พิธีงานศพของชาวบ้านศรีเทพก็เหมือนกับพิธีของคนไทยโดยทั่วไป คือเมื่อมีการตายเกิดขึ้น จะมีการบอกกล่าวกัน คนรู้จักกับผู้ตายก็จะไปช่วยงานอย่างพร้อมเพรียง หลังจากให้น้ำศพใส่โลง (ชาวบ้านมักทำขึ้นเอง) แล้วกลางคืนมีพระสวดอภิธรรม 1 คืน หรือ 3 คืน แล้วแต่ฐานะของเจ้าภาพ หลังจากนั้นก็นำศพไปเผาที่ป่าช้าภายนอกหมู่บ้าน หากตายปรกติธรรมดาบางรายก็ฝัง บางรายก็เผา ศพเด็กส่วนใหญ่จะไม่เผา การเผาก็เผาในเวลาบ่าย แต่ตายโหงจะฝังไว้ 3 ปีแล้วเผา เพราะเชื่อว่าถ้าเผาก่อน ศพตายโหงจะอาละวาดที่หมู่บ้าน การมัตตราสังข์ศพจะมัตราห้าประการคือ มัตมือ มัตคอ มัตเอวและขา มีการอาบนํ้าศพ และก่อนเผามีการเอานํ้ามะพร้าวล้างหน้า ไม่มีตะเหลวโปรยตามทาง มีแต่หม้อข้าวดอกที่ควักเอาไวโปรยตามทางเพื่อให้ผีกิน เผาเสร็จสามวันจะเก็บกระดูกใส่หม้อฝัง ส่วนใหญ่ไม่ค่อยทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ซึ่งก็แล้วแต่ฐานะของแต่ละบ้าน

ทางบ้านนาตะกุด มีประเพณีทำบุญศพดังนี้ เมื่อมีคนตายเกิดขึ้น ชาวบ้านจะพากันมาช่วยเหลือเจ้าภาพ กลางคืนมีสวดพระอภิธรรมและพระมาลัย รุ่งเช้าช่วยกันไปหาฟืนเพื่อนํามาเผาศพ ศพนั้นจะเก็บไว้ 1-2 คืน ถ้าฐานะเจ้าภาพดีจะเก็บไว้ 3 คืน การนำศพไปสุ่ป่าช้าจะมีการถือหม้อไฟ ซึ่งทำด้วยหม้อดินตากาบมะพร้าว จุกหน้าศพ มีการบวชเณรหน้า

ศพ หลังจากการอาบน้ำศพแล้ว จะเอาค้ายสายสิญจน์มามัดศพ แล้วเอาหมากใส่ปากศพ จากนั้นเอาไม้สามอันมามัดติดกับศพ เพื่อไม่ให้ศพตกหรืองอ แล้วจึงนำไปใส่โลง หลังจาก ที่พระสวดแล้วจะมีการสวดพระบาลี เวลามีงานศพ พวกเพื่อนบ้านมักนำพวกเครื่องเทศ เช่น หอม กระเทียม มาช่วยบ้านที่มีงานศพ เพื่อป้องกันการอาละวาดของผี ก่อนจะนำศพขึ้นสู่ เฌงตะกอน จะนำน้ำมะพร้าวไปล้างหน้าศพก่อน ให้เห็นำตามโองดังให้หมด เพราะถือว่า เป็นอาถรรพ์มัวหมอง ห้ามตากผ้าตามเส้นทางที่ศพจะผ่านไป ผีจะทำให้ผ้านั้นไม่ดี ถือว่า เวลานั้นผ้านั้นไปสวมใส่จะเคราะห์ร้าย เด็กที่เห็นศพให้เอาดินหม้อปากหม้อ กันผีสิ่ง ผู้ที่จะมาเผาศพ ห้ามมองหลังจะเห็นผี และต้องพกมีดติดตัวทุกคนเพื่อป้องกันผีหลอก หลังจากปลงศพแล้ว จะต้องล้างหน้า ล้างมือ เป็นการล้างเอาสิ่งไม่ดีทั้งหลายทิ้งไว้ในป่าช้า และมีการทำบุญต่อในเวลาเย็น วันรุ่งขึ้น มีการเก็บกระดูก และร่อนน้ำกระดูก.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินในรอบปี

ในรอบปีหนึ่ง ๆ ชาวบ้านจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เวียนอยู่ในรอบปี เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษกระทำต่อ ๆ กันมานานด้วยความเชื่อถือ ชาวบ้านศรีเทพในปัจจุบันทุกหมู่บ้านก็ยังคงรักษาปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ เราจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมเหล่านี้บางพิธีก็เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา บางพิธีก็มีอิทธิพลของพราหมณ์ และบางพิธีก็เป็นไสยศาสตร์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์กันอยู่ทั้งสาม อย่างไม่สามารถแยกออกได้โดยเด็ดขาด ผู้เขียนขอเสนอข้อมูลในพิธีต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลของพุทธ พราหมณ์ และไสยศาสตร์ ผสมผสานกันอยู่ดังต่อไปนี้

1. พิธีที่มีอิทธิพลของพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่

พิธีแรกไถ (แรกนา) ทำในตอนรุ่งเช้า ๆ เดือน 6 โดยชาวบ้านจะแบกไถไปนา เดินไปทางมุมของคันนา แล้วเริ่มไถเดินเลาะไปทางโคทางหนึ่งตรงไป แล้วไถกลับมากลับที่เก่า ส่วนใหญ่จะแรกไถในวันพฤหัสบดี และมักจะไปทางทิศใต้ก่อน มี หมาก 1 คำ มุหรี 1 มวน รฐ 2 คอก ใส่กระหวักใบทองไปวางไว้ที่มุมคันนาด้วย (บายศรี) ก่อนค่านาจะเอาข้าวแห้งไปปักที่ในนา 7 คัน เอาไข่มุข ข้าวเหนียวมัน ข้าวเจ้าดำไปทำพิธีเป็นเคล็ดให้ไถลดี เช่นเดียวกับกับตอนแรกเกี่ยว ก็จะมีการกล่าวคำที่เป็นมงคลดี ๆ เช่น "วันนี้วันดี (แล้ว) วันลาภ วันรวย (ก็) มาแรกเกี่ยวข้าวเฮย" ในระหว่างข้าวทั้งท้องจะมีการเลี้ยงแม่โทสพ มี ไข่ น้ำตาลลูกข้าว เทียน 5 คอก มุหรี หมาก แกลบ กะลามะพร้าว ส้ม มะขาม ใส่ใบทองวางไว้ในพินา ให้แกมโทสพกิน

พิธีทำขวัญข้าว จะทำหลังฤดูเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้วประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน ชาวบ้านจะทำในวันศุกร์ เพราะเชื่อว่าข้าวจะสุกเร็ว หลังจากเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้ว ผู้หญิงจะเอากระบุงไปเก็บข้าวในนา 2-3 เมล็ด แล้วเชิญให้ขวัญข้าวจากนาให้ไปสู่ยุ้งที่ยุ้งข้าว ชาวบ้านจะเอาสายสิญจน์ล้อมรอบบริเวณยุ้งและโยงเข้าบ้านด้วย โยงไปทอ ๆ กันหลาย ๆ ยุ้ง มีบายศรี กอวย อ้อบ ขนมต้มแดง-ต้มขาว ไข่และเหล้า เสริจพิธีชาวบ้านก็จะร่วมดื่มกินด้วยกัน เป็นอันเสร็จพิธี "แม่โทสพ วันนี้วันลาภวันดี มารับแม่โทสพไปขึ้นยุ้งใหญ่ หัวกระไดแก้ว ขึ้นแล้วอย่าไปไหน" ผู้หญิงสาวที่ไม่เรียกท้องไม่พุกกับใคร ผู้ชายจะเป็นคนผูกขวัญ

เอาข้าวขึ้นยุ้ง 3 วันจึงจะกินได้ ส่วนของที่นำไปทำพิธีที่นามี กระเจก น้ามัน แป้ง หวี เคียว กราก โถ กระดัง พัด เท้า ไร่ปลา ข้าวโปง (ข้าวเหนียวกลูंगा) กระฉาบ (ไม้ไผ่ งอ ๆ ใช้เกี่ยวขณะนวดข้าว) น้าขาวผืนใหม่ ใส่กระบุงหามออกไป เสริจากพิธีนำข้าว 2-3 เมล็ด หรือบางทีก็เป็นรวงกลับมาที่ยุ้งแล้ว ก็จะเอากระบุงนั้นใส่ไว้ในยุ้งเลย การที่ชาวบ้าน ทำพิธีนี้ก็เพื่อเชิญแม่โพสพ แม่ธรณีให้มาอยู่ในยุ้งข้าว และช่วยรักษาข้าวปีหน้าจะได้อุดมผลิตที่ เพิ่มขึ้นทีละเล็กละน้อย ๆ ทั้งจะได้ไม่เป็นอันตรายหรือโรคภัยแก่วัว ควาย ค่าย คำร้องในพิธี ขวัญข้าวมีดังนี้ "มาเกิดขวัญข้าวเอ๋ย ขวัญแม่โพสพเอ๋ย มาเถะมา มาอามน้ำอามท่า มา หวีนมรักหน้า มาแต่งตัวมาทาน้ำมัน มาชมมาเชย มากินนมแม่เนย ขวัญข้าวเหนียว ขวัญ ข้าวเจ้า ขวัญข้าวหนก ขวัญข้าวเบา ไปอยู่มณียุ้งเอ๋ย" ปัจจุบันชาวบ้านไม่ค่อยทำพิธีขวัญข้าว เหมือนเช่นแต่ก่อน

2. พิธีที่มีอิทธิพลของศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ เช่น

พิธีสงกรานต์ คนไทยถือว่าวันสงกรานต์ เป็นวันขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านจะทำบุญวัน สงกรานต์ในช่วงวันที่ 13 เมษายน เป็นระยะเวลา 7 วันเลยทีเดียว ในตอนเช้าจะมีการ ทำบุญตักบาตรกันที่วัดของหมู่บ้านตนเอง มีเครื่องไทยทาน ขนม ข้าวต้ม ขนมจีน ไปถวายวัด การทำขนมจีนนั้น ชาวบ้านนิยมไปแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้าน หนุ่ม-สาวจะมีการละเล่นพื้น บ้าน เช่น วิ่งเปรี๊ยะ (วิ่งผลัด), วิ่งวัว, สะบ้า, นางควาย, นางลุ่ม มีการร้องเพลง พื้นบ้าน เช่น เพลงพวงมาลัย มีโหม่ที่ประกอบ ไม้ข้ามข้าว แบ่งฝ่าย ชาย-หญิง ฝ่าย แห่โหม่ทำโหม่ มีเพลงพินฐาน มีสาว ๆ ถือดอกไม้ไปร่อนน้ำพรางค์ ปัจจุบันไม่มีแล้ว คำร้องเพลงพินฐาน "พินฐานเอ๋ย มีอหนึ่งถือพาน มีอหนึ่งถือดอกไม้ ทำบุญอย่างไรเล่าหนอ (ทำใจหนอ) จึงได้ร่วมหอกกับพวกสาวน้อย (ผู้ชาย) ตอนเป็นวันที่ 14 มีการก่อพระทราย ก่อถนนคนละกองที่วัด ร่อนน้ำพระ คำหว่าญ์ใหญ่ ก็จะทำให้พร ลูกหลานก็หาเสื้อผ้าไปให้ผู้ใหญ่

3. พิธีที่มีอิทธิพลของศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ เช่น

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ในอดีตนั้นประเพณีนี้จะทำกันที่บริเวณเมืองเก่าศรีเทพ ในช่วงเดือน 3 หรือเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ในวันขึ้น 1-3 ค่ำ ในวันขึ้น 1 ค่ำ พวก หม่อมหม่อเจ้าทรงก็จะทำพิธีต่าง ๆ ตามสถานสำคัญ เช่น บริเวณปรางค์ หรือสถานที่สำคัญใน

เมืองเก่าคล้ายกับเป็นการบอกกล่าว ในวันขึ้น 2 ค่ำ จะทำพิธีกันอย่างจริงจัง ณ บริเวณศาลเจ้าพ่อศรีเทพ ในวันขึ้น 3 ค่ำ ก็จะทำการบวงสรวงเลี้ยงกันในบริเวณหัวเมืองตามปรากฏต่าง ๆ เช่น ปรากฏสองพี่น้องและเขาค้าง

การทำพิธีบวงสรวงนี้จะมีคนมากมายร่วมพิธี สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีนั้นมีอาทิเช่น เครื่องดื่มจำพวกเหล้า น้ำ อาหาร และขนมต่าง ๆ ดอกไม้ ธูปเทียน ฯลฯ จะมีคนเข้าทรงดวงวิญญาณของเจ้าพ่อให้มาปรากฏในพิธีคือ ประทับทรง พร้อมกับจะมีการรำวงสรวงเจ้าพ่อด้วย ชาวบ้านเชื่อกันว่าในเดือน 10 ขึ้น 2 ค่ำ เป็นวันที่เจ้าพ่อนำทหารออกรบ พอถึงเดือน 11 ชาวบ้านก็จะทำพิธีไปรับเจ้าพ่อกลับจากสนามรบ

ในปัจจุบันนี้พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ จะกระทำกันเฉพาะที่ศาลเจ้าพ่อที่บ้านศรีเทพน้อยเท่านั้น โดยจะเตรียมพิธีในวันขึ้น 2 ค่ำ วันขึ้น 3 ค่ำ เป็นวันกระทำพิธีเลี้ยง เช่นไหว้เจ้าพ่อศรีเทพ หรือเจ้าพ่หินหัก ซึ่งเป็นเจ้าพ่อใหญ่ สูงที่สุด พร้อมกับนิมิตวาระอีก 7 องค์คือ 1) เจ้าพ่ออุทอง 2) เจ้าพ่อมูญมี 3) เจ้าพ่อมูญมา 4) เจ้าพ่อสัสดี 5) เจ้าพ่อมูญเมือง 6) เจ้าพ่อสระแก้ว 7) เจ้าพ่อสระขวัญ พิธีจะเริ่มประมาณเวลา 09.00 น. ผู้ประกอบพิธีกรรมหรือคนทรง (ชาวบ้านเรียก "แม่หมอ") เป็นผู้หญิงชื่อ สมฤทธิ์ ตะกรุดปาน อายุ 80 ปี เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อองค์ต่าง ๆ เครื่องเช่นไหว้มี ขนมต้มแดง-ต้มขาว ปลาข้าวสาคู เหล้า สาโท ยาสูบ ไข่ หมู มะพร้าวอ่อน ข้าวสุก ข้าวสาร หนมปลา ข้าวเกรียบกุ้ง ข้าวคอก ธูป เทียน ดอกไม้ เงินใส่ในบายศรี ถ้วยไข่ เปือก มัน เหล้า ไข่ หัวหมู ฯลฯ มีการตีโหม ทิ้ง ร้องรำทำเพลงกัน สมัยก่อนคนทรงเอาไว้เขียนพั่งว่า หลังพิธีเลิกแล้ว พวกผู้ชายจะเอนสนุกโดยการขโมย ร้าง มา (หุ่นปั้น) ของเจ้าพ่อไปซ่อนไว้ ถ้าชาวบ้านคนอื่นต้องการขอเอาคืนให้เจ้าพ่อจะต้องไถ่คืนด้วยเหล้า ซึ่งจะเล่นกันอย่างสนุกสนาน พอเสร็จพิธีต่างคนก็ต่างแยกย้ายกันกลับบ้าน ในสมัยก่อนนั้นคนที่ไปร่วมพิธีมีมากมาย จะมีจาก วิเชียรบุรี ห้วยเลิง โคกสำโรง ทุเตย ทุซาม นาสุ่น นาน้ำโครม นาตะกุก บึงนาจาน ชำนารายณ์ ฯลฯ โดยชาวบ้านจะเดินทางมาร่วมพิธีโดยเหมารถสองแถวไปบ้านศรีเทพน้อยจนรถเต็มหมู่บ้านไปหมกในวันพิธี

ในบ้านศรีเทพน้อย จะมีศาลเจ้าพ่อศรีเทพอยู่ด้วยกัน 2 ศาล ศาลเก่าแก่จะอยู่ใกล้กับวัดเมืองเก่าศรีเทพประจวบคีรีขันธ์ เป็นศาลที่ทำพิธีทั่ว ๆ ไป ที่ชาวบ้านมานมานบรวงขอจากเจ้าพ่อ โดยมีคนทรงเป็นร่างทรงตัวแทนของเจ้าพ่อคอยทำพิธีทอขอขมาตามของชาวบ้านส่วนมากจะเป็นการสอบถามความไข้ คนหาย ขอให้หายจากโรคร้าย โดยชาวบ้านจะนำเครื่องไหว้ เช่น มะพร้าว ถั่วฝักยาว ขนมต้มแดง-ขาว ข้าวเกรียบ ข้าวคลุกงา (ทุบรูปประกอบ) ไปถวายเจ้าพ่อ

ในศาลเจ้าพ่อมีสิ่งของต่าง ๆ กันนี้ ข้างบน มีไม้ คานไม้ ปีนไม้ ข้างหินแกะสลัก กระตัง ขง พวงมาลัย เรือ (ชาวบ้านเรียกว่า เรือนางเชือก เป็นเรือจำลองลำเล็ก ๆ หมายถึง เจ้าพ่อศรีเทพลงเรือลำนี้ไปรบกับข้าศึก เอาไว้ใช้ในพิธี) ส่วนคาน ข้าง ไม้ จำลองนั้นคนทรงจะเอาไว้เล่นสนุกกับผู้ที่เข้าร่วมพิธีดังกล่าวคือ เอาไปซ่อน ใครหาเจอหรือแย่งได้ ก็จะทำให้การไถ่ถอนโดยให้ขนมต่าง ๆ หรือเหล้า สิ่งสำคัญที่สุดที่อยู่ในศาลคือ ขวักเหล้าสี่เหลี่ยมสีดำ ชาวบ้านเรียกว่า "กระโปก" เชื่อว่าเป็นขวักเหล้าของเจ้าพ่อศรีเทพ มีมานานตั้งแต่อดีต ภายในขวักมีเหล้าบรรจุอยู่โดยคนทรงจะเป็นคนคอยเก็บอยู่เสมอ และใครจะจับต้องขวักใบนี้ไม่ได้ ยกเว้นคนทรงเพียงคนเดียว ใครจับต้องจะต้องมีอันเป็นไป ขวักใบนี้เคยมีคนขโมยไปแต่ก็ท้องเอามาคืน เพราะกินเหล้าในขวักเข้าไปแล้วร้อนไปทั้งตัว ท้องเอามีอติง ถึง ปากของตัวเอง เป็นคนสติไม่คิดไปเลย

อีกศาลหนึ่ง อยู่ตรงกลางหมู่บ้าน เป็นศาลเล็กกว่าศาลแรก มีบริเวณกว้าง ชาวบ้านจะให้ศาลนี้เป็นที่เล่น รำ ก่อนทำพิธีส่งเจ้าพ่อไปออกหัท

จุดประสงค์ของการบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพนี้ถือว่าเป็นงานประเพณีที่ใหญ่มากในรอบปีของชาวบ้านในแถบตำบลศรีเทพ เพื่อหวังจะทำให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ ในด้านการประกอบอาชีพ และเป็นการขอความคุ้มครองจากเจ้าพ่อศรีเทพด้วย

พิธีเลี้ยงปีเจ้าพ่อศรีเทพ พิธีนี้จะกระทำในเดือน 6-7 หรือเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน จะเป็นวันไหนก็ได้ ยกเว้นวันพระ ชาวบ้านจะนำเหล้า ไก่ หมู ไข่ไก่ ข้าว น้ำ ไปเลี้ยงเจ้าพ่อในตอนเช้า เพื่ออ้อนวอนขอให้คุ้มครอง และเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในด้านการประกอบ

อาชีพ และเป็นการทำเพื่อตอบแทนประจำที่เจ้าพ่อคอยให้ความช่วยเหลือตลอดมา ประเพณีนี้ ชาวบ้านจะประกอบกันเองที่ศาลประจำหมู่บ้านของตน

อาจพูดได้ว่า ประเพณีทั้งสองนี้มีความเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพโดยเฉพาะ เนื่องจากเห็นได้ว่า ประเพณีเลี้ยงปีนั้นชาวบ้านจะทำในช่วงเดือน 6 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะเริ่มลงมือหว่าน ไร่ จึงทำพิธีนี้เพื่อเอาใจ และอ่อนน้อมเจ้าพ่อศรีเทพให้ช่วยคลอบคลุมให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ส่วนการบวงสรวงในเดือน 3 นั้นก็เป็นช่วงที่ชาวบ้านเสร็จจากการเกี่ยวเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว จึงทำพิธีเพื่อแสดงความขอบคุณ หรือเอาใจเจ้าพ่อที่ช่วยเหลือมาตลอด แม้ว่าปัจจุบันการประกอบอาชีพจะเปลี่ยนไปคือ มีการทำไร่เกือบตลอดปี แต่ก็ยังคงประเพณีเดิมที่ปฏิบัติกันมา

พิธีส่งเจ้าพ่อศรีเทพไปรบทัพเอาวิญญาณคนชั่ว ชาวบ้านจะกระทำในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 10 (ปีนี้ตรงกับวันที่ 27 สิงหาคม 2527) ตอนเช้าราวเวลาประมาณ 09.00 น. ชาวบ้านสูงอายุจะไปช่วยกันขน ข้าว ม้า กาบ ปืน (จำลอง) จากศาลเจ้าพ่อศรีเทพศาลใหญ่ หยกอกเคียนนำมาไว้ที่ศาลเล็กกลางหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีบริเวณกว้างขวาง เหมาะที่จะพ้อนรำมากกว่าบริเวณที่ตั้งของศาลใหญ่ เมื่อชาวบ้านทยอยมารวมกันแล้ว คนทรงชื่อ นางฤทธิ์ ทรกระดูกปาน อายุ 80 ปี จะเริ่มพิธีกรรม โดยจะเอารวมเกล้าของเจ้าพ่อศรีเทพ (กระโปก) ใส่ในขันสังกะสีที่มีเทียนไขปักอยู่ 1 เล่ม คนทรงจะจุดเทียน แล้วไร้พักไปมา บริเวณวนรอบ ๆ ขวดเกล้า สักครู่จะท้วงสั้น เจ้าพ่อเข้าประทับร่าง ชาวบ้านคนไหนที่มีปัญหาสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ หรือจะทักทายเจ้าพ่อก็จะคลานเข้าไปกราบให้เจ้าพ่อองค์นั้น ลูกหัว เรื่องความไข้ คนหายของนาย เจ้าพ่อก็จะดูไฟเทียนแล้วจะทอมให้ดูตามทรวง เจ้าพ่อที่เข้าร่างนั้นมีหลายองค์ จากการสังเกตการณ์ ผู้เขียนพบว่า มีชาวบ้านคนหนึ่งนั่งอยู่ที่ ๆ ก็ลุกขึ้นกระโดดโลดเต้น ร้องให้พุ่มพ่าย บอกกับคนอื่น ๆ ว่ามาจากที่อื่น เป็นผีจรมมา เห็นคนเยอะ ก็เลยลองมาดู ขอกินอาหาร แต่เจ้าพ่อหินหักที่เข้าทรง นางฤทธิ์อยู่ ไล่ไล่ไป สักครู่ ชาวบ้านคนนั้นก็ล้มลง ท้องพบบาลอยู่นานจึงจะเป็นปกติ จากนั้นเหล่าเจ้าพ่อทั้งหลายจึงมีเจ้าพ่ออุทอง เจ้าพ่อบุญมี บุญมา เจ้าพ่อสระแก้ว ที่เข้าทรงคนทรง ที่มาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ลุกขึ้นร่ายรำในมือถือ ข้าว ม้า มีค ปืน (จำลอง) ปักท้าย การร่ายรำเข้ากับจังหวะโหม (กลอง) ถึง กินเวลาประมาณ 30 นาที ก็พากันไปจับเรือไม้ที่แขวนอยู่ข้าง

เสาศาโยกไปมา พร้อมร้องคำลาชาวบ้าน ลูก หลาน ของคนเสียดโยยหวน แล้วพากัน
 เดินเป็นขบวนนำโดยเจ้าพ่อหินหัก เดินตรงไปทางออกหมู่บ้านทางทิศตะวันตก พอถึงปาก
 ทางเข้าหมู่บ้าน เจ้าพ่อทั้งหลายจะหันมาส่งลาชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้วคนหรงก็ล้มลง
 ที่ละคน ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีทั้งหมดก็จะพากันเดินตามไป แล้วเอาถุงพลาสติกที่บรรจุ ข้าวสาร
 อาหารแห้ง พริก เกลือ ปลาแร่ ขนมต้มแดง-ขาว ข้าวเกรียบ ขนมปลา อย่างละนิกหน่อย
 หิ้งไว้รวม ๆ กันเป็นกอง ถุงพลาสติกกองใหญ่อยู่ตรงปากทางเข้าหมู่บ้านนั่นเอง ชาวบ้านบอกว่า
 จะไ้เป็นเสบียงให้เจ้าพ่อเดินทางไปไม่คอยาก เมื่อพยายามลดคนหรงที่ขึ้นแล้วก็ขึ้นอันเสร็จพิธี
 ชาวบ้านจะช่วยกันเอา ข้าวมา มีกจำลองไปคืนไว้ที่ศาลใหญ่ ใกล้วัดเมืองเก่าศรีเทพ ประชุม
 อย่างเดิม แล้วทยอยกันกลับบ้าน สิ่งของอาหารขนม ที่ชาวบ้านใส่ถุง ใบทอง ไปหิ้งไว้ปาก
 ทางหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านห้ามเด็ก ๆ เกือบกินหรือแตะต้อง เพราะขวัญจะหายไปจากตัวของเด็ก
 จะตามไปกับเจ้าพ่อด้วย เด็กอยู่ข้างหลังที่หมู่บ้านจะเจ็บอก ๆ แอค ไม่สบายจนกว่าเจ้าพ่อ
 จะกลับมาหมู่บ้านในคืนถัดไป

พิธีรับเจ้าพ่อศรีเทพกลับจากรบทัพเอาวิญญาณคนชั่ว วันรับเจ้าพ่อศรีเทพกลับคืน
 หมู่บ้านตรงกับวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11 ในปีนี้ ตรงกับวันที่ 29 กันยายน 2527 ผู้เขียนได้เข้า
 ร่วมสังเกตการณ์ในพิธีด้วย พิธีก็เหมือนกับในวันส่งเจ้าพ่อคือ เข้าไปนำข้าวไม้จากศาลใหญ่
 มาไว้ที่ศาลเล็ก พ้อนรำสวดมนต์กันก่อน พอเวลาประมาณ 10 โมงเช้า ก็พากันเดินไป
 ปากทางเข้าหมู่บ้าน คนหรงนั่งลงกับพื้นพร้อมกับขันที่ใส่กระบโป เดินไปมาจนเจ้าพ่อเข้าร่าง
 จะลุกขึ้นหักหยาชาวบ้าน มีชาวบ้านถามว่า เดินทางลงไปทางใต้คราวนี้เป็นอย่างไรไ้ไ้ไ้
 มาบ้าง เจ้าพ่อหินหักองค์ใหญ่บอกไปคราวนี้ไ้ไ้ไ้ไปรบ แต่ไปเล่นแฉมสะบุรี เอาวิญญาณ
 หญิงสาวที่ถูกใจมาจากทางโน้น 2 คน จากนั้นชาวบ้านทุกคนจะทยอยมาเอาขวัญจากเจ้าพ่อ
 แต่ละองค์ โดยจะนำค่านีชามาให้เจ้าพ่อในร่างของคนหรงผูกข้อมือให้ เด็กหรือผู้ใหญ่
 ที่ป่วยไ้ ชาวบ้านก็จะตามรับขวัญจากเจ้าพ่อในวันนั้นด้วย ด้วยความเชื่อที่ว่า เจ้าพ่อนำ
 ขวัญของเด็กหรือของคน ๆ นั้นไปด้วย วันนั้นก็ต้องไปรับเอาขวัญคืน มึงขวัญเป็นสิ่งที่ชาวบ้าน
 ต้องการเพราะเชื่อว่าจะก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองไ้ ในวันนั้นชาวบ้านจะนำ
 มุหรี่มาคนละซอง และเหล้ามาถวายเจ้าพ่อด้วย

พิธีกรรมทั้ง 4 อย่างที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีเทพ ที่กล่าวมานี้กระทำพิธีกันในปัจจุบัน เป็นพิธีใหญ่โตที่บ้านศรีเทพน้อย เป็นที่น่าสังเกตว่า วันที่ชาวบ้านจะไปร่วมพิธีมากที่สุดคือวัน บวงสรวงเจ้าพ่อในเคียน 3 และวันรับขวัญจากการกลับคืนหมู่บ้านของเจ้าพ่อในเคียน 11 ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า เจ้าพ่อแต่ละองค์มีอิทธิฤทธิ์มาก หากใครมาบนบานแล้วไม่แก้บนจะต้องมีอันเป็นไปหรือแก้บนแต่ไม่แก้ทรงบรีเวศหาส ไปแก้ที่อื่นต่างสถานที่ออกไปก็จะมีอันเกิดเภทภัยเหมือนกัน เคยมีการไปแก้บนที่บ้านมิงนาจาน มีสิגעเลน ปรากฏว่ามีงูใหญ่เข้าไปกลางวงแล้วหายไป นางเอกลิเกก็ล้มตายเฉย ๆ ทุกคนต่างเชื่อว่าเป็นการกระทำของเจ้าพ่อที่ไม่พอใจ ในช่วงที่เจ้าพ่อออกทัพเสาะหาวิญญาณคนที่นิสัยไม่ดี โดยมากจะเป็นผู้หญิง เมื่อปี ที่แล้ว (26) เจ้าพ่อเอาวิญญาณผู้หญิงจากนาสนุน และนาตะกุดมาหลายคน ชาวบ้านเล่าว่า ผู้หญิงผู้หญิงที่เจ้าพ่อต้องการ นั่งห้อยขาอยู่ที่ ๆ ก็ล้มตายเฉย ๆ เจ้าพ่อไม่ชอบวัวควายให้ เกะกะแถวหาส เวลาวัวควายเดินผ่านบริเวณหาสจะตกใจวิ่งหนีทุกตัว หรือหากมีใครมา ทำไม่ดีภายในหมู่บ้านจะออกจากหมู่บ้านไปไม่ได้ ต้องมีอันเป็นไป เมื่อเจ้าพ่อไปเที่ยวเล่นหาก เล่นเสีย บ้านจะเดือดร้อน สัตว์จะตาย คนไม่สบาย ถ้าเล่นในบ้านจะส่งบุตร คนทรงซึ่ง เป็นตัวแทนของวิญญาณเจ้าพ่อจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ปัจจุบันมีอยู่ 4 คนคือ

- นางสาวสมฤทธิ์ ตะกุดปาน อายุ 80 ปี บ้านศรีเทพน้อยเป็นคนทรง
เจ้าพ่อหินหัก
- นางหัทธรี ตะกุดสงฆ์ อายุ 48 ปี บ้านนาตะกุด เป็นคนทรง
เจ้าพ่ออุทอง
- นางณิน อายุ 50 ปี บ้านนาสนุน เป็นคนทรง
เจ้าพ่อมูญมี - มูญมา
- นางม่อง อายุ 47 ปี บ้านศรีเทพน้อย เป็นคนทรง
เจ้าพ่อหัว ๆ ไป

การเข้าประทับทรงของเจ้าพ่อนั้น จะเข้าร่างคนที่เคยเข้าแล้วเท่านั้น คนไหน ไม่เคยเข้าก็จะไม่ยุ่งเลย การสืบทอดการเป็นคนทรงนั้นจะเป็นกันมาเฉพาะตระกูลนั้น ๆ เช่น แม่เคยเป็นคนทรง พ่อแม่ตาย ลูกต้องเป็นแทนสืบทอด ๆ กันไป เห็นได้จาก นางสาวสมฤทธิ์ คนทรงเจ้าพ่อหินหักปัจจุบัน มียาย ชื่อ เกา และแม่ชื่อ บั้น ที่เคยเป็นคนทรงมาก่อน พ่อแม่ตาย ตนเองก็รับช่วงต่อ

แม้ว่าคนทรงจะเชื่อเรื่องวิญญาณเจ้าพ่อ แต่ความเชื่อที่เป็นหลักที่แท้จริงแล้วก็คือ ศาสนาพุทธเหมือนคนอื่น ๆ คนทรงจะเป็นผู้ที่รักษาศีลห้าอยู่เป็นประจำ ชาวบ้านแถบตำบล ศรีเทพ ยังมีความเชื่อในการทรงเจ้าพ่อศรีเทพ อยู่พอสมควร แต่ก็ไม่นึกแน่นเหมือนในอดีต ประการหนึ่ง คนที่มีกมมานมมานขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อมักเป็นคนจากหมู่บ้านอื่นเป็นส่วน มาก คนสูงอายุในบ้านศรีเทพน้อยเท่านั้น ที่ยังยึดมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ ส่วนคน รุ่นใหม่ไม่ค่อยมีความเชื่อเท่าไร

พิธีทำการแห่นางแมว พิธีขอฝนแห่นางแมวนี้ชาวบ้านจะพากันในราวเดือน 5 หรือ เดือน 6 เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เป็นพิธีที่ไม่พากันทุก ๆ ปี แต่จะทำเฉพาะปีที่ฝน ห่าไม่ตกเท่านั้น ชาวบ้านจะร่วมมือกันในการกระทำพิธีขอฝน โดยจะจับแมวใส่ตะกร้า หรือ เจวลง ช้างแมวไว้ไม่ให้หนี แล้วมีผ้าผูกปากแมวไว้ แล้วนำไม้มาสอดตาม 2 คน จากนั้น ก็ร้องเพลงนางแมว

นางแมวเอ๋ย	มาร้องแก้ว ๆ	นางแมวขอไก่	ขอลูกสาวไร
ขอไก่ขาวนา	ขอปลาขอฝน	ขอน้ำมนต์	ให้แม่ชากิน
แมวขาคี	มีแก้วในตา	ไม่เต็มชวย	ขยวงลงมา
ไม่เป็นท่าคค	ไม่มีเลย	คาตูกเขยมาเถยหน้าบ้าน	

แล้วพาฝนไปตากกลางนา

เมื่อแห่รอบหมู่บ้านเป็นเวลา 3 วันแล้วจะพากันไปหาเมฆหรือปั้นเมฆเป็นรูปผู้หญิง ผู้ชาย รูปหมา เป็ด ไก่ แล้วขอข้าวปลาอาหารจากชาวบ้าน หรือสุราไปเลี้ยงฉลองกัน จากนั้นจะนำก้อนเมฆไปตั้ง เป็นเสร็จพิธี ทำแบบนี้ติดต่อกัน 3 วันถ้าฝนไม่ตกลงมาอีกก็จะเลี้ยงผี มีการปั้นวัว ควาย ปั้นข้าวของ แล้วนำกระถางใส่ของทั้งหมดไปเช่นฝึกกลางนา เป็นอันเสร็จพิธี ขอฝน ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ถ้าฝนตกลงมาในช่วงนี้ชาวบ้านก็จะดีใจ ถ้าไม่ตกลงมาก็จะมีการเซ่นหาทรงเจ้าพ่อ ถามว่าทำไมฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเสียที

4. พิธีที่มีอิทธิพลของศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี(ไสยศาสตร์) ผสมผสานกันอยู่ เช่น

พิธีสารท ที่บ้านเมืองนาจานซึ่งเป็นชุมชนคนอีสาน จึงมีวันสารท คนละวันกับชาวบ้าน ศรีเทพน้อย และนาคะกุก กลุ่มคนที่อพยพมาจากหมู่บ้าน มหาโพธิ์ (ลพบุรี) จะมีวันสารท

ของทนคือ วันสารทพวน ตอนวันสุกท้าย (สิ้นเดือน) ของเดือน 9 วัสสารทลว ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 ส่วนทางศรีเทพนั้น วันสารทไทยตรงกับวันแรม 15 ค่ำเดือน 10 ไล่ถัดกันไป ชาวบ้านจะกระทำคล้าย ๆ กันคือ มีการทำขนมจีน ขนมต้มสำหรับไปถวายพระ ก่อนถึงวันสารท จะมีการช่วยกันเตรียมทำข้าวกระยาสารท ทำข้าวเม่ากันเกือบทุกบ้าน

ในเวลาเช้าของวันสารท จะไปทำบุญที่วัด นำเอาข้าวกระยาสารทไปถวายพระ และอุทิศให้ปีนรพบุรุษ ปีเปรคขอส่วนบุญเอาไปทิ้งไว้ตามกำแพงวัดโคน ต้นไม้ใหญ่ ๆ ในบริเวณวัด จากนั้นก็กลับบ้าน ห่อข้าวกระยาสารทไปเลี้ยงผีในไร่นา มีสำหรับของควา-หวาน ส้ม อ้อย กล้วย เรียกแม่โหลสพากินพร้อม ๆ ทั้งขอพรให้ข้าวกล้าดี หลังจากกลั้บจากไร่นาแล้ว ก็จะนำขนมจีน ขนมหวานห่อหมกไปแจกเพื่อนบ้านที่เคยติดก่อ มีความสัมพันธ์หรือในหมู่บ้านของตน และเอาไปให้วัดรวมกันเป็นขนมจีน ห่อหมก ข้าวกระยาสารทกองใหญ่ การทำข้าวกระยาสารทนั้นจะเริ่มกว่น 3-4 วัน ก่อนถึงวันสารท เริ่มลงมือในวัน 8 ค่ำ แรก 15 ค่ำ เรียกว่ากว่นข้าวทิพย์ ข้าวที่ใช่เป็นข้าวเหนียว คั่วเป็นข้าวตอกเอาเม็กในออก แร่ไว้หลาย ๆ คั้นแล้วเอามาคั่วเหมือนข้าวเม่า แล้วมาตำเป็นข้าวพอง (ข้าวตอกคั่ว เลยไม่ต้องแร่) นอกจากนั้นก็จะมีข้าวสุกคั้นเป็นกระตังลงในกะทะ เคี้ยวกระทิให้แห้งงวดผสมกับน้ำตาล แล้วเอาข้าวตอกและข้าวพองผสมรวมกันลงไปคนจนโคกที่แล้วโรยมะพร้าว ถั่ว งา ฯลฯ ลงไป ต้องช่วยกันคนหลาย ๆ คน

สำหรับพิธีนี้ จะเห็นได้ถึงการผสมผสานกันอย่างไม่สามารถแยกออกได้อย่างชัดเจนของพุทธ พราหมณ์ และผี กล่าวคือ ในช่วงเช้า ชาวบ้านจะทยอยกันไปทำบุญ ใส่บาตรที่วัด ตามคคิของพุทธ นำอาหารไปถวายพระ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีการกว่นน้ำ อุทิศส่วนบุญไปให้ญาติของตนที่ตายไปแล้ว และมีการนำข้าวกระยาสารท ขนมต่าง ๆ ใส่ถุงหรือกระหวงไปวางไว้ตามกำแพงวัด ริมทางแยกหรือโคนไม้ใหญ่ ซึ่งการกระทำแบบนี้เป็นการอุทิศเพื่อผี และข้าวกระยาสารทหรือที่เรียกว่าข้าวทิพย์นั้น เป็นคคิของพราหมณ์ จะเห็นได้ว่าเป็นการปะปนกันอยู่

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ผู้เขียนได้ไปสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และเข้าร่วมกับชาวบ้าน ทั้งได้กล่าวมาโดยตลอดนี้ก็จะพอมองเห็นได้ว่า "ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นมีความ

สำคัญต่อความเชื่อมากเพราะสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ทัศนคติของชาวบ้าน เป็นตัวเชื่อมระหว่างศรัทธา กับพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมจึงเป็นเครื่องมือให้มนุษย์พบกับความสมหวังได้"

นอกจากนี้แล้วชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อในค่านอื่น ๆ อีกเช่น

ความเชื่อในการตั้งบ้านเรือน การปลูกบ้านให้หันไปทางทิศเหนือ หรือทิศตะวันออกตามหัวนอน การเลือกเสาเรือนต้องเลือกเสาเรือนที่ไม่มีตำหนิ เช่น มีตาไม้ ที่เป็นอัมปลงคผลที่เสาทุกต้น โดยเฉพาะเสาเรือนใหญ่ เช่น ถ้ามีตาอยู่ทิศกิน เรียกว่า "เบ็ดไชร์" สูงขึ้นมาหน่อยเรียกว่า "โก่คอก" "สลักลอก" คือตาไม้ที่อยู่ตรงที่เจาะสลักใส่เสาพอที่ "หนูสี" คืออยู่สูงขึ้นมาอีกขนาดสี่ข้างหนูพอที่ นอกจากนี้ยังมีลักษณะที่เรียกว่า "ไส้ฟัก" คือเป็นรูปทูน "ไส้งูเหลือม" คือ เสาเป็นรูข้างใน "ฉมเพลิง" คือเสานั้นมีรักหุ้มเปลือกไว้อยู่ข้างใน ถ้าตากไปจะพบเนื้อไม้ที่ตายอยู่ข้างใน ซึ่งฉ้วนแล้วแต่เป็นลักษณะอัมปลงคผล ใครอาศัยอยู่ก็ไม่เป็นสุข

ถ้าจะยกเรือนใหญ่ก็ต้องให้เสาเรือนทั้งเป็นแนวเดียวกัน ตรงกันโดยจะเอาเสาเรือนแนวไหนก็ได้แนวหนึ่ง ลักษณะนี้เรียกว่า "เข็มทอง" การล้อมรั้วบ้าน ก็ต้องให้หัวไม้หันไปทางเดียวกันหมด จะเอาไม้สวนทางกันไม่ได้ เพราะการล้อมรั้วแบบนี้เรียกว่า "เสียดกเกลียดกรัง" จะทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย และถ้าในบริเวณที่จะล้อมรั้วบ้านมีจอมปลวกอยู่ ต้องเกบไม้ที่รั้วล้อมรั้วนั้นอ้อมขึ้นไปเลย ไม่นิยมแทงรั้วเข้าไปในจอมปลวก

สิ่งที่เป็นจัญไรต่อบ้านเรือน เช่น ปลูกเรือนใกล้วัด ไม่ปักหลังคาบ้าน เสาเรือนทำว่า หลังคาไฟไหม้ จะต้องมีการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ปักธงกวาน และแก้เคล็ด อาจทักไม้ เปลี่ยนเสา หรือเปลี่ยนหลังคาบ้านเสียใหม่

และที่กินที่ชาวบ้านเรียกว่า "ชาหนีบคิมคาบ" คือที่กินแห่งใดก็ตามถ้ามีญาติพี่น้องเป็นเจ้าของที่กินนั้นอยู่ 2 ข้าง แล้วมีใครตั้งบ้านเรือนหรือที่หากินอยู่ตรงกลางจะมีเคราะห์อยู่ไม่เป็นสุข ซึ่งในลักษณะนี้เปรียบเหมือน "คัมปังกับปลา" ปลาถูกไฟ คัมปังก็ถูกไฟ ใครรวี้ออน คนนั้นจะมีเคราะห์มีอันเป็นไป อาจเป็นคนอื่นที่มาอยู่ตรงกลางหรือทวดญาติพี่น้องที่อยู่ชนาบข้างก็ได้

ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ

- ปีไหนข้าวไม่ก็ปีนั้นมะยมจะตก
- นกกระเจามทำรังต่ำ ปีนั้นน้ำจะน้อย
- ลูกกระพรวนถ้าเปลือกหุ้มมากน้ำน้อย ถ้าเปลือกหุ้มน้อยน้ำจะมาก
- พอลูกคอกออกไกลนอนตากปีกฝนจะตก

ตามที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงระบบของความเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์มาโดยตลอดนั้นคงจะพอให้เห็นและทำความเข้าใจได้ว่า ความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ยังมีบทบาทที่สำคัญต่อสถาบันทางสังคม มีความสัมพันธ์ต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะในชุมชนศรีเทพเป็นอย่างมากทั้งในด้านการบริหาร การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การรักษาพยาบาล และด้านนันทนาการ โดยทั่ว ๆ ไป "ความเชื่อ" นั้น มีความหมายในฐานะที่เป็นเครื่องส่งเสริมให้สถาบันต่าง ๆ ของชาวบ้านมั่นคงยิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลที่ว่า การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้นั้นจะต้องมีเครื่องควบคุม สังคมของชาวบ้านศรีเทพก็จัดได้ว่าเป็นสังคมประเพณีสังคมหนึ่ง ดังนั้น "ความเชื่อ" จึงเป็นตัวควบคุมให้ดีที่สุด ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีจุดศูนย์รวมทางจิตใจที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ การนับถือผี ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีเทพอย่างเคร่งครัด และชาวบ้านจะประพฤติปฏิบัติตามข้อห้ามของเจ้าพ่อ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกฎข้อบังคับที่ให้เป็นบรรทัดฐานควบคุมสังคมได้ ทางด้านกายภาพทั่ว ๆ ไป ชาวบ้านก็จะมี ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งอยู่ควบคู่กับความเชื่อในผีวิญญาณเจ้าพ่อ นั่นคือ ความเชื่อในศาสนาพุทธเหมือนกับชาวบ้านในที่อื่น ๆ ทั่วประเทศไทย คือ ชาวบ้านจะมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องชีวิตและพิธีกรรมในรอบปี ซึ่งชาวบ้านได้ทำตามบรรพบุรุษสืบต่อกันมา แทรกซึมอยู่อย่างไม่รู้ตัว ด้วยความเคยชินเพราะปฏิบัติสืบต่อกันมานานแล้ว และในการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นพิธีทางศาสนาหรือพิธีทางไสยศาสตร์มักจะมีญาติพี่น้องชาวบ้านใกล้เคียงไปช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ในระหว่างเครือญาติ และเพื่อนบ้านด้วยตนเอง หากมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะรักษากันตามความเชื่อของตน คือรักษาโดยการทรงเจ้า เพื่อรักษาโดยให้กินยาสมุนไพรพื้นบ้าน หรือเสกเป่าน้ำมันทำให้ผู้ป่วยกิน ในแง่นี้จะเห็นได้ว่ามีผลต่อชาวบ้านในแง่ของจิตใจ เกิดความสบายใจหายจากโรคได้ นอกจากนี้แล้วในการประกอบพิธีกรรม

ต่าง ๆ ของชาวบ้านยังถือเป็นการพักผ่อน และบันเทิงไปด้วย เพราะหลังจากพิธีกรรมแล้ว จะมีการละเล่นต่าง ๆ ด้วย

ความรักเจเนประการหนึ่งคือ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทั้งสองประการ ของชาวบ้านนั้นจะผสมอยู่ควบคู่กันไปจนดูแทบไม่ออก ความเชื่อของชาวบ้านศรีเทพจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นจนไม่สามารถแยกอย่างใดอย่างหนึ่งออกเพราะต่างก็มีหน้าที่ที่จะช่วยเหลือให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสงบ

จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า มีความเชื่ออย่างหนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนศรีเทพ ทุกไคว่ชาวบ้านในทุกหมู่บ้านมีการรับรู้เหมือนกัน เป็นที่น่าสนใจ นั่นก็คือ ความเชื่อในนิทานปรัมปรา ที่ต่างก็ได้รับฟังถ่ายทอดมาจากปู่ย่า ตา ยาย ของตนมาแต่เด็ก ๆ โดยนิทานนั้นเป็นนิทานเกี่ยวกับชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในเขตชุมชนของตน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับเมืองโบราณศรีเทพ ผลการเก็บข้อมูลของผู้เขียนพบว่า มีนิทานปรัมปรา¹ เรื่องที่เป็นที่รู้จักกัน อย่างแพร่หลายในทุก ๆ หมู่บ้านในเขตตำบลศรีเทพอยู่ 2 เรื่องนั่นก็คือ เรื่องเมืองศรีเทพล่ม เพราะวัวเฒ่าของฤๅษี และเรื่องการสร้างถนนจากเมืองศรีเทพไปเมืองเริง (วิเชียรบุรี) เพื่อไปสู่ขอเจ้าหญิงของเมืองเริง ซึ่งเป็นนิทานเกี่ยวกับชื่อของสถานที่ต่าง ๆ เช่น ชื่อสระน้ำ ภูเขา หุบเขา ฯลฯ นิทานปรัมปรา 2 เรื่องนี้ชาวบ้านแทบทุกคนแม้แต่เด็ก ๆ จะรู้จักทั่วไป

ในรายงานนี้ผู้เขียนขอศึกษานิทานปรัมปราในฐานะที่เป็น "ความเชื่อ" อย่างหนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนศรีเทพมีอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์กับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพอย่างลึกซึ้ง นิทานเกือบทุกเรื่องจะถูกพันร้อยอยู่กับเจ้าพ่อ รายชื่อผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับนิทานปรัมปราในชุมชนศรีเทพมีดังต่อไปนี้

---

¹ นิทานปรัมปราที่พบนั้นมีเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับชุมชนศรีเทพอยู่หลายเรื่องเช่นเรื่อง หุคแสนแปม จันทโครพ นางผมหมอม ทามอกทวาไส ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปที่พบได้ในทุกท้องถิ่นของไทย การที่ชุมชนศรีเทพมีนิทานเหล่านี้อยู่ แสดงถึงการแพร่กระจายนิทานจากถิ่นอื่น หรือชาวบ้านที่รู้ศึกษารูมาจากการอ่านหนังสือเอาเองก็เป็นได้ ผู้เขียนบันทึกนิทานที่ไม่เกี่ยวกับชุมชนศรีเทพ บางเรื่องไว้ที่ภาคผนวก

1. นายถึก	เที่ยงใจตรง	อายุ	82 ปี	บ้านศรีเทพน้อย
2. นายเจิม	ศรีโ	"	52 ปี	บ้านศรีเทพน้อย
3. นางสาวสุทนต์	ตระกูลปาน	"	78 ปี	บ้านศรีเทพน้อย
4. นายโพ	เหล็กดี	"	74 ปี	บ้านบึงนาจาน
5. นายจ่าง	อินทร์จงใจ	"	73 ปี	บ้านนาตะกุด
6. นายช่วง	กลิ่นโกสุม	"	83 ปี	บ้านนาตะกุด
7. นายพิน	กลิ่นเทศ	"	54 ปี	บ้านศรีเทพน้อย
8. นายดุก	ปิ่นตะกุด	"	84 ปี	บ้านนาตะกุด
9. นายพิศ	ตระกูลอ่อน	"	42 ปี	บ้านนาตะกุด
10. นายและ	ตระกูลอ่อน	"	84 ปี	บ้านนาตะกุด
11. นายเขื่อน	งามเลิศ	"	52 ปี	บ้านศรีเทพน้อย
12. นางบ้าย	ปานอินทร์	"	80 ปี	บ้านศรีเทพน้อย
13. นางฉิ่ง	ตระกูลแจ่ม	"	95 ปี	บ้านนาตะกุด

ผู้เขียนเห็นว่าการเล่นในชุมชนศรีเทพ ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีการเล่นกันทั้งเซนต์อ็อก นิทานที่ผู้เขียนได้ศึกษานั้น ผู้เขียนได้ขอให้ผู้เฒ่าที่มีอยู่นอกรายถึงชื่อที่ได้นับถือไว้ข้างบนนี้เล่าให้ฟัง และได้พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาของนิทานเมื่อนิทานเรื่องเดียวกันแพร่กระจายออกไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ และพบว่านิทานที่ทำการศึกษามีหน้าที่และบทบาทบางประการต่อชุมชนศรีเทพอยู่บางแต่ไม่มากนัก คงเป็นเพราะว่าหมู่บ้านต่างๆ ได้รับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมากขึ้น สามารถเดินทางเข้าสู่ตัวอำเภอได้อย่างสะดวก สามารถมาเสาะหาความบันเทิงแบบใหม่ได้ง่าย ในตัวอำเภอศรีเทพ และตำบลใหญ่ ๆ มีโรงภาพยนตร์ให้ชมจากการสังเกต ผู้เขียนได้พบว่าในตอนหัวค่ำเกือบทุกวัน หนุ่ม-สาวเป็นจำนวนมากจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตตำบลศรีเทพจะพากันทยอยมาชมภาพยนตร์ โดยมีรถจักรยานยนต์ หรือจักรยานเป็นพาหนะ หรือไม่ก็ชมทีวีอยู่กับบ้าน มีบ้านอยู่จำนวนไม่น้อยที่ใช้แบคเตอร์สำหรับดู ที.วี. เพราะในหมู่บ้านเหล่านี้ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ แม้ว่าบ้านหลังคามุงจากแต่ก็ยังมียี่ห้อ จากการสังเกตพบว่าเด็ก ๆ อด ที.วี. กันมาก โดยเฉพาะในวัน เสาร์-อาทิตย์ จะเปิด ที.วี. ดูกันตั้งแต่เช้าจนกระทั่งถึงเย็น ความรสนิยมของชาวในหมู่บ้าน หนุ่ม ๆ ชอบดูรายการถ่ายทอดมวย ผู้เฒ่า

ชอบดู ทีวี และภาพยนตร์ไทย โดยเฉพาะเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทางช่อง 7 สีที่แพร่ภาพไปถึง เครื่องให้ความบันเทิงอีกอย่างหนึ่งก็คือ วิทยุ ซึ่งพบว่ามีกันแทบทุกบ้าน เพราะเครื่องเล็กถือไปมาสะดวก เวลาไปไหนทำอะไรก็หิ้วไปฟังด้วย หรือเวลาที่ทำงานอื่นๆก็จะฟังไปด้วย เช่น ทำงานบ้าน ชักผ้า ทำกับข้าว ชาวบ้านนิยมฟังข่าวที่อ่านจากหนังสือพิมพ์จากวิทยุในตอนเช้ามืด (ประมาณ 05.00 น.) สาย ๆ ฟังเพลงลูกทุ่ง ลูกกรุง จากรายการต่าง ๆ

ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อชาวบ้านมีสิ่งบันเทิงแบบใหม่เข้ามา มีบทบาทแทนที่การเล่นทานเพื่อความบันเทิงอย่างในอดีตจึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ อิทธิพลจากการเข้ามาของความเจริญทางเทคนิควิทยาการทำให้ชาวบ้านสามารถหาความเพลิดเพลินจากการบันเทิงในรูปแบบอื่น ๆ สาเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่ค่อยมีการเล่นทานกันในปัจจุบันคือคนเล่าต่างก็ล้มหายตายจากไปมาก ที่ยังอยู่พอเลาแล้วเด็ก ๆ ก็ไม่เชื่อหว่านเป็นเรื่องโกหกไม่จริง และคนเล่าเองก็เบื่อนิทานของคนเพราะเล่าซ้ำ ๆ กันเหมือนเดิม

อย่างไรก็ตาม ยังพอที่จะพบบทบาทของนิทานปรัมปราว่า ยังคงมีเล่ากันอยู่บ้างในปัจจุบัน เท่าที่พอพบเห็นได้ก็คือ การเล่านิทานเพื่อกลุ่มให้เด็กนอน แต่ก็มิได้เฉพาะผู้ที่เป็นนักเล่านิทานที่มี พ่อแม่ หรือญาติ ผู้เฒ่า ผู้แก่เล่านิทานให้ฟัง ซึ่งก็มีอยู่จำนวนน้อยมาก ระยะเวลาในการเล่านิทานในชุมชนศรีเทพนั้นผู้เขียนไม่สามารถทราบได้เลยว่า ได้เล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานานเท่าไรแล้ว แต่พอจะประมาณได้ว่าคงจะเล่าสืบต่อ ๆ กันมาไม่น้อยกว่า 200 ปีมาแล้ว เพราะผู้ที่ให้สัมภาษณ์แก่ผู้เขียนคือ นายถึก เทียงใจตรง อายุ 82 ปี ได้บอกว่าตนได้ฟังนิทานมาจาก ปู่-ตา-ทวดของตนมานานแล้ว แต่เด็ก ๆ และโตจคงจามาเล่าให้ลูกหลานฟังอีกต่อหนึ่ง ซึ่งพอจะสืบได้ว่า คงประมาณ 3ชั่วอายุคนนั่นเอง

ต่อไปนี้เป็นเนื้อเรื่องนิทานปรัมปราที่ผู้เขียนได้ไปเก็บข้อมูลมาจากชุมชนศรีเทพจากหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น ศรีเทพน้อย บึงนางาม และนาตะกุด มีเรื่องเกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่ต่าง ๆ และจะมีลักษณะคล้าย ๆ กันมาก ผู้เขียนพบถึงการแตกแขนงออกไปของนิทานเรื่องเดียวกันอยู่มากตามทฤษฎีของ Stith Thompson¹ ที่ว่า "เนื้อหาของนิทานจะแปรเปลี่ยนไปเมื่อเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปสู่สถานที่หนึ่ง กาลเวลาหนึ่งไปสู่อีกกาลเวลา

¹ ศิราพร อิศฐาน, ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523, หน้า 30.

หนึ่ง ด้วยสภาพแวดล้อมและจุดประสงค์ในการเล่าที่แตกต่างกันออกไป" ทั้งเช่น นิทานเรื่อง "การสร้างถนนจากเมืองศรีเทพไปเมืองเริง" ที่เล่าแตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้

1) เรื่องการสร้างถนนจากเมืองศรีเทพไปเมืองเริง (ผู้เล่า นางฉิ่ง ตระกูลแจ่ม บ้านนาตะกุด)

"เจ้าเมืองอภัยสาส์มีลูกชายคนหนึ่งซึ่งต้องการแต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมืองเริง เจ้าเมืองเริงจึงให้สร้างถนนให้แล้วเสร็จ โดยใช้เวลา 1 วัน 1 คืน จากเมืองอภัยสาส์ไปยังเมืองเริง จึงได้เกณฑ์ไพร่พลสร้างถนนเป็นการใหญ่ พอถึงคดมหาสาคทางฝ่ายชายเห็นตะวันขึ้นแล้วก็กลัวว่าจะผิดสัญญา จึงสาธของขันหมากทั้งหมด ที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า "คดมหาสาค" และใกล้ ๆ คดมหาสาคมีห้วยอยู่แห่งหนึ่งเรียกว่า "ห้วยโอบาเซาหลวง" ซึ่งหมายถึงห้วยที่ลวงให้ลูกชายเจ้าเมืองอภัยสาส์กับลูกสาวเจ้าเมืองเริงไม่ได้แต่งงานกัน"

2) เรื่อง ลูกเจ้าเมืองเริง (ผู้เล่า นายพิน กลิ่นเทศ บ้านศรีเทพน้อย)

"ลูกเจ้าเมืองเริงเป็นหญิง ลูกเจ้าเมืองศรีเทพเป็นชาย จะแต่งงานกัน เจ้าเมืองเริงให้ฝ่ายเจ้าเมืองศรีเทพขุดถนนจากเมืองศรีเทพไปยังเมืองเริงให้เสร็จก่อนพระอาทิตย์ขึ้นภายในคืนเดียว เจ้าเมืองศรีเทพจึงเกณฑ์คนมาขุด ตรงที่ล่องจอบกลายเป็นสระ เรียกว่า สระล่องจอบ มาจนปัจจุบัน ขณะที่ขุดถนน ฝ่ายเมืองเริงเห็นขุดมาแล้วก็ตีใจ ยกโคมขึ้นรับ ฝ่ายเมืองศรีเทพเห็นดังนั้น ก็นึกว่าตะวันขึ้น จึงเลิกขุด แล้วเอาขนมขันหมากสาธทั้ง จึงเรียกว่า "คดมะสาค" หรือ "คดพระยาสาธ" ขนมก็กลายเป็นหินไปหมด ตรงที่กลับเรียกว่า "ห้วยโอบา"

3) เรื่อง ลูกเจ้าพ่อศรีเทพ (ผู้เล่า นายช่วง กลิ่นโกสุม บ้านนาตะกุด)

"เมื่อศรีเทพมีเจ้าเมืองปกครองอยู่ ต่อมาลูกชายเจ้าเมืองไปชอบลูกสาวเจ้าเมืองเริง ที่อยู่ทางทิศเหนือขึ้นไป จึงอ้อนวอนให้เจ้าเมืองศรีเทพไปสวามิภักดิ์ให้เมื่อส่งคนไปขอแล้วทางเมืองเริงบอกว่า ถ้าตกลงจะแต่งงานกับทางนี้จะต้องทำถนนจากศรีเทพไปถึงเมืองเริงในวันเดียว แล้วฝ่ายหญิงจึงจะยอมแต่งงานด้วย ทางฝ่ายเมืองศรีเทพจึงรวบรวมกำลังผู้คนให้เอาจอบไปคนละเล่ม แล้วไปรวมกันในที่แห่งหนึ่ง ปัจจุบันเรียกว่า สระล่องจอบ เริ่มสร้างถนนจากเมืองศรีเทพไปถึงบ้านนาโครม แล้วผ่านไปทางห้วย

ไอบา จนไปเสียที่เมืองเร้งที่ท่ากลวง โดยไปจุดไฟที่ทิศตะวันออก แล้วตะโกนว่าสว่าง แล้วทำให้ชาวเมืองศรีเทพหมกกำลังใจพากันเดินกลับหมด รูปร่างต่าง ๆ ของเหตุการณ์นี้ยังมีอยู่ ที่หิมคนท่ากลวงเรียกว่า หวยไอบา ส่วนขบวนชั้นหมากที่ตามมานั้นได้สาธิตตามคง เรียกว่า "คงมหาสาธ" ดังนั้นการแต่งงานจึงไม่เกิดขึ้น

4) เรื่องเมืองเร้งกับเมืองศรีเทพ (ผู้เล่า นายถึง เพี้ยใจตรง บ้านศรีเทพน้อย)

"เดิมเมืองศรีเทพมีชื่อว่า เมืองอภัยยาสาลี แล้วเพี้ยนเป็นอภัยสาลี และยังมีอีกชื่อหนึ่งคือ "เมืองซีเท่น" คือ ยาสาลีเป็นซี จะไปเทศน์ที่วัดเก่า (วัดเมืองเก่าศรีเทพประจวบ) ทุก ๆ วันพระ จึงเรียกชื่อเมืองว่า "เมืองซีเท่น" แล้วเพี้ยนเป็น "ศรีเทพ" ในที่สุด

เมืองศรีเทพนี้ แรกก่อนมีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับเมืองเร้ง (วิเชียรบุรี) เจ้าเมืองศรีเทพ (อภัยสาลี) มีลูกชายซึ่งไปรักใคร่ชอบพอกับลูกสาวเจ้าเมืองเร้ง เมื่อฝ่ายชายต้องการไปสู่ขอฝ่ายหญิงก็มีการตกลงกันว่าถ้าฝ่ายเจ้าบ่าวนำขบวนชั้นหมากแห่ไปสู่ขอฝ่ายหญิงจะต้องสร้างทางให้เสร็จทันก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ถ้าหากเขาแล้วฝ่ายชายยังสร้างทางไม่เสร็จ ยังไม่ถึงเมืองเร้งแล้วละก็การแต่งงานจะต้องเป็นอันยกเลิกไป เมื่อตกลงกันแล้วทางฝ่ายชายก็ยกขบวนชั้นหมากไปตั้งแต่หัวค่ำพร้อม ๆ กับสร้างทางไปด้วย พอใกล้จะถึงเมืองเร้ง ปรากฏว่าทางฝ่ายเจ้าเมืองเร้งเห็นขบวนชั้นหมากมาก็ดีใจ โปรดให้คนเอาโคมไฟไปแขวนไว้ที่ขอดประตูเมืองไว้ให้กับฝ่ายชายเพื่อเป็นการส่งทาง แต่ปรากฏว่าลูกชายเจ้าเมืองศรีเทพเข้าใจผิดคิดว่าแสงของโคมไฟเป็นแสงของพระอาทิตย์ยามเช้า ก็ตกลงใจคิดว่าบุญคงไม่มี เลยตัดสินใจยกทัพกลับเมืองศรีเทพ เพราะคิดว่าตนไม่ใช่เนื้อคู่ของเจ้าหญิงเมืองเร้ง ดังนั้นจึงนำขบวนชั้นหมากดอยหลังกลับ ในตอนเดินทางนั้นได้มีการหยุดพักเป็นช่วง ๆ ตอนเช้าไปก็มีการลองจอบดูว่าจอบมีความคมในการขุดเพื่อสร้างทางหรือเปล่า ก็มีการขุดดินกันแต่ละครั้งในหมู่คณะชั้นหมากทั้งหมด บริเวณที่ลองจอบกันนั้นเลยกลายเป็นบ่อ ปรากฏมาจนถึงปัจจุบันนี้เรียกว่า "สระลองจอบ" แล้วเดินทางต่อไปก็มีการหยุดพักอีก ที่นี้มีการลองความคมของเสียมเช่นเดียวกับจอบคือ เอาเสียมปักลงไปดินจนเป็นบ่อ ในปัจจุบันนี้เรียกว่า "ลำปัก" อยู่ใกล้กับน้ำโครม และเมื่อได้รับความผิดหวังยกขบวนกลับ

ฝ่ายชายก็ได้สวดมนต์ของพิธีต่าง ๆ ที่เตรียมไปทำพิธีหิ้งข้างทาง ปรากฏว่าบริเวณที่สวดมนต์นั้น ปัจจุบันเป็นที่ราบเหียนเตียน โลง เป็นบริเวณกว้างมากไม่มีต้นไม้อะไรขึ้นเลย แม้แต่นกเขา เรียกกันว่า "คงมหาสาต"

จะเห็นว่า นิทานทั้ง 4 เรื่องนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน แต่มีเนื้อหาแตกต่างกันออกไปบ้าง นอกจากนี้ยังมีเรื่องเกี่ยวกับ "เมืองศรีเทพลม" ซึ่งแตกต่างกันออกไปเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เห็นว่า

5) เรื่อง ตำนานเมืองลม¹ (ผู้เล่า นางบ้าย ปานอินทร์ บ้านศรีเทพน้อย)

"มีลูกชายและลูกสาวของแต่ละเมืองจะแต่งงานกัน เจ้าห้วยเล้งอยู่หัวเขายมรูรี ซึ่งเป็นฝ่ายหญิง ส่วนฝ่ายชายอยู่ทางศรีเทพ เมื่อฝ่ายชายยกขันหมากไปก็พูนดินพูนถนนไปด้วย เมื่อเหนื่อยก็หยุดพักผ่อนระหว่างทาง และมีการเกณฑ์คนมาลองจอบกันขึ้นโดยให้ขุดกันคนละ 1 จอบ ผลปรากฏว่าเมื่อขุดกันคนละ 1 ทีกก็ได้สระใหญ่ 1 สระจึงพากันเรียกว่า "สระลองจอบ" จากนั้นก็เดินทางต่อไปลูลวงเขาคงมหาสาต และหนองไม้สือทางฝ่ายหญิงเขาลากว่า เขาใช้วิธีรับมาซักโถมขึ้นบนยอดเขา เท่านั้นต่อมาจึงเรียกว่า

¹นิทานเรื่องนี้ผู้เล่าเกิดความสับสนไต่ถึงเอาเหตุการณ์ในนิทานเรื่องอื่นเข้ามาปน อาจเป็นเพราะว่าผู้เล่าได้ยืมไต่ทั้งนิทานมามาก จึงอาจเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ มาไว้ด้วยกันโดยไม่รู้ตัว STITH THOMPSON กล่าวว่า "การผนวกเรื่องเป็นเหตุให้นิทานแต่ละท้องถิ่นมีเนื้อหาต่างกันไป เรื่องที่ผู้เล่าผนวกเข้าไปก็เป็นนิทานท้องถิ่นที่รู้จักกันดี ดังนั้นถ้าผนวกเข้าไปแล้วก็เข้ากันไต่สนิทกับเรื่อง และคนฟังไม่ทักท้วง นานวันเข้าคนฟังก็ไม่ทราบว่ตอนนั้นตอนนี้เป็นารผนวกเข้ามาภายหลัง เขาก็อาจคิดว่าเป็นเนื้อเรื่องตามนิทานต้นเค้า ดังนั้นเมื่อนิทานเรื่องหนึ่งแพร่กระจายไปยังถิ่นต่าง ๆ โอกาสที่เนื้อหาจะแปรเปลี่ยนไปจึงย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะแต่ละท้องถิ่นต่างก็มี "คลังนิทาน" ของคนอยู่แล้ว และนิทานเหล่านั้นก็อยู่ในสมองของผู้เล่าทั้งสิ้น ผู้เล่าอาจจะเชื่อมโยงเรื่องโน้นกับเรื่องนี้ได้เสมอไม่มีวันใดก็วันหนึ่ง"

"เขาโยงโคม" ซึ่งตามสัญญาไว้ว่า ถ้าหากแจ้งแล้วจะไม่ให้แต่งงานกัน ดังนั้นฝ่ายชายจึงรีบไปให้ทันก่อนแจ้ง ถ้าไม่ทันจะเสียเขาแน่ เนื่องจากระยะทางไกลมาก แต่หารู้ไม่ว่าทางฝ่ายหญิงไปลักโยงโคมขึ้นก่อนแล้ว เมื่อทางฝ่ายชายไปถึงที่นัดหมายก็เห็นดาวรุ่งขึ้นสว่างเสียแล้วบนยอดเขา จึงคิดว่ามาไม่ทันตามสัญญาคงไม่ไ้แต่งงานกันด้วยความโมโหจึงสาธชนมถึงตรงนั้น บริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า "คงมหาสาธ" แล้วยกขบวนกลับ เมื่อกลับมาได้มีการผูกวัวธนูขึ้นแล้วเอายาโปะที่วัว ซึ่งเป็นยาพิษ และปล่อยวัวให้วิ่งรอบเมือง เมื่อยามไม่เปิดประตูให้วัวนั้นก็ร้องใหญ่จนยามต้องเปิดประตู พอเปิดแล้ววัวก็วิ่งวนอยู่หลายรอบและล้มลงชักตายในที่สุดแล้วโรคระบาดก็หลังไกลออกมาจากวันนั้น ผู้คนพากันแตกตื่นไปหมด ที่ตายไปก็เป็นจำนวนมาก ต่อมาผู้ใดคนหนึ่งคิดว่าจะมาช่วยเมืองนี้ แต่พอมาถึงเห็นวัวทองแตกตายเสียก่อนแล้วก็เลยสาธยาถึงไว้ในวังน้ำนั้นเองไม่เอากลับไปอีกเพราะทำให้เสียชื่อเสียง วังน้ำนั้นก็เกิดหลาน น้ำนั้นได้ไหลมาเข้าหวมเมือง เมืองนี้จึงได้ชื่อว่า "เมืองล่ม"

6) เรื่อง "เมืองศรีเทพล่ม" (ผู้เล่า นายคุก ปันตะภูค บ้านนาตะภูค)

"ปู่ย่า ตายาย เล่าว่า เมืองศรีเทพนี้เป็นเมืองกบฏพระญาติ ญาติโกรธเจ้าเมืองจึงได้ปล่อยลูกวัวให้วิ่งรอบเมือง ทหารไปทูลเจ้าเมืองว่าลูกวัวมาวิ่งรอบอยู่นอกกำแพงเมือง เจ้าเมืองจึงบอกให้เปิดประตูให้ลูกวัวเข้ามากลางเมืองเมื่อลูกวัวเข้ามาก็กเกิดโรคอหิวาต์ขึ้น เมืองศรีเทพก็ล่มลง"

7) เรื่อง "ญาติตาไฟ" (ผู้เล่า นายหิน กลิ่นเทศ บ้านศรีเทพน้อย)

"มี ญาติ 2 คน คนหนึ่งชื่อญาติตาไฟ คนหนึ่งจำชื่อไม่ได้ ทั้งสองไม่ได้อยู่ด้วยกัน แต่ไปมาหาสู่กัน 7 วันครั้งหนึ่ง เพื่อปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับเรื่องของบ้านเมือง

วันหนึ่งลูกเจ้าเมืองศรีเทพไปหาญาติตาไฟ บอกว่าอยากชุบตัวให้สวยงาม ญาติตาไฟบอกว่า "อย่างนั้นก็ชุบตัวซิ" ลูกเจ้าเมืองก็ให้ญาติลองดูก่อน ญาติตาไฟตอบตกลงแต่พอทานโคตลงไปแล้วให้ลูกเจ้าเมืองเอาน้ำหมอนั้นมาใส่หมอนี้ ท่านจึงจะฟื้นตัวขึ้นมาได้อีก แต่พอญาติโคตลงไปแล้ว ลูกเจ้าเมืองก็หนีไปไม่ทำตามที่ญาติตาไฟบอก เมื่อครบกำหนด 7 วันญาติอีกคนหนึ่งมาเยี่ยม ไม่เห็นญาติตาไฟ ก็รู้สึกแปลกใจ ภายหลังได้ชุบให้ฟื้นขึ้นมาตามได้ความว่าลูกเจ้าเมืองเล่นไม่เชื่อเมื่อญาติตาไฟฟื้นขึ้นมา ก็โกรธเคืองมากคิดจะแก้แค้นเมือง

เมืองศรีเทพ จึงปรุงยาขึ้นเอาใส่ทองวัวทำขึ้นเป็นวัวเสก ส่วนดาษีอีกคนก็รีบกลับไปปรุงยาเพื่อแก้ แต่ไม่ทันดาษีคาไฟ ดาษีคาไฟปล่อยวัวตัวนั้นออกไปวิ่งอยู่รอบเมือง พอถึงกลางใจเมือง ทองวัวที่ใส่ยาอยู่ที่กระเบือออกกระจายไปทั่วเมืองเกิดเป็นพิษขึ้น ชาวบ้านชาวเมืองที่กำลังทำขนมจีน พอถูกพิษยา ขนมจีนก็กลายเป็นพิษ ชาวของอื่น ๆ ก็กลายเป็นหินไปหมด ปลาควนที่กำลังปิ้งอยู่ก็กลับไปว่ายน้ำได้ ส่วนคนที่รอกตายก็ขึ้นของไปอยู่ที่เขาใหญ่ ออกทางประตูเกวียน ส่วนยาที่ดาษีอีกคนหนึ่งปรุงเพื่อแก้ เมื่อแก้ไม่ทันจึงนำไปฝังกรุแห่งหนึ่ง"

8) เรื่อง "เจ้าพ่อศรีเทพ" (ผู้เล่า: นายจ่าง อินทร์จงใจ บ้านนาตะกุด)

"เจ้าพ่อศรีเทพเป็นเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ ใครไม่บวงสรวงจะทำมาหากินไม่ขึ้นและไม่มีความสุข ครึ่งหนึ่งมีพ่อค้าควายจะไปค้าขายที่เมืองชัยภูมิ ก็มาบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อศรีเทพว่า ถ้าคนไปค้าขายไถลามากลับมาพวกตนจะถวายหู 3 หู พอไปค้าขายไถลามาจริง พวกพ่อค้าก็มาบนโดยเอาร่องเท้าที่มีลักษณะ 3 หูมาถวายที่ศาลเจ้าพ่อ

จากนั้นก็มียกพวกหนึ่งจะมาค้าขายเช่นกันก็มาบนว่า ถ้าไปค้าขายกลับมาได้ไช้ไศลลามแล้วจะถวายหัวเขากวายเป็นเพียงแค่นั้น เมื่อกลับจากค้าขายก็ไถลามาจริง พ่อค้าก็ต้องบนโดยเอาร่องเท้ามาบนที่เขากวายเป็นเพียงแค่นั้น และนำความมาผูกติดไว้กับเสาศาลเจ้าพ่อ ต่อมาความนั้นเกิดคิดถึงแม่ของมัน มันพยายามกินร่น จนกระทั่งศาลเจ้าพ่อทั้งหมด"

9) เรื่อง ข้างตกหลุม (ผู้เล่า: นายและ ตะกรุดแก้ว บ้านนาตะกุด)

"เนื่องจากประชาชนในบริเวณเมืองศรีเทพ ต่างมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีเทพมาก ใครก็ตามที่เข้ามาในบริเวณเมือง เมื่อพบเห็นสิ่งใดก็ตามจะหักทลายไม่ได้จะต้องกล่าวคำวิงวอนให้เจ้าพ่อศรีเทพคุ้มครอง ถ้าใครไม่ทำตามเจ้าพ่อศรีเทพจะคลั่งคลุ้มให้มันอันเป็นไป มีเรื่องเล่าว่ามีพ่อค้าจากเมืองอื่นเดินทางมาค้าขายที่เมืองศรีเทพ แต่พ่อค้าไม่เชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีเทพ จึงไม่ได้ปฏิบัติตามที่ได้รับคำแนะนำเมื่อข้างเดินทางออกมาจากกำแพงเมือง ซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นดินโคลน ข้างก็ติดหลุมไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ ในที่สุดพ่อค้าต้องร้องขอให้เจ้าพ่อศรีเทพช่วยเหลือ ผลก็คือสามารถเดินทางต่อไปได้"

11) เรื่องเจ้าพ่อหินหักและเมืองศรีเทพลม (นาง จิ่ง ตะกรุดแจ่ม : ผู้เล่า
 อยู่บ้านนาตะกุด)

"มีญาติ 2 คนเป็นเพื่อนกัน มีการเสกวัณูเข้าเมืองศรีเทพ วัณู
 วิ่งอยู่รอบ ๆ เมือง 2-4 วันก็เข้าเมืองไม่ได้ เจ้าเมืองจึงให้ชนของออกจากเมือง เจ้าพ่อ
 หินหักจะออกจากเมืองโดยการขึ้นเกวียนไป วัณูเมื่อวิ่งเข้าเมืองก็ท้องแตก เจ้าพ่อหินหัก
 ที่ขึ้นเกวียนไปก็ตกลงจากเกวียน แขนขาจึงหัก เจ้าพ่อเมืองศรีเทพจึงได้ชื่อว่า "เจ้าพ่อหินหัก"
 เจ้าพ่อเมืองได้สั่งลาเมืองอภัยสาส์ไว้ว่า "ขวัญเมืองน้องแก้วเอ๋ย ที่จะลาแล้ว โอ้เมือง
 อภัยสาส์ ดินข้าวยอยู่เมืองลังกา ดินชวาอยู่เมืองอภัยสาส์ แม่ขวัญเมืองที่จะต้องลาแล้วหนอ
 เมืองอภัยสาส์" ขณะที่วัณูวิ่งเข้าเมืองมา ชาวบ้านกำลังทำขนมจิ้นกันอยู่ ปรากฏว่า ครก
 สาก กระเบื้อง ขนมจิ้นที่ทำกลายเป็นหินไปหมด

12) เรื่องจระเข้เฒ่า (ผู้เล่า : นายไพร เหล็กดี บ้านบึงนาจาน)

"ในสมัยก่อนนั้นที่สระแก้วเมืองอภัยสาส์ มีจระเข้เฒ่าอาศัยอยู่ตัวหนึ่ง
 ชาวเมืองถือนันว่าเป็นจระเข้เจาบ้านเจ้าเมือง มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ฝนหยุดตกไปนาน จระเข้นั้นได้อำ
 ปากรอกอยน้ำอยู่ แต่ไม่มันน้ำสักที เลยโมโหหนีไปอยู่ที่ปากหนองน้ำนอกเมือง เมื่อจระเข้
 คูบ้านคูเมืองไปแล้ว เมืองอภัยสาส์ที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำก็ยิ่งแห้งแล้งลงไปทุกที มีโรค
 ภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นมากมาย วัวควายล้มตาย คนทำอะไรก็ไม่ได้อะไรเลยเสียหายหมด เนื่องจาก
 ไม่มีน้ำดื่ม โดยเฉพาะผู้หญิงถ้าใครลงไปอาบน้ำในสระแก้วแล้วจะต้องตายเสียทุกคน แต่ถ้า
 หากเป็นคนจากถิ่นอื่นที่ไม่คนศรีเทพ เช่น คนลาวบ้านบึงนาจานลงไปอาบน้ำในสระแก้วได้
 ไม่เป็นอะไร แม้ว่าจะอาบจะดื่มอย่างไรก็ได้ไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นหญิงชาวศรีเทพ
 ลงไปอาบจะต้องป่วยไข้ตายทุกคน"

13) เรื่องฤๅษีคาไฟและฤๅษีดาวัว (เล่าโดย: นางสาวสมฤทธิ ตะกรุดบ้าน
 อายุ 80 ปี บ้านศรีเทพน้อย)

"ที่บนเขาไกลเถียงกันมีฤๅษีอยู่ 2 คน สร้างกุฏิอยู่ที่ไกล ๆ กัน
 คนหนึ่งชื่อคาไฟอีกคนหนึ่งชื่อ ดาวัว ฤๅษีคาไฟมีลูกศิษย์เป็นลูกท้าวพระยาเมืองนั้น วันหนึ่ง
 ฤๅษีคาไฟบอกกับลูกท้าวพระยาผู้เป็นศิษย์ว่า น้ำในบ่อที่อยู่ใกล้กัน ใครได้อาบน้ำในบ่อก็จะตาย

ถ้าได้อ่านน้ำอีกบ่อหนึ่งมารคจะฟื้นกลับขึ้นมาใหม่ ลูกท้าวพระยาไม่เชื่อ พระฤๅษีคาไฟจึงทดลองจะทดสอบให้ดู แต่เอาคำนั้นสัญญาจากลูกท้าวพระยาว่า เมื่อฤๅษีคาไฟตายไปแล้ว ลูกท้าวพระยาจะเป็นผู้ไปเอาน้ำในบ่อที่ 2 มารคให้ฟื้นชีวิตขึ้นมา แต่ฤๅษีคาไฟต้องตายไป เพราะศิษย์ขาดความซื่อตรง ไม่ทำตามสัญญา กลับหนีไปในเมืองเสียไม่เอาน้ำไปรดให้ฤๅษีคาไฟ

กล่าวถึงฤๅษีดาวว เคยไปมาหาสู่กับฤๅษีคาไฟผดสังเกตุ ไม่เห็นฤๅษีคาไฟมาเยี่ยม เขียนก็ออกไปถาม เมื่อผ่านบ่อน้ำที่ใครอาบก็ตาย เห็นน้ำในบ่อเดือด ก็รู้แจ้งว่ามีเหตุร้ายเกิดขึ้น ในที่สุดก็ได้อ่านน้ำอีกบ่อหนึ่งมารคทราบฤๅษีคาไฟจนฟื้นคืนชีวิตขึ้นมา ฤๅษีคาไฟจึงเล่าเรื่องที่ผ่านมาให้ฤๅษีดาววฟัง แล้วว่าจะต้องแกล้งเล่นลงโทษลูกท้าวพระยาให้จงได้ ตลอดจนประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในเมือง ฤๅษีดาววเรียนสติว่า อย่าลงโทษรุนแรงเช่นนั้นเลย ฤๅษีคาไฟไม่เชื่อฟัง จึงเนรมิตเป็นวัวขึ้นมาตัวหนึ่งเอาพิษร้ายใส่บรรจุเข้าไว้ในท้องวัวเต็มแล้ว จึงปล่อยวัวกายสิทธิ์ให้เดินรอบ ๆ กรุงถึง 7 วันทั่วเสียงร้องก็ก้องตลอดเวลา เมื่อเจ้าหน้าที่ ทริศษาประตูเมืองเห็นวัวเป็นพิสดารก็ปิดประตูเมืองเสีย ครั้นถึงวันที่ 7 ท้าวพระยาเมืองนั้นได้รับสั่งให้เปิดประตูเมือง วัวจึงเข้าประตูเมืองได้ ขณะนั้นท้องวัวเกิดระเบิดแตกออก ไอลิษร้ายในท้องวัวไหลออกมาทำร้ายคนในเมืองจนตายหมด"

จากตัวอย่างนิทานทั้ง 13 เรื่องนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าส่วนใหญ่แล้ว Myth ในประเทศของเราจะสะท้อนให้เห็นถึงวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Cultural Hero) เป็นศูนย์กลางในรูปลักษณ์วัฒนธรรมเช่น พระร่วง เจ้าพ่ออุทอง เจ้าพ่อศรีเทพ ฯลฯ ถือเป็นบุคคลที่คนในท้องถิ่นให้ความเคารพเชื่อดูให้เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม

เรื่องเกี่ยวกับ Myth นั้นนักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจเพราะว่าในท้องถิ่นใกล้เคียงกันจะมีความเชื่อใกล้เคียงกัน มี Cultural Hero คนเดียวกัน เพราะว่าพวกเขามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน มีการติดต่อกัน มีโครงสร้างทางสังคม มีความคิดทาง Cosmology ที่คล้ายกัน ใน Myth จะบอกถึงระบบเครือญาติ (Kinship) การแต่งงาน ใครแต่งงานกับใคร บอกถึงลักษณะของครอบครัวซึ่ง Myth จะบอกไว้ทั้งหมด ซึ่งผู้ศึกษาจะต้องพยายามตีสัญลักษณ์ให้แตก

อาจกล่าวได้ว่า ในสังคมที่ยังล้าหลังต่อความทันสมัย Myth จะเป็นเหมือนประวัติศาสตร์ของพวกเขา (ตามความเห็นของ Malinowski) Myth ที่ใกล้เคียงกัน จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมใกล้เคียงกัน และใน Myth จะมีตัวเอกเหมือนกัน ที่แสดงว่ากลุ่มสังคมนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกันอย่างแน่นแฟ้น

โดยสรุปแล้วในบทนี้ผู้เขียนพูดถึงเรื่องของ "ความเชื่อ" ในชุมชนศรีเทพ ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ ในการมองโดยทั่วไปคือ ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ อีกทั้งยังมีอิทธิพลของพราหมณ์ปะปนอยู่ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าทั้งสามสิ่งนี้คือ พุทธ พราหมณ์ และไสย โคผสมผสานกันอยู่ในสังคมไทย มีบทบาทและหน้าที่คล้ายคลึงกัน อยู่ควบคู่กันอยู่เสมอ

ในพิธีกรรมแต่ละอย่างของชาวบ้านนั้นไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตหรือพิธีกรรมในรอบปีจะมีความเชื่อใน 3 สิ่งนี้อยู่ด้วยกัน มีความสัมพันธ์กัน ดังเช่นจะเห็นได้จาก การมีพระสงฆ์เข้าร่วมในพิธี บางพิธีไปประกอบทั่ววัด การทำบุญต่าง ๆ ซึ่งเป็นคติของชาวพุทธ แต่ในขณะเดียวกันที่ชาวบ้านนับถือในพระพุทธศาสนา ชาวบ้านก็ยังนับถือในภูมิผี วิญญาณอยู่ มีการเข้าทรง ประพฤติปฏิบัติตามข้อห้ามของ "เจ้าพ่อ" อย่างเคร่งครัดเพราะมีความเชื่อว่า "ไสยศาสตร์" ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอยู่ และเป็นที่น่าสังเกตว่า อิทธิพลของพราหมณ์จะแทรกอยู่ด้วย เช่น พิธีแรกนาขวัญ พิธีทำขวัญต่าง ๆ พิธีโกนจุก หรือการกวาดหัวพิภย์ในพิธีสารท ก็คือคติที่รับมาจากพราหมณ์ ดังนั้นทั้ง 3 สิ่งนี้เป็นสิ่งที่อยู่ด้วยกันในการประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ ชาวบ้านจะมีการทำบุญแบบพุทธ ในขณะเดียวกัน พิธีทางพุทธศาสนาก็มีไสยศาสตร์เข้าเกี่ยวข้องด้วยเหมือนกัน เช่น การรคน้ำมันคัของพระสงฆ์ที่ต้องมีการเสกเป่าควย หรือการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาด้วย จึงเป็นการยากที่จะแยกถึงความสัมพันธ์ของทั้ง 3 สิ่งนี้ออกจากกันอย่างเด็ดขาด เพราะทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น จนแทบดูไม่ออกเลยว่าประเพณีพิธีกรรมไหนเป็นของพุทธศาสนา หรือของไสยศาสตร์

การที่ชาวบ้านมีความเชื่อเดียวกันแบบนี้ทำให้ความสัมพันธ์กันช่วยเหลือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อเดียวกันเพราะตระหนักถึงความเป็นพวกเดียวกัน ช่วยทำให้สังคมมีแรงยึดเหนี่ยวอยู่รอมร่อมาไ้จนถึงปัจจุบันนี้

ส่วนนิทานปรัมปรานั้น ก็ถือว่าเป็น "ความเชื่อ" ด้วยอย่างหนึ่งเพราะชาวบ้านไปรับรู้กันแทบทุกคน ที่สำคัญคือ มีความสัมพันธ์กับความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพอย่างลึกซึ้ง เป็นสิ่งอธิบายบางสิ่งบางอย่างให้ชาวบ้านได้ โดยเฉพาะที่มาของชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน และการปฏิบัติตาม "เจ้าพ่อ" ด้วยความยำเกรงในอิทธิฤทธิ์ที่ปรากฏในนิทาน.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 3

บทบาทของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมในปัจจุบันของชาวนานาคำบลศรีเทพ

ดังได้กล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมต่างๆมาในบทที่ 2 แล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ในแง่ของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตจะเห็นได้ว่าชีวิตหนึ่งๆของคนเราตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตาย ย่อมจะต้องผ่านเหตุการณ์ที่ถือกันว่าสำคัญเป็นระยะๆ เช่น เมื่อแรกเกิดก็ต้องทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดเพื่อให้แน่ใจ เป็นประกันว่าเด็กเกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ ไม่ตายเสียใน 3 วัน 7 วัน และมีความเจริญเติบโตจนกว่าจะเข้าเซตระยะที่จะเป็นวัยรุ่น จึงทำพิธีตัดจุก เพื่อแสดงว่าพ้นจากวัยเด็กแล้ว จะได้เป็นคนมีกำลังใจมั่นคงประพฤติดั่งสิ่งที่ชอบที่ควร และโดยเฉพาะผู้ชายยังจะต้องเข้าพิธีบวชเรียนอีกระยะหนึ่ง แล้วถึงจะมีเหย้ามีเรือนได้ ซึ่งต้องเข้าพิธีแต่งงานเพื่อความสุสุมาย ความเจริญแก่ครอบครัว และในที่สุดก็ถึงพิธีเกี่ยวกับการตายเพื่อให้มีชีวิตอยู่เป็นสุขในโลกหน้า

พิธีกรรมเหล่านี้เมื่อทำสืบต่อกันมาก็เกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้น

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อที่ผสมผสานกันอยู่ระหว่างพุทธ พราหมณ์และไสยศาสตร์ และมีความสำคัญในระดับครอบครัวญาติมิตรในหมู่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการรักษาความเป็นสมาชิกของกลุ่มญาติ และรักษาความสัมพันธ์ของทุกคนในครัวเรือน เช่น ระหว่างคนแก่กับคนหนุ่มสาว หรือในระหว่างญาติมิตร เป็นต้น

ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทวงมาหากินก็เช่นเดียวกัน ที่ดูเหมือนจะเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อซึ่งจะมีอยู่เกือบตลอดปี แต่ในช่วงของความสำคัญนั้นจะอยู่ในช่วงระหว่างหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตและก่อนจะเริ่มฤดูกาลผลิตใหม่ ซึ่งเป็นการกำหนดช่วงเวลาอย่างกว้างๆ ตามลักษณะของสังคมชาวนาที่ผูกอยู่กับธรรมชาติเท่านั้น พิธีกรรมที่จะแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสังคมนั้น ได้แก่พิธีที่เกี่ยวข้องกับการทวงมาหากิน เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดเจนที่สุด ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับท่านอื่นก็มีบทบาทเช่นเดียวกัน

การศึกษาทำความเข้าใจความสำคัญของพิธีกรรมนั้นนับเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการทำความเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่และค่านิยมของชาวบ้าน เนื่องจากพิธีกรรมสามารถสะท้อนให้เราไปเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมถึง 3 ระดับด้วยกัน คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในพิธีกรรมของชาวบ้านจะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในสังคมไทยที่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ฮินดู และไสยศาสตร์เข้าด้วยกัน เป็นความเชื่อที่อยู่ร่วมกัน ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะต่างก็มีความเชื่อ ปฏิบัติคล้ายกัน

จากการศึกษาถึงระบบความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านใน ต.ศรีเทพ ในบทที่ 2 ที่ผ่านมาผู้เขียนได้อธิบายให้เห็นว่า "ในแง่ของความเชื่อนั้น หากมองโดยทั่วไปแล้ว ความเชื่อของชาวบ้านมี 2 ประเภท คือ ความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อในไสยศาสตร์ ความเชื่อทั้งสองประเภทนี้แม้ว่ารูปแบบจะต่างกัน รวมทั้งการหวังผลตอบแทน แต่ว่าในเรื่องของบทบาทและหน้าที่แล้วจะมีความคล้ายคลึงกันมาก และอยู่ควบคู่กันไปเสมอ มีความสัมพันธ์กัน โดยจะเห็นได้จากในบางครั้งในพิธีทางพุทธศาสนาก็มีไสยศาสตร์เกี่ยวข้องอยู่ด้วย เช่น การร่อนน้ำมันดี เสกเบ้า สะเภาเคราะห์ ค่ำชะตา ทำนายโชด เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะเห็นเพราะว่า ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญทางศาสนานั้นผลตอบแทนอาจจะเข้าไปไม่ทันการ ชาวบ้านจึงต้องพึ่งไสยศาสตร์แทน เช่นมีการขอฝน แห่นางแมว การรักษาป่วยไข้ เป็นต้น ความเชื่อทั้ง 2 ประเภทนี้จึงสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก นอกจากชาวบ้านจะทำบุญทางพุทธศาสนา ประกอบประเพณี และพิธีกรรมต่างๆในรอบปีหนึ่งๆ เช่นงานพิธีสงกรานต์ เข้า-ออกพรรษา พิธีวันสารทแล้ว ชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อในไสยศาสตร์เสริมด้วย อย่างเช่น จะเห็นได้จากพิธีกรรมบางอย่าง เช่นพิธีเช่นไหว้บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ทำขวัญข้าวไหว้ผีกลางนา ฯลฯ หรือมีหลายพิธีที่มีอิทธิพลของพราหมณ์อยู่ เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ โคนจุก ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น

ในบทนี้ผู้เขียนจะขอพูดถึง บทบาทของความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมต่างๆรวมทั้งความเชื่อในรูปของนิทานปรัมปราในชุมชนศรีเทพในช่วงหลังต่อไป

บทบาทของความเชื่อ

เราจะเห็นได้ว่า "ความเชื่อ" นั้นมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ (WORLD VIEW) ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านเชื่อว่า ตามต้นไม้ใหญ่ ทุ่งนา บ้าน มีผีมีวิญญาณสิงอยู่ วิญญาณเหล่านี้มีอำนาจเหนือชาวบ้าน ความเกรงกลัวในเจ้าพ่อศรีเทพ การยกย่องนิยมนคนที่เป็นตัวแทนของความเชื่อว่ามีสถานภาพสูง เช่น พระสงฆ์ คนทรง เป็นต้น

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ก็พบว่าชาวตำบลศรีเทพส่วนใหญ่แล้วจะมี "ความเชื่อ" เป็นตัวที่คอยกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และยังมีความสำคัญต่อสถาบันต่างๆ ในสังคมอีก เช่น การเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และสันติภาพการ้วย

MALINOWSKI เชื่อว่า โสยศาสตร์ (MAGIC) มีหน้าที่อย่างเกี่ยวข้องกับศาสนา คืออย่างน้อยเวทมนต์คาถาต่างๆ ก็ช่วยให้คนอบอุ่นหัวใจ หายกลัว มีความหวังในชีวิตในอนาคต และมีความเป็นปึกแผ่นในสังคม เพราะฉะนั้นถึงแม้ในค่านิยมแบบ (FORM) ของโศยศาสตร์ไม่ใช่ศาสนา แต่ในค่านิยมที่ทางสังคม (SOCIAL FUNCTION) จะทำหน้าที่อย่างเกี่ยวข้องกับศาสนา ดังนั้นความเชื่อใน "เจ้าพ่อศรีเทพ" ร่วมกันของชาวบ้านหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลศรีเทพจึงสร้างความเป็นปึกแผ่น เกิดพลังยึดเหนี่ยวขึ้นในชุมชน

ดังนั้น "ความเชื่อ" จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม เพราะเป็นส่วนที่รวมเอาความรู้สึกนึกคิด อุดมคติ ความเป็นอยู่ของคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติเอาไว้ การที่จะเข้าใจพฤติกรรมของคนจะต้องศึกษาถึงเรื่องความเชื่อ เพราะความเชื่อจะอธิบายเหตุผลของการกระทำต่างๆ ของคนเราได้

การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีเครื่องควบคุม ในชุมชนศรีเทพจะเห็นได้ว่ามี "ความเชื่อ" เป็นตัวควบคุมสังคมที่ดีที่สุด เพราะชาวบ้านทุกหมู่บ้านมีค่านิยมทางจิตใจ มีความเชื่อเหมือนกันในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีเทพ ชาวบ้านจึงปฏิบัติตนเป็นลูกที่ดีของเจ้าพ่อ ไม่กล้าทำอะไรผิดในทางชั่วร้าย อาจพูดได้ว่าลักษณะดังกล่าวเป็นเสมือนกฎข้อบังคับที่ใช้เป็นบรรทัดฐานควบคุมสังคมได้ จากสถิติของสถานีตำรวจจะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมาคืออาชญากรรมร้ายแรงประเภทฆ่ากันตายในตำบลศรีเทพแทบไม่มีเลย

ความเชื่อและประเพณีพิธีกรรม มีบทบาทต่อสถาบันทางสังคม และต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านในตำบลศรีเทพเป็นอย่างมาก เช่น

- สถาบันครอบครัว ความเชื่อจะเป็นตัวหล่อหลอมให้สมาชิกแต่ละคนในครอบครัวปฏิบัติ
ตามบทบาทของตนในแต่ละช่วงได้อย่างถูกต้อง โดยผ่านทางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น
พิธีเกิด พิธีโกนจุก พิธีบวช พิธีแต่งงาน พิธีศพ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยปลูกฝังบทบาท
และสถานภาพตลอดจนอุดมคติ โดยมีความเชื่อเป็นตัวสนับสนุน เมื่อชาวบ้านผ่านพิธีกรรมแต่ละขั้นตอน
แล้วก็จะรู้ว่าสถานภาพของตนเปลี่ยนไป บทบาทก็เปลี่ยนไปด้วย

- ระบบเครือญาติ การที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพวกตนต่างก็มีบรรพบุรุษร่วมกัน คือ
เจ้าพ่อศรีเทพนั้น ทำให้เกิดการนับถือตามอาวุโส ความเชื่อจึงเป็นเหมือนตัวกำหนดกฎเกณฑ์บรรทัดฐาน
ข้อบังคับขึ้นมา เพื่อใช้ในการควบคุมระบบเครือญาติ ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วก็คือตัวสังคมนั่นเอง โดย
ความเชื่อจะเป็นเครื่องหล่อหลอมให้สมาชิกไปปฏิบัติตามบทบาทได้อย่างถูกต้อง โดยผ่านทางพิธีกรรม
ที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีเกิด โกนจุก บวช แต่งงาน พิธีกรรมเหล่านี้จะช่วยปลูกฝังบทบาท
สถานภาพ และตั้งอุดมคติ โดยใช้ความเชื่อเป็นเครื่องสนับสนุน ชาวบ้านเมื่อผ่านพิธีกรรมเหล่านี้
ก็จะรู้ว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร บทบาทก็เปลี่ยนไปด้วย ความเชื่อจะมีหน้าที่จัดระเบียบ
และควบคุมบรรทัดฐานทางสังคมในระบบเครือญาติ ขอบเขตของผู้ที่นับถือมีเจ้านายและท้าวท้าวใหญ่
จะเน้นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ไม่ทะเลาะกัน เมื่อไม่มีการวิวาทก็เกิดความสงบ รักใคร่
ปรองดองกัน และที่สำคัญคือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่ ภูตจนถึงตายก็เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อศรีเทพ
ทั้งสิ้น ดังนั้นความเชื่อจึงก่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวในระบบเครือญาติมากขึ้น

ในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่นการบวงสรวง เลี้ยงผี ส่งเจ้าพ่อออกไปเที่ยว รับเจ้าพ่อ
กลับหมู่บ้าน วันสารท วันสงกรานต์ ชาวบ้านจะบอกต่อกันมาช่วยงาน เกิดการพบปะทำกิจกรรม
ร่วมกัน เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เพราะต่างก็เชื่อว่าทุกคนเป็นลูกเจ้าพ่อเหมือนกัน แม้ว่า
จะอยู่ห่างกันคนละหมู่บ้าน เช่นนาสนุ่น นาตะกุด นาน้ำโครม ก็จะมาชุมนุมกัน มาขอขวัญจาก
เจ้าพ่อศรีเทพที่ศาลบ้านศรีเทพน้อยทุกครั้งที่มีพิธีกรรมใหญ่ๆ

การที่ชาวบ้านเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพ กลัวเจ้าพ่อจะโกรธหากไม่เป็นคนขยันขันแข็ง
ทำมาหากิน หือทะเลาะวิวาทกัน ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าฝ่าฝืนทำอะไรที่ถือว่าเป็นสิ่งผิดเจ้าพ่อไม่ชอบ
ชาวบ้านจึงอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ดังนั้นความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพจึงมีส่วนควบคุมสังคมของ
ชาวบ้านทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (SOCIAL INTEGRATION)

โดยเฉพาะชาวบ้านศรีเทพน้อย นาตะกุด และบึงนาจาน ได้โดยกฎหมายบ้านเมืองแทบจะไม่ไ้เข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านเลย และเป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่า ผู้นำทางพิธีกรรมของชาวบ้าน (คนทรง) จะเป็นคนที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ ปฏิบัติตามคำสั่ง เพราะเชื่อว่าสิ่งที่คนทรงบอกแนะนำให้นั้นควรจะทำตามไม่น่าจะฝ่าฝืนคนทรงซึ่งเป็นตัวแทนของเจ้าพ่อ ถ้าคนขัดคำสั่งของคนทรงอาจจะเป็นการขัดใจเจ้าพ่อก็ได้ ดังนั้นจะเห็นได้ชัดถึงอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อการปกครองของหมู่บ้านทางพิธีกรรม

ในพิธีกรรมต่างๆ เช่นการทำขวัญข้าว การแห่นางแมวขอฝน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตร หรือการทำมาหากิน ความเชื่อในผีเจ้าพ่อก็มีบทบาทในเรื่องนี้ โดยชาวบ้านจะเชิญเจ้าพ่อประทับทรงสอบถามเรื่องฝนน้ำจะดีไหม ขอให้เจ้าพ่อช่วย หรือมีการทำพิธีเลี้ยงแม่โพสพเพื่อขอให้แม่โพสพช่วยคลบนันดาลให้ข้าวออกรวงได้ผลดี ผลดีนั้นว่าเจ้าพ่อจะเป็นผู้ให้กำลังใจชาวบ้านในการประกอบอาชีพทางเศรษฐกิจ และที่ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญต่อความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ก็เพราะว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติตามประเพณีของบรรพบุรุษที่ทำกันสืบต่อมา และยังฝังอยู่ในความเชื่อของคนปัจจุบัน แม้ว่าแนวโน้มการประกอบกิจการจะเห็นวาลดลงเรื่อยๆ และมีที่หาว่าจะเปลี่ยนแปลงไป พบว่ามีชาวบ้านอยู่มีใช้น้อยที่เป็นคนรุ่นหนุ่ม-สาว และเด็กก็ยังมีความเชื่อในเจ้าพ่อ ผีต่างๆ อยู่ก็จริง แต่จะไม่ค่อยรู้ถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้น

- ตำนานเมืองการปกครอง การที่ชาวบ้านมีความเชื่อคล้ายคลึงกัน คือความเชื่อในเจ้าพ่อศรี ทพ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าพวกเขามีบรรพบุรุษร่วมกัน และในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต และพิธีกรรมในรอบปี ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านใกล้เคียงจะมาช่วยเหลือกัน ดังได้กล่าวแล้วว่าความเชื่อได้ก่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวให้ชาวบ้านมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งด้านจิตใจและการประพฤติปฏิบัติ จึงพบว่าชาวบ้านไม่ค่อยมีการทะเลาะกันอันจะก่อให้เกิดความแตกแยกที่รุนแรงจะมีบ้างก็เล็กน้อยและสามารถคลคลงกันได้ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงมักไม่ทำให้ผู้ปกครองต้องพบกับความลำบากที่จะต้องไกล่เกลี่ย

นอกจากนี้ การที่ชาวบ้านมีความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพอย่างเคร่งครัด จึงทำให้ชาวบ้านปฏิบัติตามข้อห้ามและคำสั่งของเจ้าพ่อที่ผ่านคนทรงช่วย ข้อห้ามส่วนใหญ่แล้วจะห้ามมิให้กระทำความผิดอันจะทำความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้านและแก่ตนเอง ดังนั้นจะเห็นได้จากคำสอนที่พ่อแม่

มักสอนลูกๆ ของคนว่า อย่าเป็นคนขี้ขลาด เจ้าพ่อจะมาเอาวิญญาณไปอยู่เป็นบริวารห่วย ห้าม เบียดเบียนผู้อื่นถ้าไม่อย่างนั้นในช่วงเจ้าพ่อออกทัพไปเอาวิญญาณราวเดือน 10 ถึง 11 นั้นจะต้อง คายเมวว่าไม่ให้ป่วยไข้อะไรก็ตามเมื่อชาวบ้านมีความเคารพยำเกรงเจ้าพ่อศรีเทพมาตั้งแต่เด็กเช่นนี้ จึงถือว่าเป็นข้อห้ามพื้นฐานเพื่อไม่ให้เกิดเรื่องใหญ่โตขึ้น ไม่กล้าฝ่าฝืนเพราะกลัวตาย ชาวบ้าน จึงอยู่กันอย่างสงบ ความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพจึงมีส่วนควบคุมสังคมของชาวบ้านในแถบตำบลศรีเทพนี้ ไปได้โดยกฎหมายบ้านเมืองแทบจะไม่มีบทบาทในค่านี้อยู่ และผู้ที่เป็นคนถ่ายทอดคำสั่งของเจ้าพ่อ คือคนทรงนั้น ชาวบ้านจะเคารพยำเกรงมาก เพราะในหมู่บ้านที่มีสมาชิกมีความเป็นอยู่และวิถีชีวิต คล้ายคลึงกัน การเชื่อฟังคำแนะนำของผู้นำจึงจำเป็น "คนทรง" นั้นมีบทบาทในฐานะ ที่เป็นผู้นำทางพิธีกรรมในการเข้าทรงแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการทรงเพื่อรักษาโรค ทำนายทายทัก สืบหาของหาย หรือในการเข้าทรงครั้งใหญ่ประจำปีนั้น คนทรงซึ่งเป็นเสมือนผู้นำทางพิธีกรรมจะ ถือโอกาสอาศัยอำนาจของความเชื่อมากกล่าวสั่งสอนตักเตือน ไม่ให้ชาวบ้านทำผิดบรรทัดฐานทาง สังคมในเรื่องต่างๆ ไปดังกล่าวนำแล้ว เช่น ไม่ให้ทะเลาะกัน ไม่ให้ประพฤติเป็นโจร ให้รัก ประองคองช่วยเหลือกัน ชยันตักกัน ชาวบ้านส่วนมากแล้วจะไม่กล้าขัดคำสั่งของคนทรงด้วยเชื่อว่า เป็นคำพูดของเจ้าพ่อศรีเทพนั่นเอง

- ก้านไธสง ชาวบ้านในตำบลศรีเทพส่วนใหญ่จะทำนนา ทำไร่โดยอาศัยธรรมชาติ เป็นตัวกำหนด ถ้าปีไหนฝนตกต้องตามฤดูกาล ผลผลิตของชาวบ้านก็จะดีไปด้วย ถ้าฝนแล้งก็จะ ทำให้ไธสงของชาวบ้านแย่ไปด้วย ชาวบ้านจึงต้องประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีแห่ นางแมว ด้วยเชื่อว่าเมื่อทำพิธีตามที่ตนเองเชื่อก็ ฝนจะตกมาให้ตามความต้องการ ในค่าน ความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพก็มีบทบาทต่อการทำนนาหากินของชาวบ้าน จะเห็นได้จากการเข้าทรง วิญญาณเจ้าพ่อต่างๆ โดยเฉพาะในพิธีเลี้ยงประจำปี โดยมากแล้วชาวบ้านจะถามเจ้าพ่อในร่าง ของคนทรงในเรื่อง ที่เกี่ยวกับการทำนนาหากินมากที่สุด เช่นถามถึงดินฟ้าอากาศ ฝนจะมีปัญหาหรือไม่ เจ้าพ่อจะตอบปัญหาคลายความข้องใจ ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นให้ชาวบ้าน และถือโอกาสแนะนำ สั่งสอนให้ชาวบ้านประกอบอาชีพอย่างขยันขันแข็งและสุจริต สำหรับการทำพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อศรีเทพ ในเดือน 3 นั้น ชาวบ้านจะทำพิธีก่อนทำนนา แล้วจะเริ่มลงมือทำนนาพร้อมๆ กับหลังงานเลี้ยงเจ้าพ่อ สิ้นสุดลง เป็นเสมือนระยะเวลาก่อนการเริ่มต้นในฤดูกาลผลิตใหม่

ในปัจจุบันนี้การประกอบอาชีพของชาวบ้านได้เปลี่ยนแบบแผนไปจากเดิมพอสมควร เพราะเทคนิคในการทำาเปลี่ยนจากการใช้แรงงานสัตว์มาใช้เครื่องจักรกลแทน ระบบการผลิตที่เคยผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองก็เปลี่ยนเป็นการค้ามากขึ้น เป็นเหตุให้ประเพณีพิธีกรรมบางอย่าง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมได้เสื่อมความนิยมลงไป เช่น ประเพณีรกรนาขวัญ พิธีไหว้แม่โพสพ พิธีสู่ขวัญวัวควาย เป็นต้น แต่ก็ยังมีชาวบ้านที่ประกอบพิธีเหล่านี้อยู่ แต่ก็มีแนวโน้มว่าจะค่อยๆหายไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่ม-สาวที่ไม่ค่อยรู้จักพิธีเหล่านี้เสียแล้ว ส่วนความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมต่างๆที่ชาวบ้านยังให้ความสำคัญอยู่ก็เป็นการประพฤติปฏิบัติตามประเพณีของบรรพบุรุษที่กระทำกันสืบมา และยังคงอยู่ในความเชื่อของคนปัจจุบัน จึงพบว่ามีชาวบ้านอยู่มีใช้น้อย โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาวและเด็กที่ยังมีความเชื่อในเจ้าพ่ออยู่ก็จริง แต่จะไม่ค่อยรู้จักพิธีกรรมต่างๆที่ปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้น

- บ้านสังคม ชาวบ้านศรีเทพมีวิถีชีวิตและความเชื่อในเจ้าพ่อศรีเทพเหมือนกัน มีประเพณีพิธีกรรมที่เหมือนกัน เพราะถือว่ามีบรรพบุรุษเดียวกัน ในความเชื่อในทางพุทธศาสนาจะมีการช่วยเหลือในพิธีกรรมที่มีขึ้นทั่วๆ เช่น ในพิธีสงกรานต์ พิธีบวช พิธีแต่งงาน ชาวบ้านจะมาช่วยในคานแรงงานกัน และจะเป็นโอกาสในการพบปะพูดคุยกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ เกิดแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมมากขึ้น เมื่อมีใครเดือดร้อนก็สามารถช่วยเหลือกันได้ก็ถึงจะเห็นได้จากการรวมกลุ่มต่างๆของชาวบ้าน

สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ผู้เขียนพบก็คือ ความเชื่อและการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนายังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชาวบ้านอีกด้วย นั่นคือ ความเชื่อเรื่องบุญเรื่องกรรมของชาวบ้านที่มีส่วนกำหนดสถานภาพของคนทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ชาวบ้านจะเชื่อว่าสถานภาพความเป็นอยู่ของตนถูกกำหนดโดยผลของกรรมเก่าที่เคยทำมาแต่อดีตชาติ การคืนชนชั้นชาวยุทธ์ที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพให้ดีขึ้นกว่า เดิมของชาวบ้านจึงไม่ค่อยมี

การเปลี่ยนแปลงไปของพิธีกรรมความเชื่อ จะเห็นได้อย่างเช่นในปัจจุบันนี้ งานพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพได้กลายเป็นงานประจำปีของอำเภอศรีเทพไปแล้ว มีนายอำเภอเจ้าหน้าที่ยของทางราชการ เป็นประธานจัดงาน สถานที่จัดก็เปลี่ยนไปไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะที่บ้านศรีเทพน้อยเท่านั้น ในงานจะมีมหรสพสมโภช ในตอนกลางคืนวันขึ้น 2 ค่ำ ขอบเขตและรูปแบบ

ของการจัดงานก็เปลี่ยนไป ไม่มีการรวบรวมวงสรวงที่ปราสาทในเมืองโบราณศรีเทพเหมือนแต่ก่อน การเข้าทรงก็ไม่นาน และไม่ใช้มีเพียงทรงเจ้าพ่อศรีเทพเท่านั้น ยังมีการติดต่อเอาคนทรงจากที่อื่นมาประทับทรงเจ้าพ่ออื่นๆ ด้วย เช่น เจ้าพ่อพระยาแล พระยาพิชัย เป็นต้น ในงานมีการรักษาโรคต่างๆ รวมทั้งขายยาจากคนในทั่วจังหวัด อำเภอบึงสามพัน และทำนายโชคชะตาราศี ก็เหมือนว่าการจัดงานพิธีกรรมขึ้นมานั้น มีจุดประสงค์เพื่อเป็นการหาเงินมากกว่า จึงทำให้เห็นว่าปัจจุบันทั้งขอบเขต รูปแบบ และหน้าที่ของพิธีกรรมได้เริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมเสียแล้ว อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารูปแบบของพิธีกรรมจะเปลี่ยนไป แต่ความเชื่อยังคงอยู่เพราะชาวบ้านมีความเป็นอยู่และวิถีชีวิตในสังคมที่คล้ายคลึงกัน มีความเป็นญาติกัน เชื่อว่าเจ้าต่างๆ เป็นบรรพบุรุษของตน ดังนั้น จึงช่วยเหลือกันในบ้านสังคมส่วนรวมอยู่ เช่น การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น งานบวช แต่งงาน สงกรานต์ ชาวบ้านจะช่วยร่วมแรงกันประกอบพิธีกรรมนั้นๆ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ซึ่งแสดงถึงแรงยึดเหนี่ยวของสังคมอันจะทำให้สังคมนั้นอยู่รอดได้ เพราะสมาชิกใหม่ของสังคมจะเรียนรู้กฎเกณฑ์ ข้อประพฤติปฏิบัติในสังคมจากการจัดพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับชีวิตและพิธีกรรมที่หมุนเวียนอยู่ในรอบปีหนึ่งที่ตนเองได้มีส่วนร่วมอยู่ด้วย ความเชื่อและพิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการสอนให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับสังคมของตนเอง เพื่อจะได้สืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

- ด้านการศึกษา แม้ว่าในปัจจุบันสถาบันการศึกษาแบบใหม่ เช่น โรงเรียนจะเข้ามา มีบทบาทแทนที่ศาสนา ซึ่งเคยมีบทบาทในด้านให้การศึกษากับประชาชนมาก่อนมากขึ้น แต่ก็มีได้หมายความว่า บทบาทของศาสนาจะหมดลงไปอย่างสิ้นเชิง พระยังมีส่วนในการให้การศึกษาคำสอนในทางอ้อมให้แก่ประชาชนอยู่ในเทศกาลต่างๆ พระมักจะอบรมศีลธรรม ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนแล้วก็จะนำความรู้ทางศีลธรรมคำสอนของศาสนา มาประพฤติปฏิบัติในสังคม ในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับชีวิตและในรอบปี ชาวบ้านมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้นๆ ด้วยกัน จะเรียนรู้กฎเกณฑ์ ขีปฏิบัติทางสังคมไปในตัวด้วย เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสังคมของตน และจะได้สืบทอดดำรงอยู่ต่อไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมมีบทบาทที่สำคัญในด้านการให้การเรียนรู้เกี่ยวกับสังคมแก่ประชาชนในสังคมนั้นๆ

- ด้านการรักษาพยาบาล ชาวบ้านในตำบลศรีเทพในปัจจุบันแม้ว่าการคมนาคมจะ

สามารถติดต่อกับตัวอำเภอสรีเทพ หรืออำเภวิเชียรบุรีได้อย่างสะดวกสบาย แต่ในแง่ของ
อนามัยแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่ยังยึดถือความเชื่อเดิมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา นั่นคือ การรักษา
ด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ ยังมีการรักษาด้วยวิธีการเข้าทรง การใช้คาถาอาคมปัดเป่า และ
การรณรงค์ เป็นต้น โดยผู้ประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ก็คือคนทรงนั่นเอง มีชาวบ้านบางราย
ที่ตั้งตนเป็นหมอรักษาโรคโดยใช้สมุนไพร และทาน้ำมัน ส่วนพระสงฆ์ก็จะรักษาโดยการเสกเป่า
ปัดรังควาน รณรงค์ สะเดาะเคราะห์ และทำพิธีต่อชะตาให้คนที่ไปขอรับการรักษา ในงาน
พิธีกรรมทุกครั้ง ทุกงาน โดยเฉพาะในพิธีทรงเลี้ยงเจ้าพ่อประจำปี คนทรงจะมีการเสกน้ำมัน
ให้ชาวบ้านนำใส่ขวดไปดื่ม อาบ เพื่อเป็นสิริมงคลและป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ยังมีค้ายึด
สืงสาวผูกข้อมือให้ชาวบ้านในพิธี เพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและเรียกขวัญกันผีสิ่งชั่วร้าย สิ่งเหล่านี้
เป็นการสร้างความอบอุ่นมั่นใจ การทำบุญและประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในศาสนาต่างๆก็ช่วย
ให้ชาวบ้านมีความสบายใจด้วยเหมือนกัน เพราะชาวบ้านเชื่อในบาปบุญ เกิดไปชาติหน้าแล้วจะสบาย
ถ้าหากทำบุญในชาตินี้อย่างน้อยก็ช่วยลดความกังวลถึงความเป็นอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ได้

- งานสัปดาห์การบันเทิง ชาวบ้านมีโอกาสนในการพักผ่อนและสนุกสนานไมมากนักใน
รอบปีหนึ่งๆ โอกาสที่จะได้รับเริงสนุกสนานกันก็มีแค่ในคราวที่มีงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆขึ้นเท่านั้น
อย่างเช่นประเพณีพิธีกรรมในวันสงกรานต์* วันสารท วันทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ชาวบ้าน
จะหยุดงานและจะทำบุญพักผ่อนไปในตัว และในงานพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและพิธีกรรมในรอบปี
ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกันจะหยุดงานไปช่วยเหลือกัน พบปะพูดคุยกัน รื่นเริงสนุกสนานในสิ่งที่ให้ความ
บันเทิงในงานพิธีนั้นๆ ชาวบ้านถือว่างานพิธีจะต้องมีความบันเทิงควบคู่ไปด้วย บางงานจะมี
ภาพยนตร์ คนตรี ลิเก ไปแสดง โดยเฉพาะงานบวช จะเป็นงานที่จัดอย่างใหญ่โต เพราะ
ถือเป็นงานสำคัญที่จะแสดงถึงสถานภาพของเจ้าภาพด้วย

โดยสรุปแล้วในบทที่ 3 นี้ ผู้เขียนพบว่า ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมยังมีบทบาท
ที่สำคัญต่อสถาบันทางสังคม และความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั้งในค่านิยมระบบเครือญาติ การเมืองการ
ปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การรักษาพยาบาล และงานนันทนาการ ในฐานะที่เป็น

* ผู้สนใจดูรายละเอียดได้ที่ภาคผนวกในเรื่องการละเล่น

เครื่องส่งเสริมให้สถาบันต่างๆมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะการที่สังคมจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีเครื่องควบคุม ในสังคมชาวบ้านศรีเทพซึ่งเป็นสังคมประเพณีสังคมหนึ่ง "ความเชื่อ" จึงเป็นตัวควบคุมได้ที่สุด ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีจิตศรัทธารวมทางค่านิยมที่มีความเชื่อคล้ายคลึงกัน คือการเคารพนับถือใน "เจ้าพ่อศรีเทพ" ชาวบ้านจึงประพฤติปฏิบัติตามข้อห้ามของเจ้าพ่อที่ผ่านทางคนทรง ซึ่งถือได้ว่าเป็น กฎข้อบังคับที่ใช้เป็นบรรทัดฐานควบคุมสังคมได้ ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีแรงยึดเหนี่ยวของสังคมขึ้น ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆทั้งที่เกี่ยวกับชีวิตและพิธีกรรมในรอบปีของชาวบ้าน นั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง "ระบบความเชื่อ" ที่ผสมผสานกันอยู่ระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ และไสยศาสตร์ ซึ่งปะปนกันอยู่อย่างไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน พิธีกรรมต่างๆที่ชาวบ้านกระทำสืบต่อกันมานั้น ความเป็นญาติพี่น้องและชาวบ้านใกล้เคียงจะไปช่วยเหลือกันในพิธี เมื่อมีการเจ็บป่วยขึ้น ชาวบ้านก็จะรักษากันตามความเชื่อของตน โดยการเข้าทรง รักษาโดยสมุนไพร น้ำมันต์ ซึ่งมีผลต่อชาวบ้านในค่านิยมใจ ก่อให้เกิดความสบายใจหายจากโรคได้ และในขณะเดียวกันการพักผ่อนหรือการบันเทิงสนุกสนานของชาวบ้านก็จะถือโอกาสมีพร้อมๆกับการประกอบพิธีกรรมต่างๆเหล่านั้นด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าบทบาทความเชื่อจะยังคงอยู่ แต่ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตาม การพัฒนาการของสังคม สาเหตุที่เป็นตัวการที่ทำให้บทบาทของความเชื่อลดน้อยลงได้แก่ การติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้โลกทัศน์ของชาวบ้านเปลี่ยนไป เปลี่ยนค่านิยม หัตถ์คติ เป็นแบบใหม่มากขึ้น ชาวบ้านหันไปใช้ประโยชน์กับสถาบันใหม่ๆมากขึ้น ชอบเขตและรูปแบบของพิธีกรรม บางอย่างได้เปลี่ยนไป แต่ก็ยังคงมีอยู่ จะเปลี่ยนไปบ้างก็เป็นไปอย่างช้าๆ การที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติในประเพณีต่อกันมาแต่ปู่ย่าตายาย คงเป็นเพราะสิ่งเหล่านี้ฝังอยู่ในความรู้สึกของพวกเขาเสียแล้ว

บทที่ 4

สรุป

ชุมชนศรีเทพที่ทำการศึกษารวบรวมไปด้วย 4 หมู่บ้าน คือ บึงนาจาน ศรีเทพน้อย สระปรือและนาตะกุก หมู่บ้านทั้งหมดตั้งอยู่ใกล้เมืองโบราณศรีเทพในเขต อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ อยู่ห่างจากถนนมิตรภาพ กรุงเทพฯ-หล่มสัก ประมาณ 10 กว่ากิโลเมตร และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 297 กิโลเมตร มีถนนลูกรังตัดผ่านเข้าถึงทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีทุ่งนา และไร่อ้อย ไร่มัน ไร่วัวล้อมรอบ ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีอาชีพทำนา ทำไร่ ซึ่งในแต่ละปีพืชผลที่ได้ก็เป็นที่น่าพอใจของชาวบ้าน

ลักษณะทางสังคมของชาวบ้านคือ มีการนับญาติ ให้ความสำคัญต่อบุคคลทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ เมื่อชายหญิงแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายชายจะไปอยู่ช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงสักระยะหนึ่งก่อนจะแยกตัวออกไปอยู่ต่างหาก แต่ก็อยู่ใกล้ๆ ไม่ไกลจากบ้านฝ่ายหญิงมากนัก ลูกสาวคนสุดท้ายมักจะได้เรือนของพ่อแม่เป็นมรดก ส่วนทรัพย์สินเงินทองนั้น ผู้สมรสจะได้จากพ่อแม่ของคนที่สองฝ่ายอยู่เสมอๆ

ด้านการศึกษาพบว่า เด็กส่วนใหญ่จะเรียนจนจบภาคบังคับ (ป.6) และมีการศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นที่โรงเรียนในตำบลอำเภอเป็นจำนวนมากพอสมควร ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กผู้ชายมากกว่าเด็กผู้หญิง หักคณคดีและแนวโน้มที่จะส่งลูกเรียนต่อให้สูงขึ้นของชาวบ้านเริ่มมีมากขึ้น

ด้านการปกครอง เนื่องจากชาวบ้านมีความสัมพันธ์เป็นญาติกัน เป็นเพื่อนบ้านกัน มีความเชื่อและบรรทัดฐานทางสังคมที่คล้ายกัน จึงไม่พบปัญหามากนัก ต่างก็ช่วยเหลือกันทำมาหากิน เมื่อมีงานพิธีกรรมและสังคมก็จะช่วยกันเท่าที่ทำได้ แต่ก็ไม่บ่อยครั้ง เช่น ในอดีตมีผู้นำด้านสังคมและผู้นำด้านพิธีกรรม ในหมู่บ้านเพื่อสร้างความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ในด้านการเชื่อนั้น ในชุมชนศรีเทพจะมี 2 ประเภทใหญ่ๆ ในการมองทั่วไป คือ ความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ อีกทั้งยังมีอิทธิพลของพราหมณ์ปะปนอยู่ด้วย จะเห็นได้ว่าในภาพรวมๆแล้วจะเป็นการผสมผสานกัน ระหว่างพุทธ พราหมณ์ และไสยศาสตร์ มีความสัมพันธ์อยู่ด้วยกัน มีบทบาทและหน้าที่คล้ายคลึงกันจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้

เด็กขาด การประกอบพิธีกรรมทางพุทธนั้นจะตอบสนองให้ชาวบ้านได้เข้าใจในภพหน้า แต่การประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ตอบสนองผลให้ชาวบ้านอย่างทันตาเห็น ดังนั้นจึงไม่น่าเป็นที่แปลกใจว่า ไม่ว่า จะเป็รพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตหรือพิธีกรรมในรอบปีจะเป็นการผสมระหว่างความเชื่อในพุทธ-พราหมณ์-ผี ปะปนกัน ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวขึ้นในสังคม ชาวบ้านมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สังคมจึงอยู่รอดมาได้อย่างสงบ

การที่ผู้เขียนได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ของระบบความเชื่อกับหน้าที่ของระบบความเชื่อ รวมทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น อย่างน้อยก็ได้ทราบว่า การที่ความเชื่อใน "เจ้าพ่อศรีเทพ" ยังคงดำรงอยู่ได้นั้น ก็น่าจะเป็นเพราะยังมีหน้าที่ในอันที่จะตอบสนองบางสิ่งบางอย่างแก่คนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ได้อยู่ โดยสิ่งใหม่ที่ก้าวหน้าทางวิทยาการที่เข้ามาแทน ยังทำหน้าที่ไม่เต็มที่หรือยังไม่สามารถแทรกเข้าไปในระบบจิตสำนึกเดิมของชาวบ้านได้เพียงพอ และทำให้เข้าใจว่าการดำรงอยู่ของบทบาทความเชื่อในไสยศาสตร์ ความเชื่อทางพุทธ-พราหมณ์ และอื่นๆ จึงสามารถดำรงอยู่ได้ควบคู่กันไปกับวิทยาศาสตร์โดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน ก็เพราะต่างก็ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการ หรือความจำเป็นของชาวบ้านทั้งในด้าน จิตใจและวัตถุที่คล้ายกัน ดังนั้นคนที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมจึงสามารถเลือกที่จะใช้วิธีการหรือคำอธิบาย แนวโคแนวหนึ่งในการแก้ไขปัญหาชีวิตของแต่ละคน แต่ละชนชั้น อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ทาง ชนชั้นและสถานการณ์ โดยมีโลกทัศน์ที่อาจต่างระดับกันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง ด้วยเหตุนี้ประเพณี พิธีกรรม และการถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เทวดา เจ้าพ่อ เจ้าแม่ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เวทมนต์ คาถา และโดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรมในเจ้าพ่อศรีเทพ ซึ่งยังคงดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลง

ในแง่ของบทบาทของความเชื่อนี้ ผู้เขียนพบว่าความเชื่อในพุทธ-พราหมณ์ และผี ยังมีความสัมพันธ์และความหมายต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่เป็นอย่างมาก โดยจะพบเห็น ได้จาก "ความเชื่อ" ที่สะท้อนออกมาในรูปของประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ความเชื่อที่มีอิทธิพลพุทธ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นประเพณีทางศาสนา ทว่าบุญทำทานต่างๆ ความเชื่อทางภูตผีไสยศาสตร์ก็จะ ปรากฏในรูปของพิธีกรรมต่างๆ เช่นทรงเจ้าเข้าผี เพื่อความสบายใจของชาวบ้าน ความเชื่อ เหล่านี้มีบทบาทต่อสถาบันทางสังคม และความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เป็นสิ่งซึ่งช่วยเหลือและสนับสนุน

สังคมของชาวบ้าน โดยจะเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การรักษาพยาบาล และความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างฉันทภูมิตั้งแต่ช่วยเหลือกันและกัน ก่อให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมอย่างลึกซึ้ง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดมา ทำให้สะดวกต่อการปกครองเป็นอย่างมาก

แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทความเชื่อในชุมชนศรีเทพปัจจุบันเริ่มลดน้อยลง เพราะมีสถาบันอื่นเข้ามาทดแทน เช่น มีโรงเรียนให้การศึกษาแทนวัด มีเทคนิควิทยาการใหม่มาช่วยในการเพาะปลูกมากขึ้น เช่น รถไถ ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ชาวบ้านเริ่มเห็นว่าความเชื่อไม่สามารถช่วยได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่ม-สาว ประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพ เช่น สู้วัวข้าว ไหว้แม่โพสพ จึงไม่ค่อยพบเห็นมากนักในปัจจุบัน ด้านการปกครองจะเห็นได้ว่า การคมนาคมสะดวกขึ้น ชาวบ้านมีการศึกษามากขึ้นได้รับรู้มากขึ้น มีโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไป บทบาทของคนทรง และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมลดน้อยลงไป อย่างเช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีเทพ ซึ่งแต่เดิมเป็นพิธีที่เคร่งครัด แต่ในปัจจุบันก็กลายเป็นประเพณี พิธีกรรมประจำปีของอำเภอไปแล้ว มีการจัดงานใหญ่โต มีภาพยนตร์ ลิเก มวย มีสิ่งอื่นๆ เพิ่มขึ้น จุดมุ่งหมายของพิธีแปรเปลี่ยนไป คนทรงมีบทบาทในด้านการปกครองน้อยลง เจ้าหน้าที่ปกครองของทางราชการมีบทบาทมากขึ้น ด้านการรักษาพยาบาลตามความเชื่อในไสยศาสตร์ที่มีอยู่ในสังคมมาแต่ดั้งเดิมจนถึงแม้ว่าจะยังไม่หมดไป แต่ชาวบ้านรุ่นใหม่ๆนิยมไปรักษาโรคโดยทางวิทยาศาสตร์ที่โรงพยาบาลในตัวอำเภอมากกว่า หรือไม่ก็อนามัยในตำบลนาตะกูด ดังนั้นเราจึงเข้าใจได้ว่าค่านิยม และทัศนคติของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไปแล้ว แต่ก็เป็นอย่างช้าๆ แม้ว่าบทบาทของความเชื่อจะลดลงแต่ชาวบ้านก็ยังคงเชื่ออยู่ เพราะว่ายังพบเห็นการประกอบพิธีกรรมทั้งที่เกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับการหว่านหาคิน และพิธีกรรมในรอบปีตามเทศกาลต่างๆ คงเป็น เพราะชาวบ้านถือว่าเป็นประเพณีที่พวกตนปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษนานมาแล้ว ผังอยู่ในความรู้สึกของชาวบ้านให้กระทำสืบต่อไป

สำหรับนิทานปรัมปรา ซึ่งถือว่าเป็น "ความเชื่อ" อย่างหนึ่งนั้น พบว่าในชุมชนศรีเทพในปัจจุบันมีบทบาทน้อยลง แต่ก็ยังมีอยู่ 2-3 เรื่องที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ

เรื่องเมืองศรีเทพล่ม เรื่องการสร้างถนนจากศรีเทพไปยังเมืองวิเชียรบุรี และนิทานเกี่ยวกับเจ้าพ่อศรีเทพที่สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของพิธีกรรม เช่น การเข้าทรงวิญญาณเจ้าพ่อต่างๆ และนิทานปรัมปราต่างก็มีความสัมพันธ์ร่วมกัน เกี่ยวโยงกันโดยตลอด เมื่อมองในภาพรวมแล้ว สิ่งเหล่านี้ก็คือ "ความเชื่อ" ที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติตามมาเป็นเวลาช้านานแล้วนั่นเอง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัคราคร, วรรณกรรมจากบ้านโน, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514
- กิ่งแก้ว อัคราคร, คติชนวิทยา,
หน่วยศึกษานิเทศน์ กรมการฝึกหัดครู, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519
- กุหลาบ มลลิกะมาส, คติชาวบ้าน, โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2505
- ฉลากชาย ธมิตานนท์, ผีเจ้านาย, ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, มิถุนายน, 2527
- ชิน อยู่ดี, "เราได้อะไรบ้างจากการศึกษานิทานท้องถิ่น"
วารสาร อ.ส.ท. ปีที่ 8 เดือนธันวาคม, 2510
- นคร พันธุ์รงค์, วัฒนธรรมพื้นบ้านท้องถิ่นสุโขทัย,
เอกสารของศูนย์สุโขทัยศึกษา, มศว.พิษณุโลก กุมภาพันธ์, 2525
- บวรเวท รุ่งรุจี, เอกสารการประชุมคณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยาน-
ประวัติศาสตร์ศรีเทพ, กุมภาพันธ์, 2527
- ปราณี วงษ์เทศ, "พิธีกรรม ขบถ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด"
วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 5 ฉบับที่ 7, พฤษภาคม, 2527
- ปราณี วงษ์เทศ, "แนวทางการละเล่นทางมานุษยวิทยา ความสัมพันธ์ของพิธีกรรม
กับการละเล่น, วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 4 ฉบับที่ 6 เมษายน, 2526
- ปราณี วงษ์เทศ, "ที่สุโขทัยก็มีเพลงการะเกด เพลงพื้นบ้านที่สุโขทัย"
วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 2 ฉบับที่ 13, 2523
- ปรีชา อุตระกุล, วรรณกรรมพื้นบ้าน ท.รังกาใหญ่ อ.นิมิต นครราชสีมา,
เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 203 หน่วยศึกษานิเทศน์ กรมการฝึกหัดครู, 2521
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, คำบรรยายวิชามานุษยวิทยาสังคม และวิชานิทานปรัมปรา
พิธีกรรม และระบบสัญลักษณ์, ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีการศึกษา 2526
- ศิริพร วิฑูรย์, ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน,
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523

- สุรพล คำริห์กุล, รายงานการขุดแต่งแหล่งโบราณสถานเมืองศรีเทพ,
กองโบราณคดี, กรมศิลปากร, 2521
- อานนท์ อากาภิรมย์, สังคมวิทยา, กรุงเทพฯ, 2516
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, การนับถือผีในประเทศไทย, ศิริมภ์ภาษาอังกฤษในวารสารศูนย์-
วิชาการไทย-ออสเตรเลีย ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มีนาคม, 2526
- คำรงค์ ฐานที, มานุษยวิทยาสังคม-วัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ, 2520
- อุทัย สินธุสาร, สารานุกรมไทย เล่ม 11,
โรงพิมพ์โอเคียนสโตร์, 2520

BASCOM, WILLIAM, FOUR FUNCTIONS OF FOLKLORE, IN THE STUDY OF FOLKLORE

DUNDES, ALAN, THE STUDY OF FOLKTALE, PRENTICE - HALL, INC., ENGLE - WOOD

CLIFFETS, N. J., 1965, 418 P.P.

THOMPSON, STITH, THE FOLKTALE, HOLT RINEHART AND WINSTON, INC.,

NEW YORK, 510 P.P

WINICK, CHARLES, DICTIONARY OF ANTHROPOLOGY, LITTLE FIELD, ADAMS &

CO. TOTOWA, NEW JERSEY, 1970

ภาคผนวก

นอกเหนือจากการที่ผู้เขียนได้เข้าไปศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อในชุมชนศรีเทพนั้น ผู้เขียนยังได้ข้อมูลที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้านด้วย จึงอยากที่จะบันทึกเพิ่มเติมไว้ในรายงานฉบับนี้ด้วย เพื่อจะมีผู้สนใจ เป็นประโยชน์ทางการศึกษาทางคติชนวิทยา และมานุษยวิทยาได้บ้าง

¹ การศึกษาถึงสภาพสังคมของชาวนานั้นเราจะเห็นว่ามี ความผูกพันอยู่กับผีซึ่งมีทั้งผีดีและผีร้าย ดังนั้นจึงต้องมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอยู่ทุกขณะ เช่น การเซ่นผีที่อยู่ประจำนาหรือทำพิธีสู่ขวัญนาเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์มากๆ เมื่อเกี่ยวข้าวแล้วก็มีการทำขวัญลาน หรือพิธีสู่ขวัญลาน จนจนกว่าเสร็จก็ยังมีการสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญงู ฯลฯ ต่อไปอีก ในตอนเกี่ยวข้าวนั้นก็มีการร้องเพลงเกี่ยวข้าวประกอบไปด้วย ด้วยจุดประสงค์เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ และความสะดวกปลอดภัยในการทำงานนั้นๆ ด้วย การที่ญาติมิตรเพื่อนบ้านใกล้เคียงต่างเอื้อเฟื้อช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนก็เป็นการเอื้อต่อการที่จะสนองพิธีกรรมด้วยการร่วมเล่นเพลงขึ้นมาด้วยจุดประสงค์เริ่มแรกเพื่อความอุดมสมบูรณ์

เมื่อถึงฤดูหลังการเก็บเกี่ยว งานพิธีต่างๆ จะเริ่มทยอยมีขึ้นเรื่อยๆ งานที่สำคัญที่สุดก็คือ "งานสงกรานต์" ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมของความเชื่อทางศาสนา ลักษณะที่สำคัญของพิธีกรรมส่วนใหญ่แล้วจะมีดังนี้ คือมีพิธีเช่นสรงบูชาผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งภาคอีสานเรียกว่า "ผีปู่ตา" ภาคเหนือเรียกว่า "ผีปู่ย่า" ภาคใต้เรียก "ผีตายาย" ที่ศรีเทพ เพชรบูรณ์เรียก "ผีเจ้าพ่อ" (ถือเป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้าน และให้มีการละเล่นเกี่ยวกับผีขึ้นมา เช่นในวันเลี้ยงใหญ่ประจำปีของเจ้าพ่อศรีเทพ ชาวนานำอาหารหวานคาวไปเซ่นสรวงสังเวยบูชาเจ้าพ่อกันที่ศาล พอเสร็จพิธีกรรมเช่นสรงเจ้าพ่อองค์ต่างๆ แล้ว จะมีการกินเลี้ยงร่วมกัน โดยเอาอาหารที่นำมาขึ้นแบ่งปันกันกิน และเมื่อกินเสร็จแล้วก็จะมีการละเล่น ซึ่งได้แก่ การ

---

1. ปราณี วงษ์เทศ, ผ.ศ., พิธีกรรม-ชนบท เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด, วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 5 ฉบับที่ 7, พฤษภาคม 2527, หน้า 12

รำโทน ร้องเพลง และพิธีกรรมอื่นๆที่ต่อเนื่องออกไป)

หลังจากเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวบ้านก็จะรอฤดูกาลผลิตครั้งใหม่ที่จะมาถึงต่อไป ในช่วงนั้นความแห้งแล้งปรากฏอยู่ทั่ว ชาวบ้านมีความกังวลต่อฤดูกาลผลิตใหม่ที่มีอยู่ตลอดเวลาว่าจะมีน้ำบริบูรณ์เหมือนปีที่ผ่านมาหรือไม่ จึงเกิดการละเล่นขึ้นมาในงานพิธีต่างๆ โดยเฉพาะในพิธีสงกรานต์ เช่นการเล่นนางด้ง นางกะลา นางช้าง ลิงลม นางควาย ด้วยความเชื่อในผีสงของชาวบ้านว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีผีสิงสถิตย์อยู่ทั้งนั้น แม้แต่ในเครื่องมือ อาจถือว่าการละเล่นเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ด้วยต้องการบิบบังคับและเป็นนายของธรรมชาติ หรืออย่างน้อยๆก็ให้รู้ว่าธรรมชาติมีหมายกำหนดการอย่างไรต่อไป เช่น ชาวบ้านจะถามผีในร่างคนทรงว่า ผนจะตกตามฤดูหรือไม่ น้ำมากหรือน้ำน้อย ผลผลิตจะดีหรือไม่ เป็นต้น

ในแง่ของการละเล่นดังกล่าวของชาวบ้านนั้น ดูเหมือนจะไร้สาระในทัศนะของปัจจุบัน แต่ที่แท้จริงแล้ว เป็นพิธีกรรมที่มีความหมายต่อ ความอุดมสมบูรณ์ และต่อความมั่นคงในชีวิตของชาวบ้านเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง เราจะเห็นว่าคติความเชื่อทางศาสนาทั้งเดิมที่มีสืบทอดมาอยู่ปัจจุบัน โดยสะท้อนออกมาในลักษณะของพิธีกรรมและการละเล่นที่ผูกกับพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา ซึ่งจะ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตซึ่งมีการทำมาหากินเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่าการละเล่นต่างๆมีความสัมพันธ์อยู่กับพิธีกรรมของความเชื่อทางศาสนา การเข้าร่วมในพิธีกรรมก็คือ การเข้าร่วมในการละเล่นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับการละเล่น ทั้งนี้เพราะทุกคนมีความเชื่อร่วมกันอยู่ มีความต้องการความอุดมสมบูรณ์ และความมั่นคงปลอดภัย ด้วยการหาพิธีร่วมกัน การละเล่นบางอย่างก็สามารถพัฒนาเป็นการแสดงได้ ในสมัยต่อมา เช่น โขน ละคร และเพลงพื้นบ้านบางอย่าง แต่เนื่องจากพื้นฐานดั้งเดิมผูกอยู่กับพิธีกรรมทั้งรูปแบบและเนื้อหาอันจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งเสียมิได้

การเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นก็เพราะถึงยุคที่สังคมต้องพึ่งพา เทคโนโลยีวิทยาการที่เจริญก้าวหน้ามากแล้ว การละเล่นดังกล่าวจึงไม่จำเป็นและไม่มีความสำคัญอีกต่อไป เพราะวิทยาการต่างๆ นับตั้งแต่การเรียนรู้ การถ่ายทอด และการเล่น ฯลฯ ไม่สามารถพัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ได้ แม้จะพยายามทำความเข้าใจกันอยู่อย่างหนักแน่นบ้าง แต่ก็ไม่สามารถจะ

สร้างสรรค์หรือพัฒนาให้ทั้งหมดของการละเล่น ประกอบกับการละเล่นที่เป็นการแสดงสมัยใหม่ซึ่ง
ไม่ต้องผูกติดอยู่กับพิธีกรรมอย่างโบราณ ความเจริญก้าวหน้าแพร่หลายมากขึ้น เช่น ภาพยนตร์
วิทยุ โทรทัศน์ วงดนตรี ฯลฯ สิ่งเหล่านี้สามารถตอบสนองความต้องการให้ชาวบ้านได้มากกว่า
ทั้งนี้เป็นไปตามการพัฒนาการของสังคมที่จะต้องละทิ้งพิธีกรรมดั้งเดิมไป แล้วสร้างพิธีกรรมอย่าง
ใหม่ขึ้นมาแทนที่ แต่อย่างไรก็ตามในสังคมของชุมชนเล็กๆที่อยู่ห่างไกลเทคนิควิทยา การละเล่น
ที่ผูกกับพิธีกรรมของความเชื่อทางศาสนาจะยังคงมีอิทธิพลอยู่ เพราะการละเล่นอย่างนี้เท่านั้นที่จะ
ช่วยให้ชาวบ้านเกิดความอบอุ่นมั่นใจ และก่อให้เกิดความสามัคคี ประองคอง และมีความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันนั่นเอง

ข้อมูลเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

เพลงการะเกด (นางผก เพชรนาชม อายุ 49 ปี บ้านศรีเทพน้อย)
การะเกดเอ๋ย มาจอกทำแม่ คามหลายหลายหัวแหวน ส่องนวลไว หายเรือ-

กระคินเอ๋ย

เพลงกล่อมลูก (นางจิ้น ตระกูลงาม อายุ 89 ปี บ้านนาตะกุด)
เถรนอนของแม่เอ๋ย แม่จะนอนอยู่ คนก็แม่จะไกว สายสุốiใจของแม่เอ๋ย ดินกถ้วย
หมกสองหวี ไว้กับพี่สองหน่วย (อ้อ...อ้อ)
นอนเสียเด็ก แม่จะเช็ดให้นอน โฉมบังอรของแม่เอ๋ย เออ เอ้อ นอนเสียเด็ก
คนก็ของแม่จะนอนอยู่เอ๋ย สองมือของแม่จะไกว สายสุốiใจของแม่จะนอน
นอนเสียเด็ก คนก็ของแม่เอ๋ย ลูกน้อยแม่จะนอน นอนเสียเด็กแม่จะไกว สายสุốiใจ
ของแม่จะนอน

เพลงแหนางแมว (นายเอื่อน งามเลิศ อายุ 53 ปี บ้านศรีเทพน้อย)
นางแมวเอ๋ยนอนร้องแหวแหว นางแมวขอไก่อ่ลูกสาวไร่

ขอไก่ชานาขอปลาขอฝน
แมวขำก็มีแก้วในตา
ไม่เป็นท่าคกไม่มีเลย
แล้วพาฝนไปตกกลางนา

ขอน้ำมนต์ให้แม่ขำกิน
ไม่เต็มชามชะบอกลงมา
คาถูกเขยมา เกยหน้าบ้าน
เออ...เออ

เพลงนางสาว (นายเอือน งามเลิศ อายุ 53 ปี บ้านศรีเทพน้อย)

นางสาวเออ เขียนปากเออ ดอกไม้คำแคง กระบี่ลายห้อง กระบองห้องท้าย
กระดังเรไร ช่วยตำคำเมือง

เพลงนางสุม (นายเอือน งามเลิศ)

นางสุมเออ

ลูกหล่นเต็มที

นางหงอยลี

ตีไม้ตอยฝา

พ่อเจ้าไปตักไม้มา

หลายเลหลายหีบ

เอาไม้ซีกมาลนไฟ

เพลงนางควาย (นายอั้น ตระกูลโถม อายุ 57 ปี บ้านนาตะกุก)

ทาวทาวเออ จะแม่ควาย นางควายหางตอกจะบอกเป็นกวาง ไก่กวางมันเข
มะนาว บับซูก บับซูก บับสร้าง ยักหางยักคิ้ว ถ้าหัวควายอยู่ ให้น้ำสุมคู้ ฝนตกชะเนอ
มะระบันเทิง ทุนหัวจ๊ะ หัวหัวนางควาย

เพลงเชิญเจ้าพ่อเจ้าทรง (นางสัมฤทธิ์ ตระกูลปาน อายุ 78 ปี บ้านศรีเทพน้อย)

เชิญลอยเชิญลงเชิญเจ้าพระองค์เทวคา องค์ไหนศักดิ์สิทธิ์เชิญเนรมิตลงมา
มากน่องข้าเจ้าคนทรงเออ

คนทรงเออคนทรงรูปร่างบรรจงที่เขาแต่งไว้เนอ ไม่ใช่ไม่เคย ไม่เคยเมื่อไร
มาแล้วจะแะเวียนอย่าให้เปลืองเทียนอย่าให้เปลืองไต้มาแล้วจะหนีน้องไปใครจะรู้ว่า

เจ้าเสด็จลงมาเอย

เชิญเอย เชิญลง เชิญเจ้าพระองค์ พระองค์เหวคา องค์ไหนศักดิ์สิทธิ์ เนมิต
ลงมา มาคูน้องข้า เจ้าคนทรงเอย

เพลงพวงมาลัย (นายอิน ตระกุกโถม อายุ 57 ปี บ้านนาตะกุก และนางไว ช่วยกับลูก ลูกคู่)

	พวงมาลัยเอยพวงมาลัย	ลอยไปลอยไปที่ต้นพุทนาเอย
(ลูกคู่)	พวงมาลัยเอยพวงมาลัย	ลอยไปลอยไปที่ต้นพุทนาเอย
	โอ้เรารู้ว่าซูเซาขาวขาว	หอมดอกพุทนาแผ่รวรรวเอย
	พวงมาลัยเอยสองมือพิชฐานเอย	สองมือถือพาน
	พานไปถวายคอกหับหิมเอย	พานไปถวายคอกหับหิมเอย
(ลูกคู่)	พวงมาลัยเอยสองมือพิชฐานเอย	สองมือถือพาน
	พานไปถวายคอกหับหิมเอย	พานไปถวายคอกหับหิมเอย
	มีลูกขอไหว้ไค้	ถ้ามีพวก็ขอให้องว่าไค้
	ให้ไค้อย่างคิกให้ไค้อย่างคิก	อย่างพิชฐานเอย
(ลูกคู่)	มีลูกขอไหว้ไค้	ถ้ามีพวก็ขอให้องว่าไค้
	ให้ไค้อย่างคิกให้ไค้อย่างคิก	อย่างพิชฐานเอย

เพลงพวงมาลัย (นางทองพูน บันอินทร์ อายุ 55 ปี และนางเจี้ยว แก้วดี อายุ 53 ปี
บ้านศรีเทพน้อย)

(ชาย)	พวงมาลัยเอย ลอยไป ลอยไปที่ต้นไม้เอย ลอยไป ที่ต้นไม้เอย
(หญิง)	ชาติหน้าเอย คามที่ แต่ในชาตินี้ ก็หวังจะได้ พื่อพวงมาลา พวงมาลัยเอย
(หญิง)	พวงมาลัยเอย ลอยไป ลอยไปที่ต้นมะม่วงเอย ลอยไป ที่ต้นมะม่วงเอย
	หาบุญจะให้ตาย จะไม่ให้รอกแผ่โฉมฉิน พื่อพวงเอย มาลา พื่อพวงมาลัยเอย
(ชาย)	พวงมาลัย ลอยไปที่ต้นมะม่วงเอย หาบุญด้วยข้าวด้วยปลาตัว ขอให้ไค้พัว
	กับนางห่มพวง พื่อพวงเอยมาลา พวงมาลัยเจ้าเอย

(หญิง)	พวงมาลัยเอ๋ย ลอยไป ลอยไป ห้ามบุญจะให้ตาย พวงเอ๋ย มาลา	ลอยไปที่ต้นกระถินเอ๋ย ที่ต้นกระถินเอ๋ย จะไม่ไ้หรือแม่โถมฉิน พ่พวงมาลัยเอ๋ย
(ชาย)	พวงมาลัยเอ๋ย ลอยไป ลอยไป ห้ามบุญตกบาตร พวงเอ๋ย มาลา	ลอยไป ลอยไปที่ต้นกระถินเอ๋ย ที่ต้นกระถินเอ๋ย ขออย่าไ้คลลาคู่กับแม่โถมฉิน พวงเจ้ามาลัยเอ๋ย
(หญิง)	พวงมาลัยเอ๋ย ลอยไป ลอยไป ห้ามบุญจะให้ตาย พ่พวงเอ๋ย มาลา	ลอยไป ลอยไปที่ต้นกระถินเอ๋ย ที่ต้นกระถินเอ๋ย จะไม่ไ้หรือแม่คนดี พ่พวงมาลัยเอ๋ย
(ชาย)	พวงมาลัย ลอยไป ลอยไป ห้ามบุญตกบาตร พวง อยมมาลา	ลอยไป ลอยไปที่ต้นกระถินเอ๋ย ที่ต้นกระถินเอ๋ย ขออย่าไ้คลลาคู่กับผู้อื่น เจ้าพวงมาลัยเอ๋ย

เพลงพื้ฐาน (นายเอื่อน งามเลิศ อายุ 53 ปี บ้านศรีเทพน้อย)

พื้ฐานเอ๋ยสองมือถือพาน หนอพานเจ้าดอกไม้เอ๋ย สองมือถือพานเจ้าดอกไม้เอ๋ย
มีลูกก็ให้หัวผัวรัก มีผัวก็ขอว่าไ้ พื้ฐานหวานลง ขอไ้ตร่วมองค์ ส้มถึงเราดิเนะพื้ฐานเอ๋ย

เพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีสวยสะ ชกมือไหว้พระ ก็มีคนชม ชักผ้าปิดนม นะแม่ศรีเอ๋ย

เพลงโคราช (นายฉอน บุญเกิด อายุ 57 ปี บ้านศรีเทพน้อย)

บทไหว้ครู	"จะยกศักดิ์ขึ้นเหนือผม จะไหว้คุณพระเจ้า ไหว้ทั้งคุณพระพุทธรูปธรรม ไอ้อ๊ะ ขอไหว้คุณพระพุทธรูปที่เลิศล้ำ ทั้งพระสงฆ์องค์พระเสริฐ เปรียบบะโรกะโสมเพิ่มผ้า (ลูกคู่) เอ้ย น้าเจ้าเอ้ย เอ้ย เอ้ย ขอให้สติปัญญาลูกนี้เพิ่มพูน ขอไหว้บิดมารดา สู่นายน้าน้อยข้าว ตามความคุ้มครองกำกับ (ลูกคู่) เอ้ย น้าเจ้าเอ้ย เอ้ย เอ้ย อย่าให้ถึงที่อัปจน	จะประนมเทือเกล้า ท่านผู้มีคุณตอกเท ที่เลิศล้ำในเวไนย ขอไหว้พระธรรมที่เลิศ ครองศัตย์มิให้เสื่อมสูญ ขอให้สติปัญญาลูกนี้เพิ่มพูน" เปรียบบะโรกะโสมเพิ่มผ้า เอ้ย เอ็ง เอ้ย คุ่มเกศาคุ้มเกล้า เกย เกศ ลูกจึงได้อยู่เป็นคน อย่าให้ถึงที่อัปจน ขอความคุ้มครองกำกับ เอ้อ เอ็ง เอ้ย น้า ฯ
-----------	---	---

นอกจากเพลงพื้นบ้านแล้ว ผู้เขียนยังได้สอบถามชาวบ้านเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้านต่างๆในอดีตด้วย พบว่าการละเล่นนั้นชาวบ้านแถบนี้จะนิยมเล่นกันในช่วงตรุษสงกรานต์ ตั้งแต่ยามเช้าไปจนถึงกลางคืน เท่าที่สอบถามได้พบว่า แท้ก่อนนั้นจะมีการละเล่นต่างๆดังต่อไปนี้

เล่นเบ๊ยตีเข้า หมู่สาวจะเล่นด้วยกันบริเวณลานบ้านในตอนกลางคืน โดยจำนังใจกระเบนสลับกัน เสียงทายว่าเบ๊ยจะออกหัวหรือก้อย เมื่อโยนเบ๊ยแล้ว ฝ่ายที่ทายผิดก็จะถูกตีเข้า เมื่อทายเสร็จก็จะรำไท่กัน

เล่นรำไท่ หมู่สาวจะแบ่งฝ่ายกัน ชายจะวิ่งไปหยอกล้อฝ่ายหญิงที่จะพยายามตีฝ่ายชายให้ถูก แล้วฝ่ายชายจะกลายเป็นฝ่ายหญิง เมื่อฝ่ายชายหมดกำลังก็จะเป็นการรำวง

เล่นสะบ้า ที่ลานวัดตอนบ่าย

เล่นเพลงพวงมาลัย ที่ลานบ้านตอนสงกรานต์ ลอยกระทง

เล่นวิ่งวัว หัวักตอนบาย

เล่นนางช้าง ตอนกลางคืน ผู้ชายจะเชิญวิญญาณนางช้างมาเข้า มีคนเอาผ้าอุก มีคนตรีเชิด

เล่นนางมดแดง ตอนกลางคืน ผู้หญิงเชิญผีนางมดแดงมาเข้า ไล่หยิกคนตลอดทาง

เล่นผีสิงลม ตอนกลางคืน ผู้ชายเชิญผีสิงลม ห่อเข้าจะไค้ขึ้นไปบนต้นกล้วยที่น้ำมา

เล่นนางสาว ผู้หญิงจุดเทียนตอกิ่งกลางสาว จับปลายสาวทั้ง 2 ข้างไว้ แล้วเอาเทียนกระแทกกับสาวรอง เต้นรำไปควย

เล่นนางลุ่ม ผู้หญิงเชิญผีเข้า กระโดดลุ่มปลาไปเรื่อย ๆ

เล่นนามอึ่ง ผู้หญิงเชิญผีนางอึ่ง เอาน้ำไปเทใส่เบ้ากลางลาน คนทรงจะเอากันกระแทกลงเบ้า ตามกิริยาของอึ่ง

เล่นนางก้ง ผู้หญิงจับกระทั้งหันหน้าเข้าหากัน จับกระเพื่อไปเรื่อย ๆ

เล่นนางควาย ผู้หญิงใช้โซ่โยงกับหัวกระโหลกควายกับข้อที่ปักไว้กลางแจ้ง จับเขาควายเป็น 2 ข้าง พอผีเข้าจะจับเขาควายชูขึ้นบนหัวรำไปมา มีการสอตามดินฟ้าอากาศ ผันจะตกไหม มีการตีตะโพน รคนันต์เมื่อผีออก สู้ขวัญให้คนทรงผีนางควาย

นอกจากนั้นก็มีการละเล่นอื่นๆทั่วไป เช่น เล่นมอญซ่อนผ้า เล่นโพงพาง เล่นงูกินหาง เล่นก่อกแตก เล่นต่อไก่ตีไก่ เล่นรีรีข้าวสาร เล่นแมงมุม เล่นเลื้อยม้ว และเล่นทายปริศนา คำทายต่างๆกัน เช่น

อะไรเอ๋ย สุกในดินก็ไ้ สุกในไม้ก็ดี สุกสามที่เป็นเจ้าพระยา (กระยาสารท)

อะไรเอ๋ย คำเหมือนเปิด กระตึกเหมือนวัว (กระเคื่องคำข้าว)

อะไรเอ๋ย ไอบ้อ้อยข้างหน้า ไอบ้อ้อยข้างหลัง ไอรุ่งรังอยู่ตรงกลาง (ควาย คนไถนา ตันใด)

อะไรเอ๋ย เมื่อหนุ่มเป็นเพื่อนข้าว เมื่อเฒ่าเป็นเพื่อนนอน (หน่อไม้)

อะไรเอ๋ย ล่องน้อยแขวนอยู่ในป่า โฟมาไม้ไหม (ผึ้ง)

อะไรเอ๋ย คำเหมือนกา บินมาตามน้ำ หนามเต็มอก จะว่าก็ไม่ใช่ (แมงเหมียง)

อะไรเอ๋ย สูงกว่าน้ำ ต่ำกว่าเรือ (แห)

และ ฯลฯ

²การศึกษาเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านที่ยังหลงเหลืออยู่ในสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็วในปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการรวบรวมข้อมูลที่กำลังสูญหายไป หรือกับการเข้ามาของการบันเทิงแบบใหม่แล้ว ยังอาจใช้เป็นสื่อในการศึกษาทำความเข้าใจสังคม หรือชุมชนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้ในอดีที่มิห่างไกลนักได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจระบบสังคม ค่านิยม ทัศนคติและพฤติกรรมทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบสังคมเมือง

ในอดีตนั้นการละเล่น โดยเฉพาะในคอนวันสงกรานต์ล้วนแล้วแต่มีความหมายในทางพิธีกรรมทั้งสิ้น การเล่นส่บ้า มอญซ่อนผ้า ชักกะเย่อ ฯลฯ โดยการละเล่นเหล่านี้มักมีการเล่นเพลงประกอบ เช่น เพลงพวงมาลัย เพลงระบำ หรือการร้องเพลงนิชฐานตอบโต้กันในโบสถ์ของชาย-หญิงในตอนกลางวัน หรือการเล่นเข้าทรงวิญญาณแม่ศรี ลิงลม นางด้ง นางสาก นางสุ่ม นางครก นางกะลา นางควาย ฯลฯ ในตอนกลางคืน จะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทั้งเดิมในสังคมไทยได้ โดยเฉพาะในเรื่องผี วิญญาณ ที่เชื่อว่าสิ่งสถิตย์อยู่ในที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ต้นไม้ ภูเขา ป่า ในสัตว์ที่ตายไปแล้ว รวมทั้งในข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพด้วย การอัญเชิญผีที่สถิตย์อยู่ในเครื่องมือใช้ในการทำมาหากินก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่เป็น FERTILITY CULT ของสังคมเกษตรอีกด้วย แม้การละเล่นจะแสดงถึงการล้อเลียนเพื่อความตลกขบขัน แต่โดยส่วนลึกแล้ว ชาวบ้านก็ยังคงมีความเกรงกลัวจึงเคารพผีต่างๆอยู่ เพราะยังมีความเชื่อว่า หากมีการผิดพลาดเกิดขึ้น ผีนั้นยังมีอำนาจลึกลับที่บันดาลความเดือดร้อนให้ได้ โดยเฉพาะอาจมีผลต่อการทำมาหากินหรือเจ็บป่วยได้

ข้อมูลนิทานพื้นบ้าน (เพิ่มเติม)

ที่เป็นเรื่องที่สามารถพบได้ยินอยู่ทั่วไปตามท้องถิ่นชนบทต่างๆในประเทศไทยไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับชุมชนศรีเทพที่ผู้เขียนเข้าไปทำการศึกษามากนัก แต่ก็นิทานเหล่านี้ในผู้เฒ่าสูงอายุบางคน ที่อาจจะรับรู้มาจากท้องถิ่นอื่น ได้รับอิทธิพลมา หรือศึกษาหาความรู้เอาเองโดยการ

อ่าน ไม่ใช้หนานเฉพาะท้องถิ่นที่ทุกคนรู้จักกันอย่างแพร่หลาย ผู้เขียนชอบบันทึกไว้เพียงเรื่องเดียว
ดังนี้

เรื่อง หูกแสนปม (ผู้เล่า นายเชื่อน กลิ่นโกสุม บ้านนาตะกุด)

"มีชายคนหนึ่งชื่อ หูกแสนปม มาทำไร่อยู่ข้างๆ เมืองศรีเทพ มาชอบลูกสาวเจ้าเมือง
ศรีเทพ แต่ตัวเจ้าเมืองไม่ชอบหูกแสนปม เพราะที่ตัวมีปุ่มขึ้นเต็มตัวไปหมด แต่หูกแสนปมเป็น
คนมีฤทธิ์ ไท้องวิเศษมาจากลิงตัวหนึ่ง ถ้าตีให้ไม่ล้มไม่ก็ล้ม ตีให้ไม่ลุกไม่ก็ลุก เมื่อลูกสาว
เจ้าเมืองเห็นหูกแสนปมมีฤทธิ์จึงตกสินใจเป็นผัวเมียกัน แต่เจ้าเมืองไม่ให้ยู่ในเมือง จึงตั้ง
เมืองขึ้นใหม่เป็นเมืองแฝดคู่กับ เมืองศรีเทพ"

เรื่อง หูกแสนปม (ผู้เล่า นายเอือน งามเลิศ บ้านศรีเทพน้อย)

"หูกแสนปมเป็นลูกหลานคนยากจน เป็นลูกน้องของเจ้าเมืองๆหนึ่ง หูกแสนปมปลูก
ผักทองโดยเอาปลีสาวะของคนรดทุกวัน พอผักโตก็นำไปถวายธิดาเจ้าเมือง หรือธิดาเสวยธิดา
เลขทอง เจ้าเมืองพยายามสืบแต่ไม่รู้ว่าเป็นพ่อเด็ก จนเด็กคลอดคลอดโตแล้ว เจ้าเมือง
เลยจัดพิธีเสี่ยงทายว่าใครเป็นพ่อเด็ก เด็กเลือกหูกแสนปม เจ้าเมืองโกรธเลยขับไล่ธิดาและ
หูกแสนปมออกจากเมือง หูกแสนปมได้ไปพันต้นไม้ในป่ามาสร้างบ้าน แต่ต้นไม้มีขนาดใหญ่พันไม้ขาด
ใน 1 วัน พันไม้ต้นน้อยก็กลับบ้าน เข้าอีกวันหนึ่งจะไปพันใหม่กลับพบว่าต้นไม้กลับงอกขึ้นมาตรง
รอยพันเหมือนเดิม จึงแปลกใจจึงพันซ้ำที่เดิมอีก ทว่าที่ว่างกลับบ้านแต่แอดคอยสังเกตดูจึงพบว่า
มีลิงถือของน้อยมาถึงต้นไม้ที่หูกแสนปมพัน ลิงได้ถือของน้อยๆถึง "มั่งๆ" บริเวณแผลของต้นไม้ที่
แสนปมพันไว้ก็งอกเต็มเหมือนเดิม แสนปมจึงคิดว่าทางลิงไว้หมายจะฆ่าเสีย ลิงก็อ่อนวอนขอชีวิต
โดยให้ของวิเศษตอบแทน นึกอยากได้อะไรก็จะได้สมปรารถนา แสนปมจึงปล่อยลิงไว้ แล้วตี
ของขอให้หูกหาย แล้วกลับบ้านเมียจำไม่ได้ เลยตีของให้หูกขึ้นมามากเมียจึงยอมเชื่อ

บ้านของหูกแสนปมอยู่เหนือแม่น้ำ ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของเมืองพ้อตา แสนปม
ก็ตีของไม่ให้น้ำไหลเข้าไปในเมืองพ้อตา พ้อตาซึ่งเป็นเจ้าเมืองจึงไปอ่อนวอนให้หูกแสนปมทำให้น้ำ
ไหลเหมือนเดิม หูกแสนปมก็ทำ เจ้าเมืองผู้เป็นพ้อตาจึงยอมให้หูกแสนปมเข้าเมืองไปอยู่กับตน

เรื่อง ประวัติเจ้าหูก (ผู้เล่า นายหิน กลิ่นเทศ บ้านศรีเทพน้อย)

"เมืองศรีเทพเป็นเมือง 2 เมืองติดกัน เมืองใหญ่เป็นเมืองหอตา เมืองเล็กเป็นเมืองลูกเซย เวลาเขาเลี้ยงเมืองใหญ่ก่อนวัน 2 ค่ำ แล้วเลี้ยงเมืองเล็กทีหลังในวัน 3 ค่ำ (เลี้ยงคือทำพิธีวงสรวง) ซึ่งมีเรื่องเล่าดังนี้

เจ้าหูกเป็นคนเกียจคร้าน ปลูกมะนาวไว้ 1 ต้น ไปเที่ยวรดทุกวัน มะนาวนั้นขึ้นงามหรือออกดอกออกผล ต่อมาธิดาเจ้าเมืองเกิดไม่สบาย จึงให้ทหารไปหามะนาวมาทำกระสายให้ธิดาเสวย แต่หาจนทั่วเมืองก็หาไม่ได้ ผลที่สุดก็มาไ้มะนาวเจ้าหูก เจ้าหูกก็บอกว่า ถ้าธิดาหายแล้วจะต้องแต่งงานกับคนเป็นข้อแลกเปลี่ยน เจ้าเมืองก็ยอมตกลง

เมื่อธิดาเจ้าเมืองได้เสวยยาที่มีมะนาวนั้นเป็นกระสายยาก็หายป่วย ต่อมานางก็ตั้งท้องขึ้น เด็กที่เกิดมาก็ไม่มีพ่อ เจ้าเมืองจึงให้เสนาบตีไปว่าประกาศทั่วเมืองว่า ให้ชายในเมืองนั้นปันข้าวมาคนละบัน ถ้าลูกของธิดาหยิบปันข้าวจากใครก็ถือว่าคนนั้นเป็นพ่อของเด็ก แต่จนแล้วจนรอดก็ไม่สามารถหาพ่อของเด็กคนนี้ได้ เหลือแต่เจ้าหูกคนเดียว พอเจ้าหูกบอกว่า "มาเอาปันข้าวกับพอมมา" เด็กคนนั้นก็วิ่งมารับทันที เจ้าเมืองเห็นดังนั้นก็โกรธมาก โสเจ้าหูกและธิดาพร้อมด้วยบุตรของนางออกจากพระราชวังทันที ทั้งสามจึงพากันไปปลูกกระท่อม ทำไร่อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง เจ้าหูกออกไปต่างไร่ ห่อตอนเย็นก็กลับกระท่อม ตอนเช้าก็ไปเห็นไม้ที่หันไว้ ลูกขึ้นตั้งเหมือนเดิม เป็นตั้งนี้อยู่ 2 วัน จึงสงสัยว่าเป็นเพราะเหตุใด วันหนึ่งก็แอบดูอยู่ที่ซ่อนไม่พอสักพักก็มีลิงตัวหนึ่ง เดินถือพ้องมาที่ต้นไม้ที่เจ้าหูกแอบดูอยู่ เจ้าหูกก็โคตจับตัวทันที หวังจะฆ่าลิงให้ตาย ลิงจึงขอชีวิตไว้โดยแลกกับพ้องใบนี้ บอกว่าเป็นพ้องวิเศษจะตีอะไรก็ได้ เจ้าหูกจึงปล่อยลิงไป และได้นำพ้องนั้นมาลองตี ขอให้หูกหายไปจากตัว หูกก็หายไปหมด เนื้อตัวก็เกลี้ยงเกลา แล้วเจ้าหูกก็ไปหาเมียที่กระท่อม เมื่อเมียจำเจ้าหูกไม่ได้ เจ้าหูกจึงเล่าเรื่องให้ฟัง แล้วตีพ้องให้หูกเหมือนเดิม เมียจึงเชื่อ หลังจากนั้นเจ้าหูกก็ใช้พ้องตีเอาปราสาทราชวังข้าง ม้า วัวควายมากมาย รวมทั้งสมบัติ ต่อมาฝนตกชุกข้าง ขี้ม้ามักไหลไปกับน้ำฝนเข้าไปในเมือง เสนาบตี ทหารในเมืองเห็นดังนั้นก็รู้ว่ามาจากบ้านเจ้าหูก และเห็นปราสาทราชวังจึงไปทูลเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงให้คนไปทูลว่าจริงหรือไม่ เมื่อเห็นจริงแล้วจึงมารับเจ้าหูกและเมียให้เจ้าหูกครองเมือง ทำแนวกันตาย เจ้าหูกก็เอาเชือกผูกคอแนวลากวิ่งไปถึงครึ่งเมืองแนวก็ตาย

เจ้าหนุคจึงไต่ครองเมืองครึ่งเมือง (เมืองศรีเทพแบ่งเป็น 2 เมือง คือศรีเทพเล็กและศรีเทพใหญ่ เจ้าหนุคไต่ครองศรีเทพเล็ก ระหว่างศรีเทพทั้งสองคู่กันเป็นเขตแดน การบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ จะทำที่เมืองท่าก่อนในวันขึ้น 2 ค่ำ ขึ้น 3 ค่ำทำที่เมืองลูกเซย) เด็กลูกเจ้าเมืองที่ไม่ขอให้ ฤาษีคาไฟชุบตัว คือลูกเจ้าหนุคนั่นเอง. ....ผู้เล่าผนวกเรื่อง-ผู้เขียน

ข้อมูลการเล่นพื้นบ้าน

ปัจจุบันนี้ไม่มีแล้ว จะพบเห็นได้เฉพาะพิธีสงกรานต์เท่านั้น ข้อมูลนี้ได้จากการสัมภาษณ์ ถึงการเล่นในอภิศของชาวบ้านศรีเทพ

1. การเล่นเบ๊ยตีเข้า หนุ่ม-สาวจะเล่นที่ลานบ้านในเวลากลางคืน โดยจะนั่งสลับกัน ผู้เล่น จะแต่งตัวนุ่งโจงกระเบน มีการเสี่ยงทายสวดคำแดงหรือเบ๊ยว่าจะ เป็นหัวหรือก้อย หลังจากโยน เบ๊ยแล้ว ฝ่ายที่ทายผิดก็จะต้องตีเข้า ฝ่ายชายมักจะเอาเปรียบผู้หญิง ถือถือโอกาสตีแถวข้างอ่อน เมื่อเสร็จการทายก็มีการรำไท่น

2. การเล่นรำไท่น หนุ่ม-สาวจะแบ่งเป็นฝ่าย ฝ่ายชายจะวิ่งไปหลอกขอยฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงจะ พยายามตีฝ่ายชายให้ถูก แล้วฝ่ายชายจะกลายเป็นฝ่ายหญิง เมื่อฝ่ายชายหมดกำลังก็จะเป็นการ รำวง ตามจังหวะไท่น

3. การเล่นสะบ้า ชาวบ้านจะเล่นในช่วงบ่ายที่ลานวัด มีอุปกรณ์คือสะบ้าทำด้วยไม้หรือผักผลไม้ ที่เรียกว่า "ผักสะบ้า" ในตอนแรกจะปั่นหัวปั่นก้อยว่าฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายตั้งรับก่อน สะบานั้นจะ ตั้งห่างกันพอสมควร จากนั้นจะเริ่มลงมือทอยสะบ้าให้ตรงคู่ของตนที่คอยตั้งรับ จากนั้นก็ยิงเอา สะบ้าไปยิงกับฝ่ายตั้งรับ ถ้าสะบ้าฝ่ายตั้งรับล้ม แปลว่าคนที่ยิงชนะ จะทำแบบนี้กันหลายๆ คู่ แต่ถ้า คู่ใดยิงไม่ถูกต้องกลับไปให้อีกฝ่ายหนึ่งทำเช่นนี้จนหมด ถ้าฝ่ายใดเหลือจำนวนมากเป็นอันว่าฝ่าย นั้นชนะ เมื่อชนะแล้วก็ลงเอยด้วยการรำไท่น

4. การเล่นเพลงทวงมาลัย ชาวบ้านจะเล่นตอนสงกรานต์ และลอยกระทง บริเวณลานบ้าน

มีอุปกรณ์คือ ตะโพน และผ้าที่ใช้สำหรับโยน ชายกับหญิงจะแบ่งคนเล่นออกเป็นสองฝ่าย โดยฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายร้องเพลงพวงมาลัยขึ้นก่อน การร้องก็จะร้องกันสลับๆโต้ตอบกันไปมา จากนั้นฝ่ายชายจะร้องโต้รับ เมื่อฝ่ายชายร้องรับได้แล้ว ฝ่ายหญิงก็จะโยนผ้าให้ฝ่ายชายรับ ถ้ารับไม่ได้ก็จะต้องโยนผ้าคืนมาให้ฝ่ายหญิง แต่ถ้ารับได้ก็จะใช้ผ้านั้นรำล่อหลอก ฝ่ายหญิงก็จะพยายามแย่งคืน เมื่อฝ่ายหญิงแย่งผ้าคืนได้แล้วจะต้องร้องเพลงขึ้นใหม่ ฝ่ายชายก็จะรับ ถ้าฝ่ายหญิงไม่โยนผ้าจะใช้วิธีรำออกมาให้ฝ่ายชายแย่งผ้าก็ได้ การเล่นจะดำเนินไปเรื่อยๆจนกว่าผู้เล่นและผู้ชมจะเบื่อ

เนื้อเพลงพวงมาลัย "พวงมาลัยเอ๋ย ลอยไป ลอยไปที่ต้นไม้.....เอ๋ย ลอยไป ลอยไปที่ต้นไม้.....เอ๋ย ซาคินหน้าหนอตามที่ แต่ในซาคินนี้ขอให้ไกล โอ้วพวงมาลัย เจ้าพวงมาลัยเอ๋ย"

5. การเล่นวิ่งวัว เล่นกลางลานวัด ตอนบ่าย ใช้ผ้าหรือไม้ฝ่ายละอัน ชาย-หญิงแบ่งฝ่ายกัน ผู้ชายวิ่งไปล่อให้ผู้หญิงจับที่ตัวของตน ถ้าฝ่ายหญิงจับได้ไปเป็นพวกจนหมด ผู้ชายจะถูกทำโทษโดยการรำโพน

6. การเล่นนางช้าง เล่นตามบ้านในตอนกลางคืน มีอุปกรณ์ คือผ้าหางวงช้าง หางช้าง และเครื่องดนตรี ผู้ชายจะเป็นผู้เล่น ตอนแรกจะมีการทำพิธีเชิญวิญญาณนางช้างเข้ามา โดยผู้ทรงจะนั่งหมอบ เมื่อนางช้างเข้าแล้ว คนทรงจะกระโจนวิ่งเหมือนช้าง โดยมีคนคอยดึงอยู่ข้างหลัง เมื่อจะให้ผีออกจะใช้น้ำมันตรึง

7. การเล่นนางมดแดง ผู้หญิงจะเป็นผู้เล่น เช่นผีเชิญวิญญาณเข้า พอเข้าแล้วจะไล่ยักชาวบ้านตามทางที่วิ่งผ่าน เอน้ำมนต์รดเชิญวิญญาณออกเช่นเดียวกัน

8. การเล่นลิงลม ผู้ชายเล่น เอาผ้าผูกเอว พอผีเข้าจะเป็นต้นกล้วยที่นำมาเตรียมไว้ แล้วเคลือบไปเรื่อยๆขึ้นต้นไม้ มีการตีตะโพน ร้องเพลงกระห่มอยู่ตลอดเวลา เชิญวิญญาณลิงลมออกโดยการรคน้ำมัน

9. การเล่นนางสาว เล่นที่ลานบ้าน กลางคืน มีสาว 3 อัน ต่อคน 2 คน เล่นพร้อมกัน ที่คู่ก็ได้ โดยชาวบ้านจะเอาสาวมาวางขวาง 2 อัน วางทับ 1 อัน และจุดเทียนวางตรงกึ่งกลางสาว ให้คนจับปลายทั้ง 2 ข้างสาวไว้ เอาเทียนกระแทกกับสาวรอง มีการร้องเพลง เมื่อสาวนางสาวมาเข้าแล้วต้องจับออกให้เต็มว่า

10. การเล่นนางสุม เล่นที่ลานบ้าน กลางคืน โดยมีสุมเล็กครบจำนวนคนเล่น ซึ่งเป็นผู้หญิง การเล่นคน 2 คนจะหันหน้าเข้าหากัน จับสุมไว้ แล้วเชิญวิญญาณมาเข้าทรง เมื่อผีเข้าแล้วก็จะมีอาการเหมือนคนสุมปลา คือจับสุมกระโดดไปเรื่อยๆ ถ้าสุมเจออะไรก็คิดว่าปลา ช่วงเล่นก็มีร้องเพลงกัน โดยผู้จะเอาไม้โยนใส่สุมก็ได้

11. การเล่นนางอึ่ง เล่นที่โล่งๆที่ตรงกลางมีเขี้ยว ในตอนกลางคืน มีอุปกรณ์คือ ตะโพน และเครื่องเช่นผีนางอึ่ง 1 ที่ ผู้หญิงจะเป็นคนเตรียมเครื่องเช่น มีการร้องเพลง ตีตะโพน เชิญผีนางอึ่งมาเข้าร่างคนทรงซึ่งเป็นหญิง เมื่อผีนางอึ่งเข้าแล้วจะเอาน้ำไปใส่เบ้าให้คนทรง เอาเทียนกระแทกลงเบ้าในกิริยาของอึ่ง การเล่นจะดำเนินไปเรื่อยๆจนกว่าจะเบื่อ

12. การเล่นนางกั๊ก มีกระดังและเทียน ผู้หญิงเล่น 2 คนจับกระดังเข้าหากัน จุดเทียนที่ขอบกระดังเรียกวิญญาณให้เข้า พอเข้าก็จะจับออกนำไปเรื่อยๆตามเสียงเพลง

13. การเล่นนางควาย มีอุปกรณ์ หัวกระโหลกควาย 2 หัว ไข่โยงหัวกระโหลกกับชื่อ 2 เส้น เครื่องเช่น เช่น หมาก พลุ บุหรี่ เทียน ตะโพน ผู้หญิงเล่นโดยจะใช้ไข่โยงหัวกระโหลกควายกับชื่อที่ปักไว้กลางลานกว้าง โดยโยงให้พอดีกับหัวกระโหลกควายมาชนกันพอดี ไม่โยงยาวหรือสั้นจนเกินไป เช่นไขว้แล้วล้อมวงกัน โดยมีชื่อที่แขวนเขาคควายอยู่ตรงกลาง แล้วคนที่ตีตะโพนจะร้องอย่างเร้าใจ ชาวบ้านจะเข้าไปจับเขาคควายที่แขวนไว้ โดยมีเทียน 2 เล่มจุดที่เขาคทั้ง 2 ข้าง คนจับจะหันหน้าเข้าหากัน พวกที่เหลือก็ร้อง "ให้ขวัญมาเผ่าเรียนนาง แม่วลามาดึกมา...พ่อหนุ่มบ้านไกลมา...มาเกิด ขวัญมา เจ้าไปอยู่ในน้ำขวัญเอ๋ยเพื่อนปลา

ขึ้นมาอยู่ในนาขวัญเอช...เพื่อนข้าว...มาเกิดมา...มาให้ผูก...พ่อหนุ่มเอ๋ยเพื่อนมา ขวัญก็มา
เหมือนนั้น บ้านก่อนตัว...เสร็จรียัง...เครื่องมือให้หนุ่มพันกัน เหมือนว่าคังเครือตัว" ฯลฯ

14. การเล่นมอญซ่อนผ้า เด็กๆ เล่น นั่งล้อมวง ถือผ้าเดินไปรอบๆวง ใครเหลือก็เอา
ผ้าจูงไว้ข้างหลัง คนที่ถูกวางจะเอาผ้าไล่ตีคนที่วาง ที่ซึ่งจะรีบวิ่งไปนั่งแทนที่คนถูกวางนั้น
ถ้านั่งทันคนที่ถูกวางก็จะเป็นมอญแทนตน

15. การเล่นโหงพาง เด็กๆ เล่นจับมือกันเป็นวงกลม คนเป็นถูกปิดตาขึ้นกลางวงหมุนตัวไปรอบๆ
เด็กๆ จะร้องเพลง หอจบจะนั่งลงเรียบๆ คนเป็นจะหาคนที่จับได้ว่า เป็นใคร จนกว่าจะหาถูก
จึงจะไม่ต้องเป็นโหงพาง

16. การเล่นงูกินหาง เด็กๆ จะจับเอวต่อกัน คนข้างหน้าเป็นหัวงู คนหลังๆ เป็นลูกงู จะมีคน
คอยขโมยลูกงูตัวสุดท้าย ถ้าถูกจับได้จะถูกถามว่ารักพ่อหรือรักแม่

17. การเล่นก่อก่อก เด็กๆ เล่น เป็นการสมมุติว่าเด็กคนหนึ่งเป็นผีมาชวนเด็กกลุ่มหนึ่งไปดูหนัง
ซึ่งการเล่นจะดำเนินไปตามบทที่เล่นกัน ดังนี้

<u>ผี</u>	<u>เด็ก</u>
ก่อก่อก	โครมา
เหวคามมา	มาทำไม
มาชวนไปดูหนัง	หนังเรื่องอะไร
เรื่องสามผีคู่	สนุกไหม
สนุก	ฉันไม่มีเสื้อผ้าใส่
จะออกให้	ฉันไม่มีรองเท้าใส่
จะออกให้ทุกอย่างตามฉันมา	ไปก็ไป
(ตื๊บ)	อะไรหล่น

22. Երկու խումբի անդամները, որոնք չեն օգտագործվում, օգտագործվում են ըստ հարկի
 և օգտագործվում են ըստ հարկի 2 հոկտեմբեր 1991 թ.

21. Երկու խումբի անդամները, որոնք չեն օգտագործվում, օգտագործվում են ըստ հարկի
 և օգտագործվում են ըստ հարկի 2 հոկտեմբեր 1991 թ.

20. Երկու խումբի անդամները, որոնք չեն օգտագործվում, օգտագործվում են ըստ հարկի
 և օգտագործվում են ըստ հարկի 2 հոկտեմբեր 1991 թ.

19. Երկու խումբի անդամները, որոնք չեն օգտագործվում, օգտագործվում են ըստ հարկի
 և օգտագործվում են ըստ հարկի 2 հոկտեմբեր 1991 թ.

18. Երկու խումբի անդամները, որոնք չեն օգտագործվում, օգտագործվում են ըստ հարկի
 և օգտագործվում են ըստ հարկի 2 հոկտեմբեր 1991 թ.

"ԽՈՐՀԻՆ"

ԽՈՐՀԻՆԻ ԿԱՐԳԻ ՆԱԽԱԳԻՏՈՒՄԸ, ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԽՈՐՀԻՆԻ

ԿԱՐԳԻ

ԿԱՐԳԻ

เป็นคนแพ้

23. การเล่นเสื้อม้วน เด็กๆจะจับมือกันเป็นวง วัวอยู่ในวง เสืออยู่นอกวง ผู้เล่นเป็น
เสือดองพยายามแหวกวงกลมเข้าไปกัดวัวให้ได้ ส่วนผู้เล่นเป็นวัวก็พยายามหนีเสือ เมื่อเวลาเสือ
เข้าไปในวง ในที่สุดเสือดองจะกัดวัวได้ จะมีการออกตามวัว เมื่อตามพบจะหาทีเป็นหลุมขุดมาใส่วัว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ไม้จากทางเข้าเมืองโบราณ พิพิธ
 มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกและสถานีวิทยุ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนหนังสือ

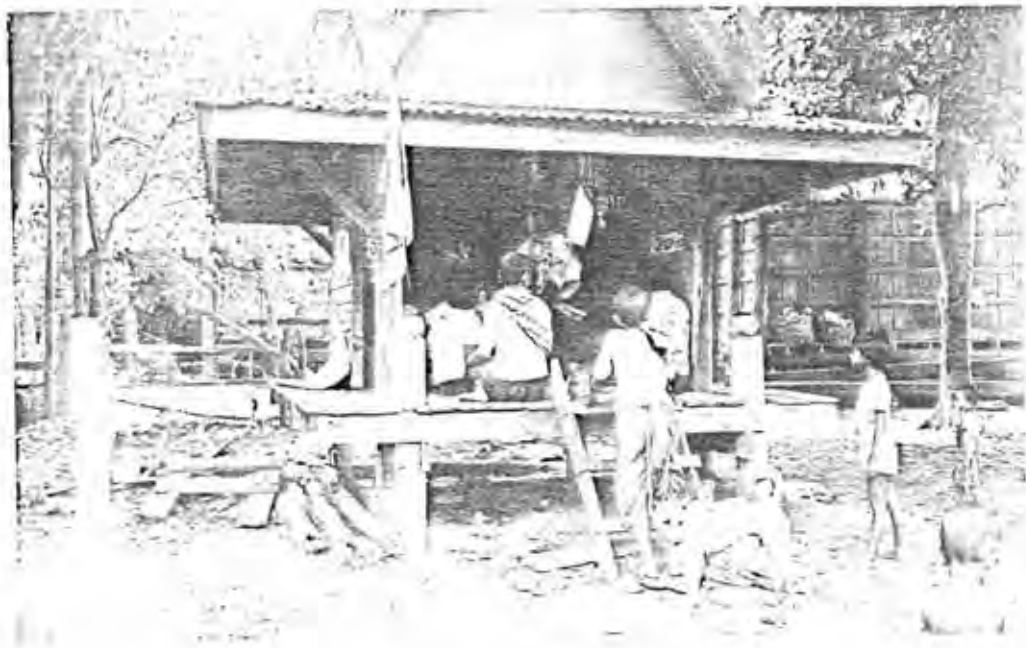
ศาลเจ้าพ่อศรีเทพ บริเวณประตูทางเข้าวัดโสมนัส

ผู้ใหญ่บ้านและลูกหลานที่ออกค่าย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

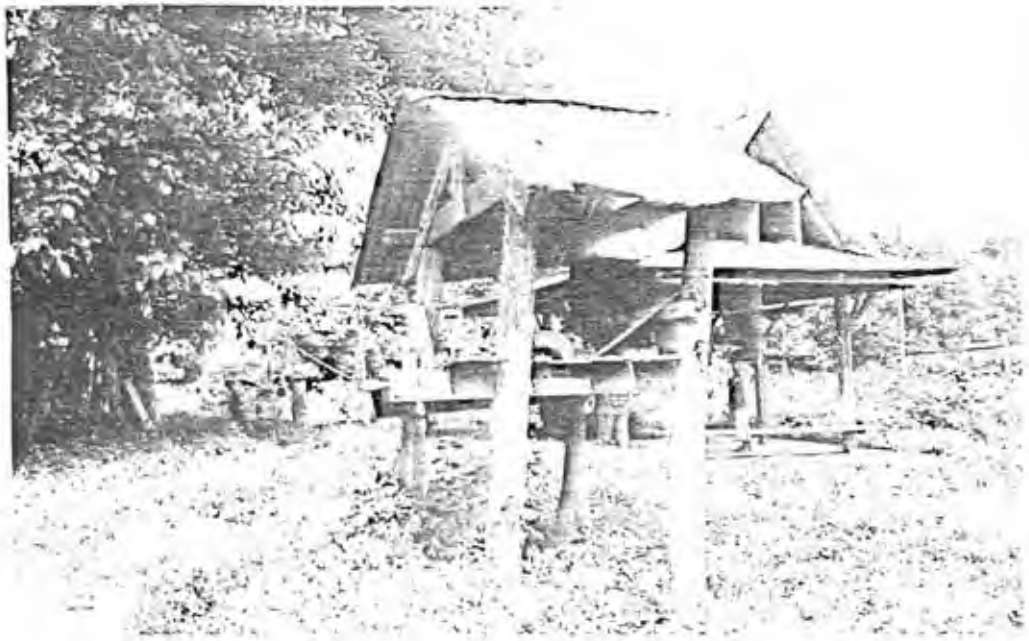

ห้องสำหรับตากผ้าที่ทำขึ้นจากไม้ที่ปลูกในสวน

นางสาวสมใจ (นาง อึ้งศักดิ์ จตุรพันธ์) กับนางสาวสมใจ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วัดป่าอภัยสถิตย์ (วัดป่าอภัยสถิตย์)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

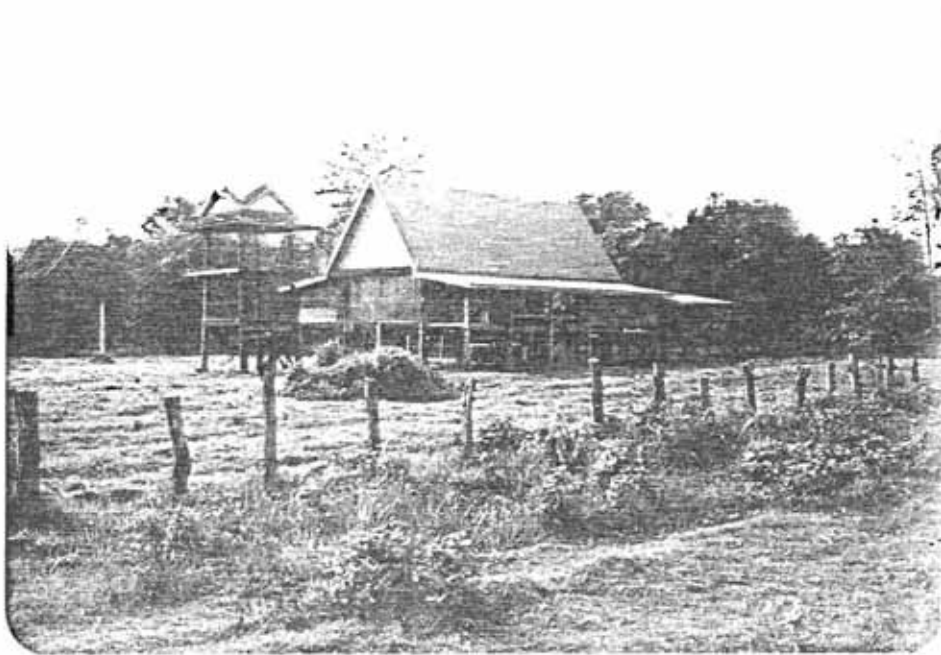

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มีทั้งการร้องเพลงและทำของที่ต่าง ๆ

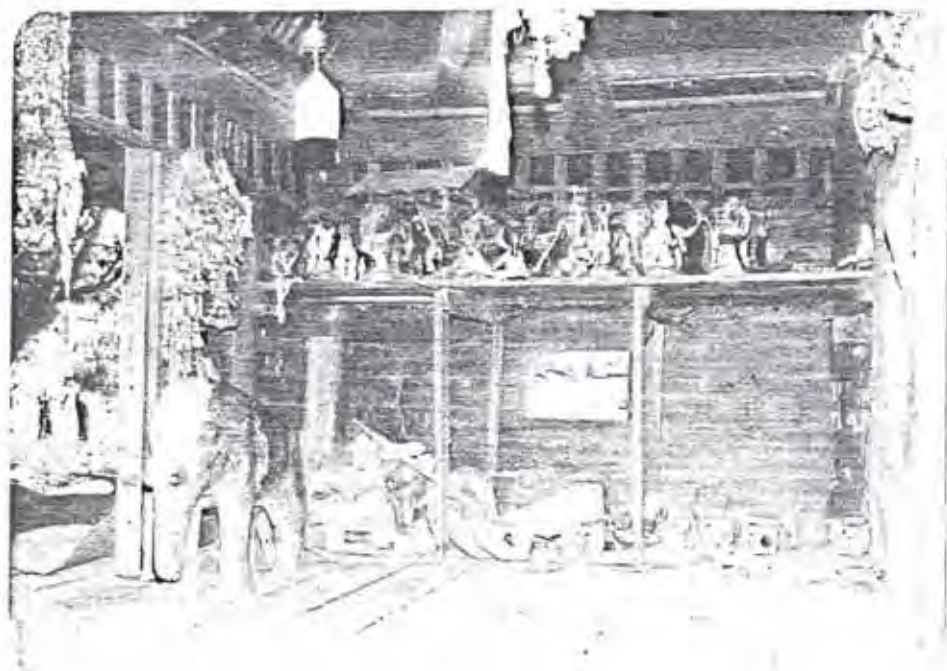

วัดเมืองเก่าศรีสะเกษ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

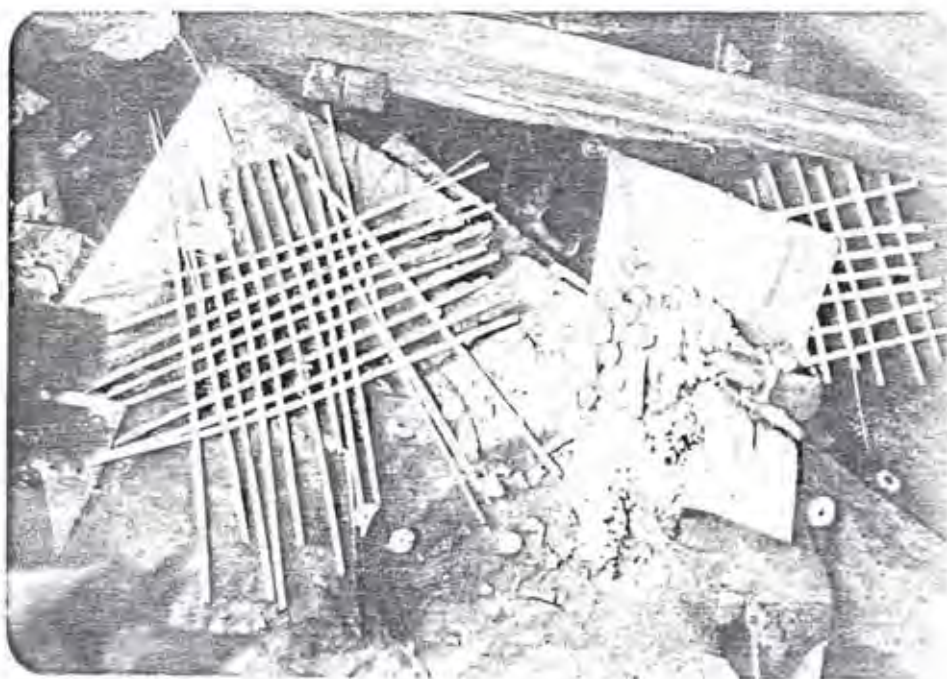

ศาลเจ้าแม่ศรีเมืองเก่าศรีสะเกษ

ซึ่งอยู่ภายในท่ารถ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ซึ่งเป็นของโรงเรียนศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

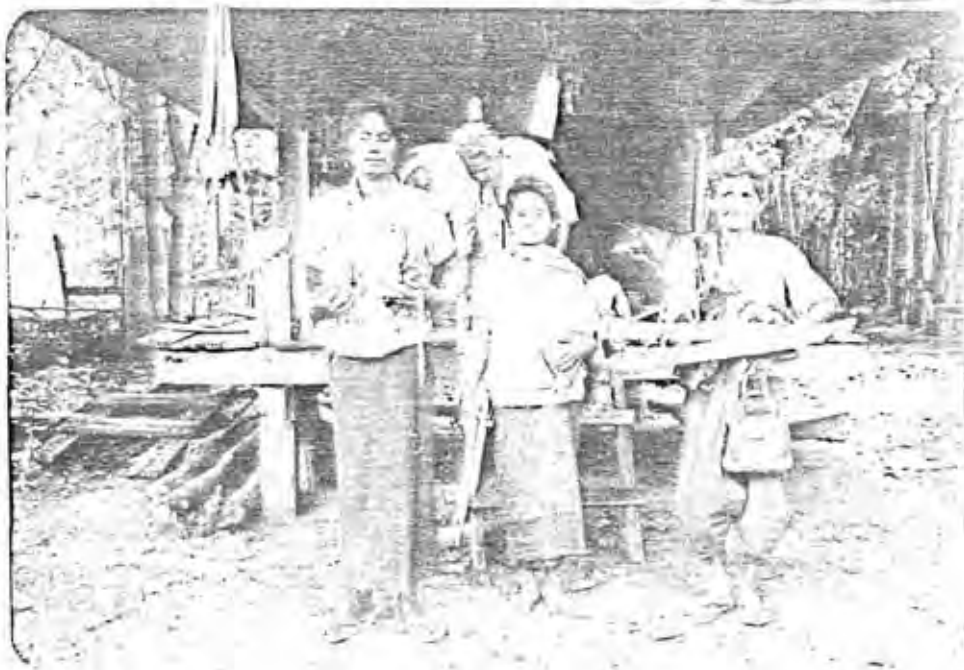
ภาพทางประกอบนิทรรศน์ คณะศึกษาศาสตร์ กำแพง

ช่างทำเครื่องปั้นดินเผา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ผู้ช่วยพนักงานก่อสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บางคน ของเก่าแก่จากวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้นำไปประกอบเป็นเครื่อง
ที่ตกแต่งสถานที่

14

พิธีการเข้ามอญตาม ลอบถะของชาย
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

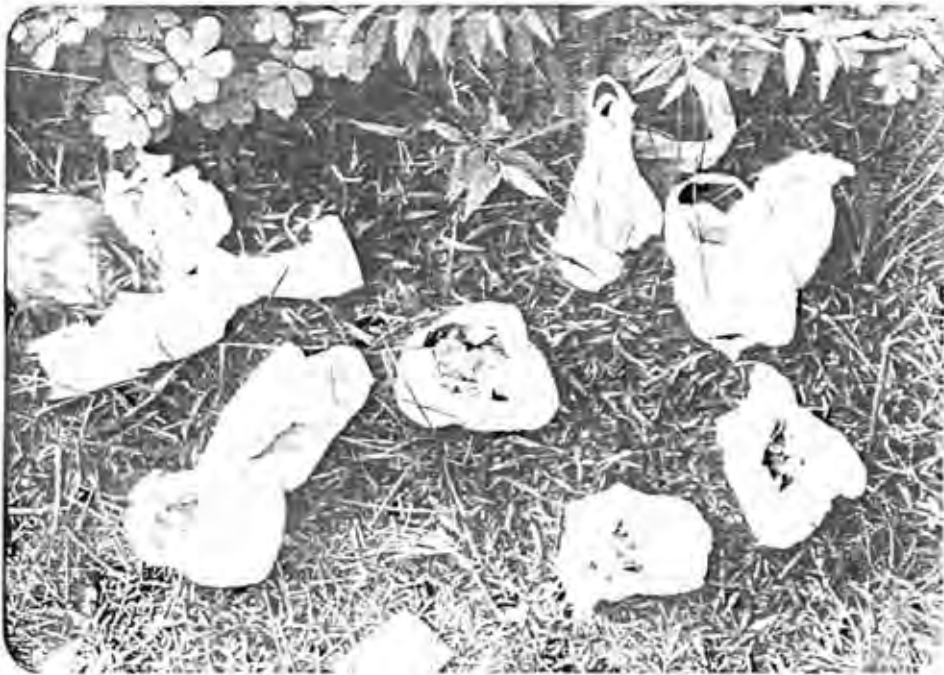
ชาวบ้านกำลังเก็บเกี่ยวผลผลิต

ชาวบ้านได้เก็บของเหลือทิ้งไว้ปากทางหมู่บ้าน

เพื่อให้สามารถกำจัดได้ง่าย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

หลังจากได้ช่วยกันเก็บของเหลือทิ้งไว้ ปากทาง หมู่บ้าน แล้ว ก็ยัง ยังมีของเหลือทิ้งอยู่